LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL. OOST-INDIË.

Van Posso naar Parigi, Sigi en Lindoe.

DOOR

Dr. N. ADRIANI en ALB. C. KRUIJT.

In het begin van 1897 kwam een onzer van eene reis door het rijk van Loewoe in Posso terug. Ofschoon de vruchten er van voor de Zending niet dadelijk waren te zien, bleek ons toch weldra, dat het volvoeren van dezen tocht een goeden indruk maakte op de Toradjasche stammen Topebato en Tolage, die allen den vorst van Loewoe als hunnen wettigen heer erkennen. Ook voor de taal was die reis niet onvruchtbaar, want al had het aan gelegenheid ontbroken meerdere gegevens te verzamelen, dan werden bijeengebracht, zoo werd toch de zuidelijke taalgrens van het Barée met zijne vele weinig beduidende nuancen vastgesteld.

Het welslagen van bovengenoemde reis bracht ons op de gedachte onze positie te Posso te versterken en onzen invloed te vermeerderen door een bezoek aan den vorst van Sigi, die door de Pebato-Toradja's naast den Datoe van Loewoe als heer wordt erkend en gehuldigd. Deze heerschappij van Sigi over de Topebato kan niet ouder dan 20 à 30 jaar zijn. Toen ter tijd namelijk waren de Topebato in oorlog met den bergstam der Tonapoe, die

Digitized by Google

sedert eeuwen aan Sigi onderworpen is. In dien oorlog trok ook een troep Topebato naar Napoe, maar te Tawailija gekomen (een dorp een dag reizens van Napoe) snelde men aldaar eenige koppen. Het trof juist, dat onder de verslagenen een paar slaven van den vorst van Sigi waren, waardoor deze zich in de zaak ging mengen, met het gevolg, dat de Topebato zich aan dien heer moesten onderwerpen.

Nu willen de Topebato het wel doen voorkomen, dat deze verhouding niet anders bestaat dan in de erkenning van den vorst van Sigi als „hunnen ouderen broeder", welke verhouding zij uitdrukken met het woord *mosintuwu* „met elkaar in vriendschap leven", maar de omstandigheden, waaronder dit *mosintuwu* plaats heeft, verschillen niet van het *mepuwe* („als opperheer erkennen") aan Loewoe. Bij tijden gaat een gezantschap uit de Topebato naar Sigi, en brengt dan met zich: schilden, bokkehaar ter versiering van lansschachten, en foeja, welke artikelen bij aankomst in Sigi aan den vorst, den kroonprins en aan andere prinsen worden vereerd. De hoofden van het gezantschap ontvangen dan een klein tegengeschenk: een hoofddoek of broek.

Dat de verhouding der Topebato tot Sigi meer dan *mosintuwu* is, blijkt ook daaruit, dat niet lang geleden een zoon van den vorst van Sigi, Papaidido, te Tambarana kwam om de Topebato te beboeten, omdat zij Sigi niet waren komen helpen in het opbouwen van de hoofdstad Bora, die in Juni of Juli 1896 was afgebrand. Ook hebben wij de overtuiging, dat de langdurige oorlog tusschen Topebato en de Parigiërs in Maart 1894 aangevangen, en eerst onlangs in Maart 1898 geëindigd, zoo niet op last van Sigi werd aangevangen, dan toch op last van dat rijk werd voortgezet, zoodat in den aanvang alle besprekingen, om den vrede te bevorderen, afstuitten op

Digitized by Google

het argument der Topebato: „Wij willen den vrede wel, maar Sigi wil hem niet." Ingeval de verhouding der Topebato tot Sigi alleen die van *mosintuwu* was, zou de vorst van Sigi niet de macht hebben de Topebato te gelasten den oorlog voort te zetten.

Voorloopig dit omtrent deze politieke verhouding om duidelijk te maken, dat wij in ons zendingswerk rekening hebben te houden met het rijk van Sigi, en het evenzeer noodig is met dat rijk op een vriendschappelijken voet te staan als met Loewoe. Nog voor dat het plan tot deze reis in ons was opgekomen, zeide het Pebato-opperhoofd tot ons: „Nu moest gij ook eens den vorst van Sigi gaan bezoeken." De Toradja's dragen ons een goed hart toe, maar zij verkeeren dikwijls in onrust, dat het verblijf der „Balanda" in hun land niet de goedkeuring wegdraagt van hunnen heer (de vorst van Loewoe of die van Sigi), en dat deze zijn ongenoegen hierover zal toonen aan de bewoners des lands, omdat hij niet rechtstreeks tegen de Hollanders durft optreden. Daarom deed het den Toradja's, onder wie wij werken, werkelijk genoegen en stelde het hen gerust, dat een onzer den Datoe van Loewoe had bezocht, en wenschte men nu, dat wij ook onze opwachting gingen maken bij den vorst van Sigi.

Door zulk een bezoek zouden wij ook vrijer staan tegenover het rijk van Sigi, en met meer zekerheid onder de Topebato kunnen werken. Ook zouden wij bij eventueele verwikkelingen tusschen vorst en onderworpelingen beter als tusschenpersonen kunnen optreden. Bovendien moesten wij tot beter verstand van het Barée de talen der naburige volken kennen, om de onderlinge verhouding en verwantschap dier talen te kunnen bepalen.

Deze en meer andere overwegingen van ondergeschikten aard deden ons besluiten eene reis naar Sigi te ondernemen.

Digitized by Google

Om voor dezelfde kosten zooveel kennis als mogelijk was op te doen, besloten wij over Saoesoe en Parigi (hoofdzakelijk over zee) naar Sigi te trekken en door het binnenland over de landschappen Koelawi, Lindoe en Napoe naar Posso terug te keeren. In hoeverre wij gevolg hebben kunnen geven aan ons plan zal uit de volgende mededeelingen blijken.

Wij waren eerst van plan geweest de 12 dragers, die wij berekenden noodig te hebben allen van Posso mede te nemen, maar aangezien wij dan vijf Topebato hadden moeten medenemen, wat misschien in Parigi tot onaangenaamheden zou hebben geleid, omdat die stam met Parigi in oorlog was, gingen wij met 7 mannen: 2 Minahassers, 2 Talaureezen, 1 Sangirees en 2 Gorontaleezen. Ook de onderwijzer van Panta vergezelde ons. De vijf ontbrekende dragers zouden wij trachten onderweg te huren, maar dit heeft eenige malen zoo groote moeite gegeven, dat wij bij een volgende gelegenheid, zoo eenigszins mogelijk alle benoodigde dragers van huis uit zullen medenemen.

Wij verdeelden ons in twee vaartuigen, waarvan één een zeilprauw. Een onzer zou langs de kust roeien om de noodige peilingen te doen voor het samenstellen eener kaart van dit gedeelte der Tominibocht. Daarvan maakten wij dan ook gebruik voor onze schetskaart. Voor den landweg van Toboli naar Tawoeli diende ons de kaart van Prof. A. Wichmann in het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, Tweede Serie, deel VIII (1890). Van onzen tocht in het Paloedal konden wij alleen eene schets maken naar eigen opnamen, hetgeen nogal gemakkelijk viel, omdat de bergen in het stroomgebied van de Paloerivier meestal van zwaar geboomte ontbloot zijn.

Maranda, 13 September 1897. In den vroegen morgen van den 13den September waren wij gereed te vertrekken

Digitized by Google

van onze aanlegplaats aan de rivier. Alle huisgenooten waren daar vereenigd. Het afscheid volgde, wij scheepten ons in op de beide bovenbeschreven vaartuigen, en weldra gleden wij de Possorivier af. De kruisboot, die op de reede lag, donderde ons een door de bergen weerkaatst vaarwel toe uit haar kanon, terwijl zij ons door het salueeren der vlag eene goede reis toewenschte, door de onzen beantwoord met een daverend gejuich.

Volgens afspraak zetten onze prauwen koers naar Kaap Popali, en staken wij daartoe de baai over, in welks hoek Mapane ligt. Duidelijk is hier van uit zee te zien, hoe het hooge Centraalgebergte van Celebes en de Todjosche bergketen in Zuidelijke richting naar elkaar toe loopen, om zich 2 à 3 dagreizen ten Zuiden van het Meer met elkaar te vereenigen. De driehoek, door deze twee ketens en het strand gevormd, is opgevuld met lagere bergen en ketentjes, die vlak ten Noorden van het Meer hunne grootste hoogte bereiken, doch nooit hooger dan 600 M. zijn. Daar het gebergte achter Mapane zich door den grooten afstand aan het oog onttrekt, doet het landschap zich dáár voor als een trechter van laagland, door hooge bergen omsloten, in welks midden de Mapane- en Bega-rivieren hunnen weg vinden.

Het hooggebergte van Todjo nadert het strand het dichtst een klein eind bezuiden de hoofdplaats van dat rijk, waar het niet verder dan 3 uren loopens van het strand is verwijderd. Het Centraal gebergte ten Westen bestaat uit 4 of 5 groote ketens. De meest oostelijke van deze ketens nadert het strand het dichtst een eindweegs voorbij Kaap Popali.

Wij voeren eenige plekken voorbij, waar vroeger vestigingen van Topebato waren, doch die reeds lang verlaten zijn. Het eenige dorp, dat hier nog te vinden was, toen wij daar

Digitized by Google

voorbij trokken, was Kameasi, zoo genoemd naar het riviertje, waaraan dit dorp was gelegen, en een uur loopens van het strand gelegen. In den oorlog met Parigi hadden de inwoners van Kameasi steeds den meesten overlast van den vijand. Telkens, wanneer eenig gerucht ging, dat de Parigiërs in aantocht waren, zaten de Kameasiërs in vreezen en beven, omdat hun dorp het eerst aan den weg lag, en geheel afgezonderd was gelegen. In Januari 1896 kwam de Parigische vloot vóór Kameasi; de Parigiërs belegerden het dorp gedurende één dag, waarbij slechts een der belegerden een licht schot in het onderlijf kreeg. Tegen den avond trok de vijand naar het strand terug, en toen dienzelfden avond het bericht kwam, dat de controleur in aantocht was met de kruisboot, zeilde de vloot den volgenden morgen weer naar huis terug.

Toen in Augustus 1897 de Maradika malolo (kroonprins) van Parigi, Papaihainta, overleden was, verkeerden de inwoners van Kameasi in gestadige vrees, dat de Parigiërs de benoodigde koppen voor het beëindigen van den rouwtijd bij hen zouden komen halen. Hierdoor kwamen zij tot het besluit hun eenzaam gelegen dorp te verlaten en zich naar hun vroeger dorp Timbogadi (achter Mapane) terug te trekken. Men gaf aan dit besluit gevolg in November daaraanvolgende, zoodat thans de landstreek tusschen de Bega (Poena) en Tambarana-rivieren geheel door menschen is verlaten.

Wij voeren nog een eindweegs voorbij de Kameasi-rivier, en hadden toen het punt bereikt, waar wij den nacht wilden doorbrengen: de rivier Maranda. Wij kwamen hier om 11 uur in den morgen aan.

Wat deze plaats belangrijk maakt, zijn de warme bronnen, die zich hier een eind landwaarts in bevinden. Na den middagmaaltijd wandelden wij daarheen. De weg (eigenlijk

Digitized by Google

bestaat er geen pad) voerde door en langs het riviertje Maranda, een circa 20 M. breede, maar ondiepe bergstroom. Na een goed kwartier loopens bereikten wij het dorp Maranda, dat na den oogst van dit jaar verlaten is. Het werd, evenals de vroegere vestiging aan het riviertje Tiwâ, bewoond door Pebato-toradja's van Kameasi. Deze lieden hebben zich sedert weder teruggetrokken naar de hoofdnegorij. Van de vier huizen, die wij te Maranda vonden, was nog slechts één bewoonbaar. Nog 25 min. volgden wij de rivier stroomopwaarts, en kwamen toen aan eene linker zijrivier, die uit het N.W. komt. Het water van de Maranda is zeer koud, dat der zijrivier, Korontowoe geheeten, lauw; het water der eerste is rood, dat der tweede witgrijs gekleurd. Wij hadden dezen zijtak nog niet ver stroomopwaarts gevolgd, toen onze aandacht werd getrokken door opstijgende dampen: van eene niet hooge, maar steile berghelling stroomde warm water uit een massiven, hier en daar gespleten steenklomp. Wij rooken eene sterke zwavellucht. Een eind verder vonden wij in de rivierbedding, terzijde van het stroomend rivierwater, twee holen in den grond, niet grooter dan een lampetkom, waarin het water hevig kookte. De steenen in den omtrek van deze gaten waren gloeiend heet. Wij staken een stuk bamboe in een dezer gaten: en legden het oor er aan: behalve het borrelen van het kokende water namen wij ook een onderaardsch gerommel waar. Van deze plek braken wij een stuk steen af, waaraan zich wat zwavel had vastgehecht. Overigens merkten wij bij geen der bronnen zwavel op, maar overal in dit smalle dal heerschte eene sterke zwavellucht.

Verder gaande kwamen wij nog eene warme bron voorbij als de eerstbeschrevene, en bereikten toen de hoofdbron, die aan den voet van het hooggebergte is gelegen. Uit

Digitized by Google

den wand van een' heuvel, welken wij overklommen, komt een circa 1½ M. breed stroompje van heet water, dat zich na een' loop van ongeveer 75 M. in de Korontowoe uitstort. Ofschoon het op het heetst van den dag was, sloegen de waterdampen uit dit beekje omhoog. De grond in de onmiddellijke nabijheid er van was blijkbaar geheel ondermijnd door het warme water, zoodat wij moesten oppassen, dat de voet daarin niet wegzonk. Deze plek heet Tana Maramboe „warm land".

De Toradja's beweren, dat in dit gedeelte van Celebes vele warme bronnen voorkomen, die men soms plotseling op de jacht zijnde, ontdekt. Zoo zijn er ook aan den bovenloop van de Tambarana-rivier. Wij bezochten deze echter niet, omdat zij te ver afliggen, en omdat er niemand was, die ons in deze woestenij den weg kon wijzen.

Op de landtong, gevormd door dit warm waterbeekje en de Korontowoe vonden wij eenige hutten van rotan-snijders. Vooral Tonapoe en Tokoelawi komen hier op de hellingen van het hooggebergte veel rotan snijden, welk boschprodukt te Mapane wordt verkocht.

Overal aan de oevers van de Korontowoe zagen wij in den grond nesten van maleo's; hun instinkt deed hen dus hier de warmste plaats uitzoeken om de eieren te doen uitbroeden. Wij onderzochten nog eenige holen, maar vonden geene eieren. Alleen zij, die gewend zijn de eieren dezer vogels te zoeken kennen de teekenen, die hun zeggen, waar deze zijn te vinden.

Om 5 uur waren wij aan het strand terug. Wij roeiden nog een eindweegs verder tot het riviertje Masero (waar vroeger ook eene nederzetting van Topebato was), in de hoop een nachtverblijf te zullen vinden in de hut, die wij aan het strand hadden zien staan. Bij aankomst aldaar bleek ons echter, dat deze hut reeds

Digitized by Google

bezet was, zoodat wij den nacht in de open lucht moesten doorbrengen.

Tambarana, 14 September. In den vroegen morgen zetten wij onze reis voort langs vele kapen en kleine riviertjes, tot wij de fraaie rivier Tambarana bereikten. Wij merkten op, dat de meest Oostelijke keten van het Centrale gebergte zich op deze hoogte van den grooten bergklomp afscheidt, en al lager wordende zuidelijk in laag land verloopt. De andere ketens buigen zich westelijk om op eenigen afstand de lijn van het zeestrand te volgen. Hierdoor ontstaat eene uitgestrekte laagvlakte in den vorm van eenen driehoek, waarvan de top kaap Polande is.

Wij voeren een eindweegs de Tambarana-rivier op om de kampong, die zich daar moest bevinden, te bezoeken. Wij zagen dan ook tal van kokosboomen, maar een dorp vonden wij niet. Gelukkig ontmoetten ons twee mannen, die ons mededeelden, dat de kampong Tambarana niet meer bestond, en dat de voormalige bewoners van die plaats Noordwaarts waren verhuisd bij het riviertje Mata-wóo (het oog van het hoofd). Wij gingen dus weder zeewaarts, en de aanwijzingen der beide mannen volgende, bereikten wij een uur varens verder de genoemde rivier. Zij is eene kleine beek, die men als de wetering van dit moerassige kustland kan beschouwen. Wij bevonden ons bij een uitgestrekt bosch van nipah (moeras) palmen, en het vallende water liet ons juist genoeg plaats op een plekje zand om aldaar onzen maaltijd te bereiden.

Ook hier op deze ons onbekende plek diende ons het geluk, want wij waren nauwelijks onder den eenigen schaduwgevenden boom gezeten, of een paar menschen kwamen in een klein prauwtje de kreek afzakken. Een hunner deelde ons mede, dat wij de kreek een eindweegs

Digitized by Google

moesten opvaren, tot wij aan een pad kwamen, dat ons naar de tuinen der bewoners zou voeren.

Tusschen Saoesoe en Mapane is alleen deze plek bewoond sedert ook Kameasi is verlaten. (1) Aan wie deze landstreek toebehoort? In het contract, dat het Gouvernement met de vorstin van Saoesoe heeft gesloten, wordt deze streek opgegeven als behoorende tot Saoesoe. In dit miniatuur rijkje weet men hiervan echter niets; toen de vroegere Boegineesche tolk van het Gouvernement, die ook zijne diensten heeft verleend bij het sluiten van bovengenoemd contract in 1895 weer te Saoesoe kwam nu in dienst van goudzoekers, weigerde de vorstin van dat land een contract voor mijnconcessies te teekenen voor de bedoelde landstreek, zeggende, dat zij over dat land niets te zeggen had. De tolk vertelde haar toen, dat deze landstreek als de hare stond opgegeven in het contract met het Gouvernement, zoodat zij daarover wel te beschikken had. Later verklaarde de kroonprins van Sigi ons, dat dit land, voor zoover het gedeelte aan de kust aanging, tot Saoesoe behoorde, maar het binnenland kwam den vorst van Sigi toe. Wij verdenken echter dien kroonprins deze opgave te hebben gedaan, om tegenover het Gouvernement alle aanspraken van Parigi op dat land buiten te sluiten.

Voor eenige tientallen van jaren werd de landstreek tusschen Kaap Malejali en Mapane bewoond door een machtigen krijgshaftigen stam, de to Palapi of to Pajapi. (2)

---

(1) Alleen een eind ten Noorden van het dorp Mapane bestaat nog een gehucht, Tokorondo geheeten, bewoond door lieden van Mapane.

(2) Volgens mededeeling van het Pebato-opperhoofd Papaiwoente waren de hoofdnegerijen der Topajapi: Wawo mpajapi en Wawo mesooe, beide aan den linkeroever der Bega (Poena) rivier, dicht bij hare monding in zee gelegen. In de eerste plaats woonde de vorst, in de tweede de vorstin van wie later sprake is. Ook in het tegenwoordige Topebatodorp

Digitized by Google

De lieden van dezen stam voerden voortdurend oorlog, het meest met de Parigiërs. Zij wilden nimmer van vrede hooren, en deze oorlogszuchtige geest leidde hen ten ondergang. Velen werden in den oorlog gedood, anderen verlieten hun land en verhuisden naar Boedo-boedo, dat in het Mandarsche moet liggen, zoodat thans deze stam opgehouden heeft te bestaan. Deze geschiedenis kon tot leering strekken van den stam der Totoraoe in het Todjosche, die door zijne koppigheid ook nagenoeg altijd in oorlog is, zoodat die stam thans tot slechts een paar honderd zielen is geslonken.

Naast dit alleszins waarschijnlijke verhaal omtrent het verdwijnen van den stam der Topajapi, staat eene in deze streken algemeen bekende legende, die het verdwijnen van dezen stam aldus verklaart: Indertijd hadden de Topajapi twee machtige hoofden, een broeder en eene zuster. De broeder bezat een merkwaardigen hond, die wanneer hij ook ter jacht werd medegenomen, steeds eenig wild opspoorde en machtig werd. De zuster was eigenares van een tamme zeemeeuw, die op het woord van hare meesteres naar zee vloog, en haar zooveel visch bezorgde, als zij wenschte. Wanneer de vogel van de vischvangst terug kwam, stond steeds een houten bak met water voor hem gereed, waarin hij dan gewoon was een bad te nemen.

Op zekeren dag nu kwam de broeder tot de zuster, en zeide tot haar: „Zuster, morgen komen de lieden in mijnen tuin rijst planten, en nu zou ik hen gaarne op visch

---

Wojomakoeni, bijna ten Oosten van Mapane moeten vroeger Topajapi hebben gewoond. Aan het graf van den Pajapi-kabosenja van die plaats brengt men tegenwoordig nog offers.

Wanneer deze Topajapi zijn verdwenen is moeielijk te bepalen. Papaiwoente, een man van tusschen de 45 en 50 jaar, vertelde ons, dat zijn grootvader hem eens gezegd had nooit een Topajapi te hebben ontmoet.

Digitized by Google

willen tracteeren. Toe, geef mij je zeemeeuw morgen ter leen". De zuster antwoordde: „Wel zeker, broeder, wij leven in vriendschap met elkaar. Waarom zou ik u mijnen vogel niet ter leen geven". Toen nam de broeder den vogel mede naar zijnen tuin.

Den volgenden morgen bracht de zeemeeuw op last van den kabosenja eene menigte visch aan. Ook het bad stond gereed, maar uit kwaadaardigheid had de broeder dit water vermengd met eenen wortel, die de visschen bedwelmt, wanneer men hem op het water strooit (*toewa* geheeten). Toen de vogel met zijn werk gereed was, dompelde hij zich als gewoonlijk in zijn bad, en dronk van het vergiftigde water, waarop hij stierf.

Dit geval was de oorzaak van eenen geweldigen twist tusschen broeder en zuster, die hiermede eindigde, dat de zuster met de helft van den stam, die haar aanhing het land verliet en naar Boedo-boedo verhuisde. (1) Omdat zij in haar recht was, nam haar stam sterk in ledental toe, terwijl de achtergeblevenen zich niet vermenigvuldigden, en langzamerhand uitstierven. Eene voorname kampong

---

(1) Aan deze verhuizing is nog de volgende legende verbonden: De vorstin nam eene hand vol aarde uit haar land mede naar Boedo-boedo, en begroef die daar in den grond. De oorspronkelijke bewoners van Boedo-boedo zagen de vreemdelingen niet vriendelijk aan, en gelastten hen heen te gaan. De vorstin antwoordde, dat zij hier land had, en toen men naar de plek ging, waar de handvol aarde van Pajapi begraven was, zag men, dat deze was aangegroeid, en zich reeds over eene groote oppervlakte uitstrekte(?) De Boedoërs wilden niet gelooven, dat dit aarde was van Pajapi, en spraken: „Welnu, laat ons met de speren werpen (*mogego*, een godsoordeel); wanneer gij gelijk hebt, zijn wij uwe slaven, wanneer blijkt, dat wij gelijk hebben, zult gij ons tot slaven zijn". Beide partijen werpen de speer; die van de Pajapi-vorstin ging het diepst den grond in, waarmede uitgemaakt was, dat het land van haar was, en dat de Boedo-boedoërs de slaven zouden zijn der Topajapi.

Digitized by Google

der Topajapi heette Manggowile, dicht bij de Tambarana-rivier. (1)

Van dezen Topajapistam nu zijn nog enkele leden aanwezig, geen tien bij elkaar, meest ouden van dagen. Deze zijn of waren gehuwd met Parigiërs en Sigiërs, zoodat over weinige jaren deze stam alleen nog in de herinnering zal voortleven. Die enkele vertegenwoordigers van den Topajapi stam kennen nog hun eigen taal, ofschoon zij daarvan in het dagelijksche leven geen gebruik meer maken. Er was ons dus zeer veel aan gelegen deze taal te leeren kennen, voordat zij geheel zal zijn verdwenen. De Parigiërs beweren, dat de Topajapi, die naar Boedo-boedo zijn verhuisd hunne taal zuiver hebben bewaard, en die ook nog onderling gebruiken.

Na den maaltijd gingen wij per prauw het riviertje op. Dit bracht ons door het uitgestrekte nipahbosch, dat vervuld was van eene onaangename moeraslucht, en waar de muskieten lustig om ons heen dansten. Toen wij dit moeras waren doorgetrokken, kwamen wij op vasten grond en verlieten hier ons vaartuig; een voetpad voerde ons door een bosch naar de tuinen der Tambarana-bewoners. In het eerste huis, waar wij ons ophielden, onthaalde men ons op komkommer. Men noemde ons ook de namen van twee

(1) De Topebato achten zich nauw verwant met de Topajapi. De eersten hebben dan ook steeds vestigingen gehad in het land, dat vroeger door de Topajapi werd bewoond, zonder eenige bemoeienis met Saoesoe. (Dat zij deze landstreek weder hebben verlaten was geheel uit vrees voor de invallen der Parigiërs). Hieruit (men bedenke, dat de Topebato aan Sigi onderworpen zijn) en uit het feit dat sedert jaren te Tambarana — nu te Mata-wóo — een zoon van den Sigischen vorst is gevestigd, zou men moeten opmaken, dat Sigi in werkelijkheid deze landstreek tot zijn gebied rekent. Dit Palapihoofd heette Tampaegenimbo, en deze wordt nog steeds door de Topebato aangeroepen, wanneer zij hunne rijsttuinen aanleggen, als den oorspronkelijken eigenaar van het land.

Digitized by Google

vrouwen, die nakomelingen van Topajapi waren. Hunne aanwijzingen volgende, kwamen wij in eenen tweeden tuin, welks eigenaar aanstonds verklaarde dat zijne vrouw het Baria, de taal der Topajapi kende. De aangewezene was eene oude,magere vrouw met een onvriendelijk gelaat. Wij trachtten haar eerst gerust te stellen omtrent het doel van onze komst, en ondersteunden ons verzoek om iets van hare taal te vernemen met een klein geschenk. Weldra ondervonden wij het weder, hoe spoedig het dezen menschen verveelt inlichtingen te geven omtrent hunne taal, want wij hadden nog geen tien woorden gevraagd, of zij verklaarde zich ziek en toen zij zich deze uitvlucht ontnomen zag, doordat wij haar verzekerden, dat wij evengoed konden vragen, terwijl zij lag, verklaarde zij bij ieder woord, dat het Baria (Palapisch) juist was als het Barée en het Tara (Possosch en Parigisch). Onderwijl riep de man, die beneden zat, en ook enkele woorden kende, ons uit eigen beweging de vertaling toe van die woorden, welke men gewoonlijk liever niet vraagt.

Met dit oudje schoten wij niet veel op. Wij namen dus afscheid en begaven ons naar de woning van Nene i Tomoe, de tweede vrouw, die ons was aangewezen als eene afstammelinge van Topajapi. Hier ging het onderzoek veel vlotter, maar nu het vragen en antwoorden de vrouw niet verveelde, verveelde dit het gezelschap, dat er bij zat. Vooral haar man zocht het gesprek steeds op iets anders te brengen. Hij nam het de familie, bij wie wij eerst gezeten hadden zeer kwalijk, dat men zijne vrouw genoemd had als eene Topajapi. Toch konden wij van hen gaan met de overtuiging, dat wij eenig inzicht hadden gekregen in deze uitstervende taal.

De verzameling huizen, die wij hadden bezocht, heet Siolebomba. De inwoners zijn afkomstig van verscheidene

Digitized by Google

stammen. Men vindt onder hen Toparigi, Tosigi, Towinotoe, Topebato. Zij zijn allen Mohammadanen, maar toch zagen wij vrouwen met hoofddoeken, eene gewoonte, die anders door de leden van de zwakke kunne wordt afgelegd, zoodra zij tot den Islam overgaan. Men was juist aan het oogsten, en wij merkten op, dat alle vrouwen, die aan dit werk deelnamen, hoofddoeken droegen, zooals dit in Parigi en in andere Mohammadaansche streken van de Tominibocht nog het geval is. Ook wanneer deze vrouwen de rijstschuur beklimmen, hebben zij den hoofddoek om. Deze kleinigheid doet ons weder zien, van welk gehalte het Mohammadanisme in deze streken is. Men is Mohammadaan in het dagelijksche leven, maar niet zoodra heeft er iets van belang plaats, of men is wederom heiden; zoo bij den rijstbouw, zoo bij ziekten. De kali van Todjo stelde meer vertrouwen in een heidensch *weerako*, waarbij een varken geslacht moest worden, dan in het „belezen" zijner ziekte door een Mohammadaanschen heilige. De heidensche offers en gewoonten bij den rijstbouw zullen nimmer door het Mohammadanisme worden uitgeroeid. Er hangt veel te veel van den rijstbouw af, dan dat men daarbij zijn vertrouwen op den Islam zou stellen.

Op deze plaats woont ook een zoon van den vorst van Sigi, die om zijn hardhoorendheid niet anders bekend is dan onder den naam van Makole Bongo, de doove vorst. Hij is ongetwijfeld hier gaan wonen om den invloed van Sigi in deze streken te versterken, zooals wij in den loop van dit opstel reeds aantoonden.

Wanneer de Topebato hunne schatting aan den vorst van Sigi gaan brengen, volgen zij steeds den weg, die van Tambarana uit naar dat rijk leidt. Men volgt daartoe de Tambaranarivier stroomopwaarts tot aan het waterscheidend gebergte. Dit overgetrokken zijnde, volgt men

Digitized by Google

den loop van de Korontjopoe, die zich in de rivier van Palos ontlast. De eenige bewoonde plaats op dit traject is Tawailija, een dagreis ten Noorden van Napoe gelegen.

Terwijl wij ons bezig hielden met het onderzoek van de Baria-taal, was de vloed komen opzetten en had den waterweg naar het strand aanmerkelijk verbreed. Tegen den avond zochten wij onze prauwen weder op en kozen tot ons nachtverblijf eene nieuwe hut, die blijkbaar was opgericht met het doel later zout daarin te stoken.

Saoesoe, 15 September. Den volgenden dag de reis voortzettende langs het strand, kwamen wij wederom eenige plekken voorbij, die vroeger bewoond waren. Zoo Pebengko, eene groote negorij der Topebato, die niet vele jaren geleden door de Parigiërs werd verwoest, waarna de inwoners zich naar Kameasi en Mapane terugtrokken. Wij voeren de landstreek Mawau voorbij, waar het eigenlijke Saoesoesche gebied een aanvang neemt. Daar bestond voor weinige jaren nog eene groote kampong, alwaar de vorige Magaoe van Saoesoe verblijf hield. Deze man, die steeds ziekelijk was, werd vermoord op last van eenen Saoesoeschen prins, Doloepangi geheeten. Dit geschiedde in 1888. Men zond daarom aan de bevriende hoofden witte hoofddoeken rond als teeken van rouw met eene bloedvlek er in, ten teeken dat de overledene op gewelddadige wijze om het leven was gekomen. Maar toen velen te Saoesoe waren samengekomen om den moord op den vorst te wreken, werd het onderzoek geschorst, aangezien bleek, dat de moord was geschied op last van eenen prins. – Te Mawaoe vindt men ook nog de graven van eenige Saoesoesche vorsten.

Voorbij het bovengenoemde Pebengko ziet men in het achterland van Saoesoe niet ver van de kust een laag

Digitized by Google

voorgebergte, welks golvende rug al lager wordende in kaap Ponindilisa (op de kaart Pandalisa) verloopt.

Voor weinige jaren bestond aan de kleine, maar fraaie baai van Tamboe, die wij nu voorbijvoeren, eene nederzetting van vreemdelingen. Daar had ook de groothandelaar van de Bocht zijne toko staan. Sedert zijn die vreemdelingen echter verhuisd naar eene plek ten Westen van de veruitstekende en lage kaap Saoesoe. Deze nieuwe nederzetting, Peore genaamd, bestaat uit een achttal huizen. Papaimadja, een Boeginees van Togija, een zetbaas van bovengenoemden Chinees koopt hier de rotan op, die de Saoesoeërs hem brengen. Bij Peore zetten wij onze prauwen op het strand en werden door pas genoemden Papaimadja vriendelijk en gastvrij ontvangen.

Men had hier den mond nog vol van zekeren Goemalemba, de madika malolo (kroonprins) van Tawaeli, die met de vorstin van Saoesoe, Nene i Sipa gehuwd was geweest. Een maand of drie geleden overleed hij. Zijn lijk werd gekist en per prauw naar Toboli gevoerd, van waar de kist over land werd gedragen naar Tawaeli aan de golf van Palos. Een kleine inham der zee, waarin een riviertje uitstroomt, niet ver ten W. van Peore heet Goema. (1) Deze naam is thans *kapali* (verboden) in den mond der Saoesoeërs, omdat de naam van den overleden prins met Goema begint. Men noemt die plaats nu *Kasiutóo*, *wat „naamgenoot"* beteekent. Door het noemen van Goema vreest men den geest des afgestorvenen terug te roepen en te beleedigen.

Te Peore vernamen wij, dat in het verstgelegen dorp, Lipoeri wawonja (het dorp boven) of ook Saoesoe

(1) In 1863 ankerde de Heer Von Rosenberg aldaar met de kruisboot n°. 14 „liet ik met invallenden nacht te Laboean Goema ankeren." Reistogten in de Afdeeling Gorontalo blz. 41.

Digitized by Google

genoemd, nog eene oude vrouw der Topajapi woonde. Na den maaltijd trokken wij dus daarheen om nog wat van die taal te weten te komen. Wij gingen echter te vergeefs, daar de vrouw ziek was en niet in staat ons te woord te staan.

Verscheidene malen bezochten wij Saoesoe voor deze. Eenige resultaten van de vroegere reizen willen wij hier mededeelen en verwijzen overigens naar de schets van het rijkje Saoesoe, door den Heer Van Hoevell geschreven in het Tijdschrift van het Bat. Gen. deel 35, blz. 37–47.

Volgens de bewoners van het landschap Saoesoe is de eigenlijke naam van het land Boloewa, zoodat bij voorbeeld de Parigiërs de Saoesoeërs nog aanduiden met Toboloewa. In den ouden tijd, zoo luidt de legende, toen de Saoesoeërs nog varkensvleesch aten, had een man een overgeschoten varkensrib op het rek boven het vuur gelegd, om het vleesch te berooken. Daarna ging hij aan zijnen tuinarbeid. Te huis komende, vernam hij, dat zijne huisgenooten de rib reeds hadden opgegeten. De man was hierover zeer boos. „Wat zal ik nu van avond bij mijne rijst eten," zeide hij, „daar het te donker is om nog toespijs te gaan zoeken." De twist over de rib liep zeer hoog, en naar aanleiding van dit voorval werd zoowel de rivier als het land Saoesoe „één rib" genoemd. Een voorbijganger had den twist aangehoord, en dit voorval ruchtbaar gemaakt.

De oorspronkelijke bewoners van Saoesoe moeten eene afdeeling van de Topalapi zijn geweest, die niet mede hebben gedaan aan de oorlogen door dezen stam gevoerd, en die hem ten ondergang brachten. Het is mogelijk. dat op grond van deze stamverwantschap enkele inlanders nog beweren, dat de landstreek, vroeger door de Topalapi bewoond, aan Saoesoe toebehoort. Volgens de verhalen heeft zich indertijd een Loewoesche prins van Paloppo in Saoesoe

Digitized by Google

gevestigd, die daar ook gehuwd is. Van hem zouden de vorsten van Saoesoe afstammen. Ook weet men te vertellen, dat in den ouden tijd een prins uit Gorontalo in Saoesoe is getrouwd. Aan deze twee feiten schrijven de Saoesoeërs het toe, dat zij in aanzien staan bij de overige volken in de Bocht van Tomini, en inderdaad, wij hebben opgemerkt, dat Saoesoe steeds wordt ontzien.

Het Mohammadanisme is sedert vier geslachten in Saoesoe ingevoerd, maar die godsdienst heeft daar nog niet veel te beteekenen. Een moskee treft men er niet aan; ook hadji's zijn er niet te vinden. Wel komt zoo nu en dan een hadji uit Todjo of Parigi handel drijven, doch na korter of langer tijd vertrekt hij weer. Alleen wonen in Saoesoe enkele *labe's*, soms ook *goeroe* genoemd, die bedreven zijn in het reciteeren van den Koran. Maar aan het onderwijs van deze „geleerden" onderwerpen zich nog niet veel kinderen.

In Saoesoe wordt nog veel gebruik gemaakt van geklopte boomschors voor kleeding, vooral van vrouwen. Eene eigenaardigheid bij het beschilderen der foeja (geklopte boomschors) is hier dat men figuren in een blokje hout snijdt, en die, met verfstof bestreken, op de foeja afdrukt. Zulk een kleedingstuk. op deze wijze beschilderd, is niet fraai, daar in het ensemble weinig teekening ligt, omdat hetzelfde figuur naast elkaar wordt afgedrukt.

De beschaving heeft het toch zoover in Saoesoe gebracht, dat de schaamgordel tot het verleden behoort. Men schaamt er zich echter nog niet rijst te verbouwen, zooals op de hoofdplaatsen van Todjo en Parigi, waar men zijnen tijd verbeuzelt in luiheid en zoogenaamd handelen. Het gebeurt echter wel eens, dat de Saoesoeërs in hunnen veldarbeid belemmerd worden door het overstroomen van de Saoesoerivier. Zoo kon men in '96 niet planten, omdat de reeds

Digitized by Google

ontgonnen velden overstroomd waren, en het water er langen tijd op bleef staan.

Deze Saoesoe-rivier ontspringt aan deze zijde van het gebergte, waarop ook – maar aan den Westkant – de Korontjopoe ontspringt, die in de Paloe-rivier valt. De Saoesoe ontstaat volgens berichten uit de samenvloeiing van verschillende kleine beekjes, waarvan de voornaamste Saloebanga heet. De hoofdrichting waarin de Saoesoe stroomt, moet ongeveer van het Z.W. naar het N.O. zijn. Zij neemt in haren loop nog vele zijriviertjes op van Zuid naar Noord: Baloepasi, Saloegala, Koromoê, Ledasadanda, Winanga gege, Mantawa, Noendjoe, Torono en Aoma; alle rechter zijtakken. behalve de Winanga gege. Al deze riviertjes moeten stofgoud bevatten; uit de Saloegala (= koper rivier) en de Torono haalt men, volgens het zeggen, zilver. De Saoesoe valt met eene delta in zee, waarvan een tak bij Tamboe, een andere bij Peore, en de hoofdstroom bij Tandjong Saoesoe in zee valt.

De Saoesoeërs schijnen zeer verhuisziek te zijn. Toen een onzer in '93 in Saoesoe kwam, woonde de vorstin in het dorp Watoenondjoe; in '96 vonden wij haar in Tamoengkoe bose, en was Watoenondjoe verlaten. Bij het bezoek dat wij nu aan dit land brachten, bestond Tamoengkoe bose ook niet meer, en was men verhuisd naar den voet van den heuvel. waarop pas genoemd dorp had gelegen. Deze nieuwe kampong scheen nog geen naam te hebben, aangezien men haar aanduidde met: Lipoe ri wawonja, „het dorp boven", of eenvoudig Saoesoe. Van Peore uitgaande, bereikt men na een klein uur loopens het groote dorp Noenoe, dat een 15 à 20-tal huizen mag bevatten, gelegen aan den linkeroever van de rivier, die hier ongeveer 40 M. breed is. Een half uur verder ligt aan den rechteroever het pas genoemde Lipoe riwawonja,

Digitized by Google

ongeveer even groot als Noenoe. De derde kampong van eenig belang is Kamondji, aan den rechteroever van de Saoesoe, benedenstrooms van Noenoe. Verder zijn er nog eenige gehuchten, uit slechts enkele huizen bestaande, als Tendema en Tade oewago.

De vrouw, die tegenwoordig over Saoesoe regeert, heet Nene i Sipa. Zij wordt bijgestaan door eenige rijksgrooten: Oekoemi (hoekoem = rechter); Kapita lau (zooveel als minister van buitenlandsche zaken); maradika matoéa; Oeleja (de pabisara in Boegineesche landen, en Kabosenja; deze laatste is de bemiddelaar tusschen het volk en de vorstin.

In de laatste jaren heeft Tawaeli veel invloed gekregen in Saoesoe. Dit is ook niet te verwonderen, aangezien de Madika malolo (kroonprins) van Tawaeli, Goema lemba genaamd, met de vorstin van Saoesoe was gehuwd. Men vertelde ons, dat vroeger twee Saoesoesche prinsen, broeders, te Tawaeli gehuwd zijn geweest. Goema lemba zou een zoon zijn van den oudsten dier beide broeders, Pekabowa genaamd.

De Saoesoeërs zijn een uiterst vreedzaam volk. Wij vernamen niet, dat zij ooit met eenig volk oorlog voerden; alleen moeten zij door de pressie van den Magaoe van Sigi, dien vorst hebben geholpen bij het ontvolken van Tana bowa, waarover later. Zich isoleeren, doen de Saoesoeërs echter niet, zooals de Heer Van Höevell mededeelt; want niet alleen dat Saoesoe steeds wordt bezocht door vreemdelingen, maar zij zelven gaan ook uit hun land, vooral naar Posso. –

De taal van Saoesoe noemt men naar de ontkenning „táä". Zij houdt het midden tusschen het Possosch en het Parigisch, maar neigt meer tot het laatste. Later komen wij nog op het Saoesoesch terug, wanneer wij een

Digitized by Google

overzicht geven van de talen van het doorreisde gebied.

Tana boa, 16 September. Reeds vroeg in den morgen waren wij wederom in onze prauwen gezeten, en voeren kaap Ponindilisa (Pandalisa) voorbij: overal aan het zeestrand zagen wij maleo's hunne nesten graven. Met hunne krachtige pooten wierpen zij het zand wel een el omhoog. Bij onze nadering vlogen de vogels verschrikt weg. De Saoesoeërs voeren veel van deze maleo-eieren uit naar Mapane en Posso, waar zij voor 30 duiten (ongeveer 8 cents) het stuk worden verkocht.

Weldra bereikten wij nu de landstreek, die den naam draagt van Tana boa „onbewoond land". Deze naam kon in dit gedeelte van Celebes wel aan meer streken worden gegeven. Hier vertoonde zich het hooggebergte weer aan ons oog, dat zijne ketens in N. W. richting uitzendt naar de smalle landstrook, waarop Parigi ligt.

Een dertigtal jaren geleden werd deze landstreek bewoond door Barée sprekende menschen, die naar hun voornaamste dorp Tobalinggi werden genoemd. Men zegt, dat deze menschen afstamden uit het landschap Rompoe, ten Oosten van Lage gelegen. De Topebato zeggen, dat zij in Tanaboa ook een groot dorp hebben gehad, Langganesi genaamd. De inwoners ondervonden hier echter veel overlast van de Parigiërs, die hunne behoeften deden in de waterbekkens, waaruit zij hun water haalden voor dagelijksch gebruik. En wanneer hunne watermeloenen en pompoenen op het veld rijpten, sneden de Parigiërs des nachts deze vruchten open, legden daarin faeces en sloten ze weer dicht. Wanneer dan de inwoners hunne vruchten van het veld haalden, bevuilden zij zich. Dezen hoon moede, besloten zij te verhuizen. Men bracht vrouwen en kinderen in de bosschen van het gebergte, en beoorloogde toen de Parigiërs, wien men veel afbreuk deed. Toen deze Topebato

Digitized by Google

hun wraaklust hadden bekoeld, trokken zij met hunne vrouwen en kinderen naar Sigi, en stichtten daar een nieuw dorp, Petunbe genaamd. Hun tegenwoordige kabosenja heet Tadjala.

Overal in dit onbewoonde land wijst men u de plekken aan, waar eertijds dorpen stonden. Aan het voornaamste dezer dorpen, Balinggi, is nog eene legende verbonden, die daarom merkwaardig is, omdat er in wordt gesproken van het geboren worden van een kind uit een bamboe, welke voorstelling bij vele volken van den Indischen Archipel teruggevonden wordt. Deze legende luidt aldus: In den ouden tijd leefden aan het zeestrand bij Balinggi een oude man en eene oude vrouw, gehuwd en kinderloos. Zij waren gewoon hunne behoeften steeds te doen bij een boschje gele bamboe. Zij merkten nu op, dat een der bamboestengels hoe langer hoe dikker werd. De vrouw zeide: „Zie eens, die bamboe wordt hoe langer hoe dikker. Het lijkt wel of hij zwanger is." En inderdaad, weinige dagen daarna spleet de bamboe, en kwam een meisje daaruit te voorschijn.

Toen dit meisje groot geworden was, geraakten de inwoners van Balinggi in oorlog met de Parigiëers. Dezen landden aan het strand van Balinggi, en het meisje ziende, vroegen zij haar den weg naar boven, waarop het meisje hun dien weg aanduidde met zeer onkiesche woorden. (1) De Balinggiërs werden verslagen, en men nam het meisje

(1) Het antwoord van het Balinggische meisje (i Bei genaamd) aan de Parigiërs, die haar den weg vroegen, luidt aldus: *'Taa ni'itamu? andjo-andjoa angamba-ngamba, ewa bolo utinamu, niedu ntuamamu.* Uit de ontkenning *táa*, het ontbreken van de *k* (*niita* = *nikita; andjo* = *kandjo; angamba* = *kangamba; edu* = *kedju*), en het gebruik van *d* voor Bar. Par. *dj* (*edu* = *kedju*), terwijl *ndj* wèl voorkomt, blijkt onomstootelijk, dat het meisje Sausu'sch sprak. De Balinggiërs waren dus van dezelfde afkomst als de Saoesoeërs.

Digitized by Google

mede naar Parigi, waar de vorst haar tot vrouw nam. (Destijds woonden de Parigiërs nog niet aan het strand.) Men verweet haar dat zij eene krijgsgevangene was, en men ontzeide haar het recht als ieder ander in de Oewe bantaja, het riviertje, waaraan het dorp Masigi ligt, te baden en te wasschen. Zij moest dit recht koopen. Hare nakomelingen werden de tusschenstand in Parigi, die gedwongen werden aan het strand te gaan wonen. Tegenwoordig nog mogen deze Parigiërs slechts van zeker gedeelte der Oewe bantaja gebruik maken.

Geheel anders is de voorstelling van de zijde der Saoesoeërs. Volgens hen behoorde Tana boa eertijds aan Saoesoe, en dus ook Balinggi. De menschen, die daar woonden, heetten Tolopontato naar een dorp Lopontato op het gebergte gelegen. Deze lieden zouden een dialekt hebben gesproken, dat den overgang vormde tusschen het Saoesoe'sch en het Parigi'sch.

Nu gebeurde het eens, dat de vorst van Saoesoe met vele lieden naar Ampibabo was gegaan om sago te kloppen. Terwijl een gedeelte der Saoesoeërs onder leiding van zekeren Tarowija met dit werk bezig was in het binnenland, hield de vorst zich aan het strand op. Op zekeren morgen kwam de Kapita lau, Tarawanggi, tot hem, zeggende: „Ik heb van nacht gedroomd, en in mijnen droom zag ik, dat de geheele zee naar het Zuiden rood was." „Dit is een slecht teeken, antwoordde de vorst, „het zal niet lang duren of de Parigiërs zullen ons hier overvallen." En inderdaad, den volgenden dag reeds zag men de Parigische vloot naderen. Het gevecht, dat bij de landing volgde, was hevig en het duurde niet lang of de Parigische magaoe, Mahagero genaamd, werd gedood. Hierop namen alle Parigiërs de vlucht, achtervolgd door Tarowija en de zijnen, die het schieten hoorende ijlings naar het strand waren komen loopen.

Digitized by Google

Toen de Parigiërs voorloopig verdreven waren, werd besloten zoo spoedig mogelijk naar Saoesoe terug te keeren en bij dien tocht het strand te volgen, daar een gevecht met de Parigiërs beter te land als ter zee was aan te gaan, aangezien de Parigiërs groote prauwen hadden. In het rijk Parigi aangekomen (d. i. zeggen de berichtgevers: te Pelawa) liep al het volk te hoop. Toen sloeg de vrees den vorst van Saoesoe om het hart; deze ging toen eene overeenkomst aan met de Parigiërs, zeggende: „Gij, Parigiërs zijt zeer beschaamd gemaakt door den dood van uwen magaoe. Welnu, als vergoeding daarvoor bieden wij u Balinggi aan." Dit voorstel werd door de Parigiërs aangenomen, en de Saoesoeërs konden verder ongemoeid naar hun land trekken.

De Parigiërs gingen toen naar Balinggi, en brachten een gedeelte der bevolking over naar het strand van Parigi. Deze strandbevolking zou dan de nakomelingschap zijn van het op wonderlijke wijze geboren meisje. Later verwoestte Sigi met behulp van Saoesoe het overige Tana boa, om Parigi te treffen in zijnen vasalstaat Balinggi.

Wij behoeven wel niet op te merken, dat het vooralsnog onmogelijk is uit deze verschillende partijdig gekleurde voorstellingen te komen tot de kennis van de ware toedracht der zaak.

De vraag rijst bij ons op, hoe het komt, dat deze uitgestrekte landstreek zoo ontvolkt werd.

Toen de Topalapi voor het grootste deel reeds van de aarde verdwenen waren, was Tana boa nog bewoond door lieden, die naar hun voornaamste dorp Tobalinggi werden genoemd, zooals wij boven reeds mededeelden. Om de eene of andeze ons onbekende reden was de vorst van Parigi op deze lieden vertoornd, en wilde hun den oorlog aandoen. Hij durfde evenwel niet openlijk voor zijn

Digitized by Google

voornemen uitkomen, uithoofde van de bloedverwantschap tusschen Balinggiërs en Parigiërs. Daarom riep hij de hulp in van den vorst van Sigi, om zich achter dezen verbergende, zijn plan ten uitvoer te brengen. De beide vorsten spraken af, gezamenlijk met hun legers naar Tana boa op te trekken: Sigi van uit het binnenland, Parigi met zijne vloot van de zeezijde. De vorst van Parigi voldeed niet aan deze afspraak, maar bleef te huis, zoodat de Magaoe van Sigi alleen in Tana boa verscheen. Hij verwoestte de negorijen, doodde vele inwoners en nam de overigen als krijgsgevangenen mede naar Sigi. (1) Sedert dien tijd ontkent de vorst van Sigi alle aanspraken van Parigi op Tana boa. Om die reden ook was het dat een Sigisch prins, thans Makole bongo, zich metterwoon te Tambarana vestigde. Wat hiervan ook waar moge zijn, thans beweert de vorst van Sigi alleen heer te zijn van Tana boa. Met Parigi maakte hij de afspraak, dat indien Parigiërs rotan gingen snijden in deze landstreek, de helft der uitvoerrechten aan hem zouden vervallen.

Terwijl wij nadachten over den grooten strijd, die hier was gestreden, en over de despotische willekeur van vorsten als die van Parigi en Sigi, waren wij het riviertje Toroewe genaderd. De kust, die tot Toroewe in Westelijke richting loopt, buigt zich bij pasgenoemd riviertje naar het Noorden,

---

(1) Deze voorvallen kunnen niet langer dan 40 jaar geleden hebben plaats gehad. Te Parigi vertelde men ons in het geheim, dat de moeder van den Parigischen kroonprins, Papaihainta, een Sigische prinses was. die in haar eigen land in hoog aanzien stond, maar in Parigi weinig te zeggen had Zij wilde nu de macht van Sigi vergrooten ten koste van Parigi, en haalde den Sigischen vorst over de bovengenoemde min of meer aan Parigi verwante dorpen te verwoesten. De geheele geschiedenis van Parigi hangt samen van intriges. De ware toedracht van deze en dergelijke zaken komt men echter hoogst zelden te weten.

Digitized by Google

en vormt daardoor eene groote baai, waarvan de uiteinden kaap Ponindilisa en kaap Makakata zijn.

Sedert korten tijd is aan den mond van de Toroewe veel bedrijvigheid ontstaan. Eenige handelaars plaatsen daar hunne woningen, en dagelijks gaan vele Parigiërs het binnenland in om rotan te snijden. Met een gerust hart kan men dezen handel niet drijven, want Sigi geeft zijn recht op Tana boa niet uit de hand, zoodat de handelaars nog vele onlusten tegemoet zien tusschen Parigi en Sigi, omdat de vorst van eerstgenoemd rijk tot nu toe niet voldaan heeft aan zijne belofte, om de helft der uitvoerrechten in Tana boa (hier Toroewe) aan Sigi uit te betalen. Intusschen trachten de kooplieden hun voordeel te doen met de rust, die thans nog heerscht.

De geheele nederzetting aan de Toroewe-rivier getuigt eene tijdelijke vestiging te zijn: men wil niet te veel moeite en onkosten besteden aan woning en inrichting, uit vrees op een goeden dag van hier weggejaagd te zullen worden. En aangezien niemand te Toroewe een vast verblijf heeft, zal deze plek wel wederom verlaten worden, wanneer de bosschen van hunne rotan zijn beroofd.

Bij aankomst aldaar werden wij door den Chineeschen handelaar Ong Hi Bie, die zich juist hier bevond, hartelijk ontvangen in diens tijdelijke, kleine woning, waar wij den dag verder doorbrachten en overnachtten. 's Avonds werd veel gesproken over onze voorgenomen reis, en op aanraden van den Chinees besloten wij zoo mogelijk niet over Toboli, maar over Dolago naar Sigi te trekken, eensdeels omdat laatstgenoemde weg korter is, en anderdeels omdat wij daardoor eene streek zouden bereizen, die nimmer te voren door Europeanen was bezocht. Zekere Todjosche prins, Papaiketa, die te Dolago gehuwd is met eene gescheiden vrouw van den kroonprins Papaihainta, en die

Digitized by Google

zich juist te Toroewe bevond, zou dragers en gidsen voor ons zoeken, en ons den uitslag zijner pogingen te Parigi komen melden.

Parigi, 17 September. Verlangend het eerste hoofdstation van onze reis, Parigi, te bereiken, waren wij 's morgens wederom vroeg op weg en stuurden in Noordelijke richting naar Parigi. Voortdurend hadden wij een prachtig bergland aan onze linkerhand. Eerst eene breede strook laagland, daarachter de bergen, die met hunne vele ongelijke en grillige bergtoppen veel overeenkomst hadden met de door eenen storm opgezweepte golven der zee. Ten slotte voeren wij kaap Toroi om, en wij hadden de breede, schoone baai van Parigi voor ons. Aan het strand zagen wij op ongelijke afstanden van elkaar de dorpen en gehuchten Makakata, Towinotoe, Olaja, Pombalowo, Tonoranga, Lodji en eindelijk aan het Noordelijk einde der baai Talise. Achter de 6 à 7 paal breede strook laagland rezen wederom de grillige bergen op, wier schoon hier nog verhoogd werd door plekken met licht groene alang-alang begroeid, welke plekken scherp afstaken bij het blauwgroen der oerbosschen, waarmede deze bergen zijn bedekt.

Van de pasgenoemde dorpen, die wij langs het strand zagen liggen, trok Towinotoe het meest onze aandacht, en wij hielden ons daar een half uur op. Towinotoe is een dorp van Totoraoe-toradja's, die zich in het Parigische land hebben gevestigd, omdat zij zich in hun eigen land (het rijk van Todjo) niet veilig meer gevoelden. (1) Zij hebben hun eigen taal, het Barée nog behouden; de vrouwen dragen geen hoofddoeken meer, maar zij kloppen nog boombast tot kleeding. Allen zijn tot den Islam overgegaan;

(1) Zie het verslag van onze reis naar Todjo in de volgende aflevering der Mededeelingen Dat van Mussenbroek Towinotoe niet opnoemt zal daaruit te verklaren zijn, dat dit dorp toen nog niet heeft bestaan.

Digitized by Google

misschien waren zij reeds tot het Mohammadaansche geloof bekeerd, toen zij hun land verlieten.

Toen wij voor het dorp Talise waren aangekomen, zetten wij de prauwen op het strand en namen onzen intrek in het fraaie huis van Ong Hi Bie, die met ons was medegereisd van Toroewe.

Parigi was in rouw. Den 27^{en} Augustus (1897) was de vorst Papaihainta of Papainggai overleden. Hij gaf bloed op, bloed kwam uit zijn tandvleesch, zijne aderen zwollen op en lieten bloed naar buiten, „altemaal teekenen (volgens den Parigiër), dat de man door eene heks, of eenen heksenmeester was gedood". Trouwens tot zulk eene conclusie komt de Parigiër zeer vlug. „Door eene heks (*topeule*) weggenomen", ligt reeds in den mond van het Parigische kind bestorven, ter verklaring van het onverklaarbaar verdwijnen van eenig speelgoed of eenige lekkernij.

Parigi in rouw, dit beteekent, dat men gedurende 100 dagen, den tijd dat het lijk boven aarde staat, van Makakata af tot Pelawa toe, niet mag zeilen, maar alleen roeien geoorloofd is; dat men nergens op de gong mag slaan, hetgeen men gaarne op de prauwen doet bij aankomst en bij vertrek; dat men niet mag schieten, noch visschen in de zee tusschen de twee genoemde punten; dat men niet mag weven, kokosnoten van de boomen werpen, kortom dat men niets mag doen wat leven maakt.

Parigi in rouw, dit beteekent ook, dat vele Parigiërs in den vreemde tijdelijk naar hun land terugkeeren; dat de bewoners dezen tijd in ledigheid doorbrengen, en het is toch al niet veel, wat de Parigiër doet.

Te Towinotoe zijnde, hadden wij vernomen, dat zich te Olaja nog een oude Topajapi bevond. In den middag gingen wij daarheen, en vonden na eenige moeite den ouden man in zijnen tuin. Het taalonderzoek verveelde

Digitized by Google

hem reeds, toen hij tien woorden van zijne taal had gezegd; maar toen wij hem onder het oog brachten, dat wij door de brandende zon tot hem waren gekomen, en ook een klein geschenk voor hem hadden medegebracht, alleen met het doel iets van zijne taal te weten te komen, stond hij ons tot aan het vallen van den avond te woord.

De taal van Parigi zelf heet naar de ontkenning „tara". Dit dialect is nauw verwant aan het Barée, zoodat iemand, die Barée kent in eene maand tijds zich het Parigisch kan eigen maken. Behalve Barée, dat in Towinotoe wordt gesproken, gelijk wij boven zagen, vonden wij nog in Petapa (een 1½ uur loopens ten Westen van Pelawa) een afzonderlijk dialect, en wel dat, hetwelk in Ampibabo wordt gesproken. Op een en ander komen wij later uitvoeriger terug. Wij zijn niet te weten kunnen komen hoe dit Petapa is ontstaan te midden van het Parigische land. Misschien woonden in dit gedeelte van Parigi vroeger Ampibaboërs, die later door Parigiërs werden verdrongen. Petapa zou dan een overblijfsel zijn van die oorspronkelijke Ampibabosche bevolking. Waarschijnlijker komt het ons echter voor, dat Petapa bevolkt werd door krijgsgevangenen uit Ampibabo. Dat Petapa zoo dicht bij Parigi's hoofdstad is gelegen, pleit voor dit vermoeden.

Tot bepaling van de grenzen van het eigenlijke rijk van Parigi bewijst de kennis van de verschillende dialecten, die aan de Z. W. kust van de Tominibocht gesproken worden, groote diensten. Wij zien dan, dat het eigenlijke Parigi slechts eene kleine plaats beslaat. Langs het strand wordt het Parigisch (tara) gesproken in de dorpen van af Olaja tot en met Pelawa; en meer binnenwaarts te Masigi, Lantiboe en Parigi mpoeöe (eigenlijk Parigi). In de drie dorpen aan de Dolago-rivier wordt ook Parigisch gesproken, maar weer eenigszins anders dan in het eigenlijke Parigi.

Digitized by Google

Later zullen wij zien, dat Dolago vroeger een afzonderlijk rijk was, maar door Parigi werd ingelijfd. Het behoort nu dan ook geheel tot dat rijk.

Verder naar het Noorden gaande, vonden wij, dat in Toboli hoofdzakelijk de taal van Tawaeli wordt gesproken, en ofschoon wij niet met zekerheid kunnen bepalen welk dialect wordt gebruikt in elk der dorpen, die ten Noorden van Toboli liggen, zoo is het toch reeds zeker, dat Parigisch daar de landstaal niet is. Tot aan Ampibabo heeten de bewoners der verschillende dorpen echter *palili* (vasallen) van den vorst van Parigi; sommigen beweren zelfs dat ook Ampibabo aan Parigi onderworpen is.

En hoeveel menschen zouden nu wel in het eigenlijke rijk van Parigi tusschen de breedtegraden van Dolago en Pelawa wonen? Tegenwoordig zal het bevolkingscijfer niet 3000 bereiken. Dolago boven, Parigi en Pelawa zijn de grootste dorpen en kunnen naar onze schatting te zamen 1500 zielen bevatten. Voor de overige dorpen en gehuchten mogen wij niet meer stellen dan hetzelfde getal. Enkele jaren geleden moet Parigi ongetwijfeld sterker bevolkt zijn geweest, maar door het wanbestuur te Parigi en door de aanhoudende intriges, weken velen uit, vooral naar Posso, Todjo, Nangoena, (Oena-oena) en Togeja (Togian). Tot op den huidigen dag verlaten nog vele Parigiërs hun land. In het begin van dit jaar (1898) verliet ook de boven reeds genoemde Papaiketa zijn land, familie en slaven met zich mede voerende. Het staat te bezien, dat deze emigratie niet zal eindigen, voordat in het bestuur te Parigi groote verbetering is gekomen. Allen, die van het koninklijk geslacht zijn, matigen zich gezag aan over de bevolking, nemen of laten nemen, wat hun aanstaat, en knevelen het volk op allerlei wijzen. Vele Parigiërs verklaarden ons dan ook, dat het niet langer mogelijk was in Parigi te leven.

Digitized by Google

Onder de verhalen, die in den mond van het volk voortleven, vonden wij vele „Kamperuien", die verteld worden van de inwoners van het dorp Lantiboe, ongeveer een paal loopens achter de hoofdplaats Parigi gelegen. Onder de Tolage van Posso, gaan de Toondáe door voor de Kampenaars, en eigenaardig is het dat dezelfde onnoozelheden, die de Parigiërs van de Lantiboeërs vertellen, door de Tolage van de Toondáe worden verhaald. Deze „Kamperuien" hebben bijna uitsluitend betrekking op de zee, en moeten dus wel geschoven worden op lieden, die ver van zee wonen, zooals in Parigi de Lantiboeërs. Enkele dier vertelsels mogen hier eene plaats vinden:

„Eens kwamen eenige Lantiboeërs aan de zee, en zagen „het water kabbelen. „Kijk eens, hoe aardig dat water speelt, „zeiden zij. Laat ons wat medenemen naar het dorp, „opdat onze kinderen er zich mede kunnen vermaken. „Spoedig waren eenige bamboes met zeewater gevuld, en „deze droegen zij het binnenland in naar hun dorp. Te „Lantiboe aangekomen. stortten zij het water uit in een „houten vat; maar het kabbelde daar niet. Eindelijk „zeide een: „Och het water is bedroefd, en verlangt naar „zijne moeder (de zee). Komt, laat ons het terug brengen". „Zoo deed men, en toen het zeewater weder naar het „strand was gebracht, en in zee was gestort, kabbelde het „weder. Toen riepen de Lantiboeërs uit: Hebben wij het „niet gezegd: het verlangde naar zijn moeder".

„Een ander maal zouden tien Lantiboeërs kokosnoten „vervoeren in eene prauw. Vijf gingen tegenover de „anderen zitten, zoodat het vaartuig niet vooruit kwam, „hoe hard zij ook roeiden (zij roeiden dus tegen elkaar in). „Eindelijk zeide een: „De reden, waarom wij niet vooruit „komen, is, dat de prauw te zwaar geladen is. Komt, „gij die met het gelaat naar het Noorden zit, draagt gij

Digitized by Google

„de kokosnoten. De vijf aangewezenen beladen zich met „kokosnoten, in de prauw staande, en toen de vijf anderen „roeiden, ging het vaartuig natuurlijk vooruit. Toen „riepen de Lantiboeërs uit: Hebben wij het niet gezegd: „de prauw was te zwaar".

„Toen eens eenige Lantiboeërs op zee aan het roeien waren, „viel het kapmes van een hunner over boord. Een zeide; „Hier op zee kunnen wij het mes toch niet zoeken. Geef „een teeken aan de plek waar het is gevallen, dan kunnen „wij er naar zoeken, als wij aan het strand zijn gekomen. „Men maakte dus eene inkerving in de prauw, op de „plaats, waar het werktuig over boord was gevallen; „daarna roeiden zij voort. Aan het strand gekomen, gingen „zij ijverig aan het zoeken onder de prauw op de hoogte „van het gemaakte teeken, maar zij vonden niets dan zand".

Het was gedurende eenige dagen zeer droog weder geweest. In dezen nacht brak een hevig onweder met zwaren regen over Parigi los.

18 September. Een heerlijke frissche morgen. Het onweder in den nacht had al het drukkende uit de lucht weggenomen: het kwam ons als eene van zelf sprekende zaak voor, dat wij ons naar buiten begaven, en achter elkander langs de smalle paden eene wandeling in onze onmiddelijke nabijheid gingen maken.

De kampong, waar de Chinees woont, en waar wij logeerden, heet Talise, naar eene veel aan het strand voorkomende boomsoort. Ongemerkt wandelt men van deze kampong in het dorp Lodji, in welks midden nog de fundamenten liggen van de versterking, die de Compagnie in de vorige eeuw te Parigi bouwde. Aan dit fortje, loge, is de naam Lodji ontleend. Een kwartier loopens naar het Z. W. kwamen wij in het dorp Masigi (mĕsigit), zoo genoemd naar de eenige moskee, die Parigi

Digitized by Google

ooit heeft bezeten, en die niet weder werd opgebouwd, toen zij was ingestort. Hier staat de woning van de Djooe boki, Djingi genaamd, die in '97 door het Gouvernement tot vorstin van Parigi werd gehuldigd.

De huizen der Parigiërs zien er over het geheel zeer onsmakelijk uit, en zij zijn aanmerkelijk slechter gebouwd dan de woningen der Toradja's van Posso. Aan de huizen in de strandkampong's vindt men veelal eene soort van voorgalerij, onder een afzonderlijk dak, en *palantara* geheeten; andere hebben slechts een soort portaal, lager gelegen dan de vloer van het huis; dit portaal heet *balampa*. Op deze *balampa* vindt men meestal ook het weeftoestel. Vele woningen ook zijn in Boegineeschen trant gebouwd, hetgeen ons niet verwondert, daar vele Boegineezen en afstammelingen van Boegineezen en Parigiërs in Parigi wonen. Deze huizen hebben geen voorgalerij of portaal, maar zijn geheel door eenen wand omringd. Het inwendig is dan in twee deelen verdeeld. De voorste ruimte dient tot algemeene ontvang- en eetzaal; hier is dan ook de stookplaats te vinden. In het achtergedeelte van het huis zijn de slaapplaatsen, maar behalve deze zijn dikwijls in de ontvangzaal nog hokjes afgeschoten, meestal voor slavinnen.

Verreweg de meeste huizen zijn van slecht, onduurzaam materiaal gebouwd; de wanden zijn van nipahbladeren of van de bladstelen van den sagopalm, *gaba-gaba* (Par. *kumba*); de vloeren bestaan meestal uit bamboelatten. Als trap vindt men nergens meer den boomstam met inkervingen, maar overal klimt men in de huizen door middel van ladders. Bij de deuropening van iedere woning (die 's avonds secuur gesloten wordt) staat altijd een steenen pot met water gereed, waaruit ieder, die het huis binnengaat, met een' schepper wat water over de voeten stort om deze te reinigen.

Digitized by Google

Onder het huis is de „stinkput" (*djamba*), waarvan de rand meestal met steenen is omzoomd. Boven dezen put worden kinderen, zieken en ouden gebaad, en doen dezen hunne behoeften.

De Parigiërs zelven maken op het oog een veel beteren indruk, dan de Toradja's van Posso. Zij zijn zindelijker op hun lichaam, zoodat onder hen veel minder huidziekten voorkomen, dan onder de Possoërs. Ook kleeden zij zich zorgvuldiger. De mannen dragen eene korte Boegineesche broek, een hoofddoek en eene sarong over den linkerschouder; velen hunner dragen ook baadjes.

Voor de vrouwen is de lange sarong karakteristiek, welke in huis en bij den arbeid buitenshuis (zooals bij het waterhalen en bij het tuinwerk), gedragen wordt en die beide armen en één schouder bloot laat. Gaat de vrouw op reis, of legt zij een bezoek af, dan draagt zij broek en sarong over het onderlijf en een baadje over het bovenlijf, terwijl eene tweede sarong, waarmede zij het hoofd dekt, en waarachter zij bij gelegenheid ook het gelaat kan verbergen, onontbeerlijk is. Meestal hebben de vrouwen baadjes, die nauw om het lichaam sluiten, met lange mouwen; alleen jonge meisjes dragen op feesten baadjes met korte mouwen, tot aan den elleboog. Onder die baadjes verdienen bijzondere vermelding die, welke van eene doorschijnende stof, een soort van mousseline, zijn gemaakt.

Een' hoofddoek of band draagt de Parigische vrouw niet meer. Het haar wordt naar achter gestreken, even los in elkaar gedraaid en dan vrij hoog op het achterhoofd in een spitse wrong gewonden. Den van fijn gespleten en geschrapte rotan vervaardigden buikband, die zeer eng om het middel wordt gevlochten, en die in Posso ook door getrouwde vrouwen wordt gedragen, ziet men in Parigi

Digitized by Google

alleen bij jonge meisjes. Foeja (geklopte boomschors) wordt alleen nog te Towinotoe en te Petapa door enkelen tot kleeding gebruikt.

De vrouwen versieren zich met vinger- en enkelringen, met armbanden en oorknoppen. Een teeken van eenig aanzien voor de vrouw is het dragen van eene nagelscheede aan den duim, *kombonga* genaamd. Deze scheeden zijn van geslepen bamboe of been gemaakt; aan den wortel van dezen kunstmatig vervaardigden nagel, die gemiddeld 7 à 8 cM., lang is, en die min of meer gebogen is, is een kokertje aangebracht, waarin de nagel van den duim past. Men hecht ook veel waarde aan voorbehoedmiddelen, *adjima*, welke in van laken genaaide zakjes of in zilveren of gouden kokertjes bewaard worden, en door de vrouwen aan den arm boven den elleboog, door de mannen om het middel worden gehangen.

De vrouwen in Parigi zijn veel schooner van gelaat, dan die van Saoesoe, Posso of Todjo; maar zij zijn zeer vuil en los in den mond; daarbij zeer preutsch en nukkig. Zelfs meisjes van tien jaar zijn zoogenaamd bang of beschaamd mannen te ontmoeten op den weg. Het is een streng adatvoorschrift in Parigi, dat een man een paar Meter op zijde van den weg moet uitwijken (*mesai*) om vrouwen, die hij ontmoet, voorbij te laten gaan. Maar het is ook waar, dat onder de vrouwen vele ontwikkelde menschen voorkomen; zoodat een gesprek met eene vrouw dikwijls veel leerzamer en aangenamer is, dan dat met eenen man, die over niets anders weet te spreken dan over den prijs van verschillende handelszaken, over zijne vechthanen en dergelijke onderwerpen.

Over het geheel genomen zijn de Parigiërs een hoogst onvertrouwbaar volk, leugenachtig, oneerlijk. Diefstal is eene dagelijks voorkomende zaak. Hunne luiheid maakt,

Digitized by Google

dat zij nagenoeg altijd gebrek hebben aan rijst, en deze moeten zij dan met handelswaren, waaraan zij dikwijls ook op slinksche wijze zijn gekomen, gaan inkoopen in Saoesoe, Mapane of Posso. Alleen wanneer een nieuw rotan gebied wordt geëxploiteerd, zooals een jaar geleden te Toroene is men in staat met die rotan rijst te koopen van de vreemde handelaren.

Van dobbelen en hanengevechten zijn de Parigiërs groote liefhebbers. Bij alle huiselijke feesten als huwelijk, besnijdenis, doodenmaal, tandenvijlen, het eerste knippen van het haar en bij het *wurake ntobugi* (waarover later) wordt gedobbeld met het kubusje (*motongko*) en houdt men hanengevechten, waarbij geweldig wordt gewed. Eene bepaalde schatting heft de vorst niet van het dobbelen, maar er gaat een offerbus (bestaande uit een stuk bamboe) rond, waarin ieder eene gave offert: een *tali* (30 duiten), een *soekoe* (60 duiten), soms ook een kwartje. Kaarten doet men algemeen; wanneer eenigen bij elkander zijn, worden al spoedig de kaarten te voorschijn gehaald; de vrouwen nemen ook deel aan dit spel. Van het kaarten kent men vier spellen; *mokentji*, *mosale koro*, *mosipepe* en *montoro lai*. Een vijfde spel: het *mangomi* kennen alleen de Boegineezen. Wij kunnen deze spelen niet nader aanduiden. (1)

Alleen op de drie Mohammadaansche feesten: het einde der Vasten, dat der Kleine vasten (drie dagen in de laatste maand, in het Par. *sulu hadji* genaamd) en het *Maulu* mag niet gespeeld worden.

Van opium wordt alleen gebruik gemaakt door enkele grooten. Van de Parigiërs zijn het alleen de vorstin

(1) Het *omi*-spel der Boegineezen is door Dr. B. F. Matthes beschreven in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap, Deel XI bladz. 525.

Digitized by Google

Djooeboki, haar broeder Papai Latjado en de Maradika matoea, die opium schuiven. De Paloeërs, die niet ontalrijk zijn in Parigi, doen het bijna allen. Ook te Mapane, waar zich vele Parigiërs ophouden, kennen wij geen enkelen onder hen die schuift. en zijn het wederom Paloeërs en Boegineezen, die aan opium verslaafd zijn.

De toenemende warmte der zon, waartegen men in Parigi buiten de huizen weinig beschutting vindt, dreef ons naar de woning van onzen gastheer terug. De tijding van onze aankomst had zich intusschen verspreid, en bracht verscheidene oude kennissen tot ons. De merkwaardigste van die bezoekers was zekere Papai Soema, „kapita lau" van Parigi, een oud, pittig, geestig mannetje. Evenals ieder ander rijk, dat een vorst heeft, bezit ook Parigi zijne waardigheidsbekleeders. Is de vorst of *magaoe* eene vrouw, zooals thans het geval is, dan heeft zij een „tobósena", een vrouw van het koninklijk huis naast zich, die alle verzoeken aanhoort, en aan de vorstin overbrengt, dus tusschen haar en het volk staat. Dan is te Parigi de kroonprins, *maradika malolo*, de rijksbestierder, *djogoegoe*, de *májori* en de *maradika matóea*, welke laatste tevens *kali*, hoofd van den Mohammadaanschen godsdienst is. Deze heeren zijn allen van het koninklijk geslacht, en vormen te zamen den rijksraad.

Aan hen zijn nog toegevoegd de volgende „bobato's": één *oekoemi*, 2 *kapita lau*, en 2 *galara*. Dezen worden gekozen uit den adelstand (*tolompe*). Hunne werkzaamheden zijn niet omschreven of bepaald, want de *oekoemi* is evenmin rechter, als de *kapita lau* eenige bijzondere macht op zee zou uitoefenen. De bobato's hebben zitting in den rijksraad, en zijn degenen, die door den vorst gezonden worden, zoowel binnen- als buitenlands, om den een of ander iets aan te zeggen in naam des vorsten, eene

Digitized by Google

boodschap over te brengen enz. Zoo is het meestal de *kapita lau*, die bij den dood van een vorstelijk familielid de doodstijding (in den vorm van witte hoofddoeken) gaat overbrengen aan de bevriende stammen en hoofden, die dan van hunne deelneming getuigen door ter begrafenis te komen, of hunne afgevaardigden te zenden. Ook int de *kapita lau* jaarlijks de belasting ten behoeve van den vorst, bestaande in vijf bossen rijst van ieder huisgezin. Deze belasting heet *pombui*.

Dat er thans twee *kapita lau* en twee *galara* zijn, komt, omdat er twee hoven gehouden worden, het eene te Masigi van de door het Gouvernement gehuldigde vorstin, en het andere te Parigi mpoeöe van den pas overleden koningszoon Papai Hainta.

Keeren wij na deze uitweiding terug tot Papai Soema. Hij is de *kapita lau* van het hof te Masigi, de man, die door zijne slimheid en zijne groote kennis van de oude overleveringen er veel toe heeft bijgedragen i Djingi of Djooe boki over te halen zich door het Gouvernement tot vorstin te doen huldigen. Hij laadde daardoor den toorn van Papai Hainta op zich, welke prins hem al zijne have ontroofde. Deze *kapita lau* is een vriend van het Gouvernement. Hij kent de overleveringen van het begin af, toen de Hollanders zich in Parigi vestigden, en op grond van die kennis zeide hij tot ons: „Sedert de Hollanders kwamen, ging het goed in ons land. Zoolang de Hollanders hier gevestigd waren, hadden wij geen oorlog. Niemand anders kan ons groot maken dan de Compania."

Op dit onderwerp moesten wij hem hebben. Hij moest ons vertellen wat hij wist van dat ouden steenen fort van de Compagnie, waarvan de grondslagen nog aanwezig zijn.

„Gij vraagt mij te vertellen hoe de Hollanders hier „kwamen?" zeide de oude heer; „gij kondt het aan niemand

Digitized by Google

„beter vragen dan aan mij, want ik weet er alles van.
„Op een goeden dag kwam hier een groot schip, en zette
„twee Hollanders af (1); daarna ging het schip weer weg.
„Men ging het geval aan den Magaoe vertellen: er zijn
„twee blanke menschen tot ons gekomen, met witte oogen,
„wij kennen hunne taal niet, wij weten niet wat zij komen
„doen. De vorst zeide: Doodt die vreemdelingen. Maar een
„prins kwam tusschenbeide en zeide: Laat ons hen niet
„dooden; laat ons eerst zien, wat zij doen (dan kunnen
„wij hen altijd later nog wel dooden, als zij kwaad doen).
„Toen die twee Hollanders geruimen tijd bij ons waren
„geweest, kwam een leger Boegineezen onder Aroe Salampe
„Er waren er heel wat! want het geheele strand tot aan
„Makakata toe was bedekt met hunne prauwen. De
„Boegineezen waren boos, dat wij die beide Hollanders
„toelieten onder ons te wonen, want destijds waren de
„Hollanders in oorlog met het land der Boegineezen. Wij,
„Parigiërs, overwonnen, en de Boegineezen keerden naar
„hun land terug.

„Toen de Hollanders geruimen tijd bij ons waren
„geweest, kwam er weer een groot schip. De hoofdman
„van dat schip zeide: De twee kameraden, die wij hier
„hebben achtergelaten, zijn niet gedood; de menschen,
„die hier wonen zijn goed; wij willen vriendschap met hen
„sluiten. En toen kwamen er meerderen aan land, en zij
„bouwden van koraalsteen een fort, waarin zij woonden.
„Die Hollanders waren goed. Zij leefden in vriendschap
„met ons, en bleven gedurende twee geslachten onder ons

(1) Wanneer de zaak zich werkelijk zoo heeft toegedragen, als Papui Soema ons vertelde, hebben wij hier waarschijnlijk te denken aan muitelingen, die in de Compagnie's tijd menigmaal, bij wijze van gratie van de doodstraf in een vreemd land (ook wel eens op een onbewoond eiland) werden afgezet.

Digitized by Google

„wonen. Zij handelden niet, maar wij vroegen dikwijls „kleedingstukken van hen. Toen zij naar hun land terug „keerden, omdat zij zoo verlangden, hebben wij hun een „flesch vol goud gegeven, om alle mogelijke schuld, die „wij aan hen mochten hebben, af te betalen. Gij kunt „ons dus niet meer manen om eenige schuld dier lieden."

Omtrent dit fort te Parigi is al zeer weinig bekend. Geen der reizigers, die Parigi bezochten, geven eenige bijzonderheden van deze versterking. Sommigen gewagen er zelfs niet van. Eindelijk kwamen wij een en ander te weten uit geschreven bescheiden, (1) maar in die bescheiden wordt niet verwezen naar gedrukte bronnen, en de naam van deze Nederlandsche vestiging bleef ons onbekend. Het schijnt, dat de Spanjaarden in het midden der 17e eeuw eene factorij hebben gehad te Parigi; zij hebben deze echter weder verlaten in 1663, omdat de landvoogd van Ternate, Simón Cos, hun allen toevoer van rijst afsloot.

Valentijn vertelt ons (Oud en Nieuw-Oost-Indiën I, 218) dat de Compagnie er steeds op uit is geweest eene versterking in de Bocht te bezitten, ten einde den invloed van de Mandareezen tegen te gaan. Eene versterking te Tidowa werd afgeloopen. Te Tomini bestond in 1682 een fort het Goed Begin genaamd; in pas genoemd jaar werd dit fort van nieuwen voorraad voorzien door den hoeker Brandtgans. (2)

Over dezen post sprekende zegt Valentijn; „Hij is wat

---

(1) Deze beschreven bescheiden zijn: eene Nota over Parigi van den Generalen Staf, en eene Nota van den Heer Eerdmans, waarin wordt aangetoond, dat de Mandareezen hunnen invloed het meest lieten gelden in de Noordelijke helft van de Bocht, terwijl de Boegineezen vasten voet kregen in de Zuidelijke helft.

(1) Von Rosenberg. Reistochten in de afdeeling Gorontalo. Bijlage.

Digitized by Google

„ver van de hand, maar een steenen burcht te Parigi „(gelijk het ontwerp wel geweest is, namelijk van Gou- „verneur Padtbrugge) te maken. zou nog verder zijn, en „echter is er wel een vaste post noodig, om deze gansche „kust in toom te houden en de bedekte aanslagen der „listige Mooren (Mandareezen) tijdig te ontdekken en „te stuiten."

Aan dit voorstel van Gouverneur Padtbrugge werd eerst in 1770 gevolg gegeven, (1) nadat eerst nog eene proef was genomen te Lamboenoe aan de noordkust van de Bocht. (2) Volgens Prof. A. Wichmann werd de bezetting van dezen post in 1795 ingetrokken (3); de bron, waaruit dit bericht is geput, wordt echter niet opgegeven. (4)

Binnen de enge grenzen van dit fort hadden onze landgenooten dus 25 jaren geleefd. Hoe gaarne zouden wij meer bijzonderheden willen weten omtrent het leven dezer mannen op dezen eenzaam gelegen post, maar de geschiedenis zwijgt hierover. Zeker is het dat hun leven niet altijd

---

(1) Kort vóór de afzending van dit ons opstel ontvingen wij van Dr. H. T. Colenbrander een „Extract uit de Memorie van Mr. Gerard van Brandwijk van Blokland aan Jan Elias van Meylendonck". In deze memorie deelt van Brandwijk zijnen opvolger mede, dat de koningen van Parigi reeds menigmaal verzocht hadden, dat in hun land een Comp.'s post mocht gelegd worden „om den moedwilligen vreemdelingen de passagie daarover (over de landengte) te beletten". Dit verzoek werd eindelijk toegestaan, en op den 9en Febr. 1747 werd Barend Willemsz. als sergeant en hoofdman van de post te Parigi aldaar gestationeerd.

(2) Omtrent het fort te Lamboenoe schrijft Valentijn niets, terwijl de Heer Eerdmans in zijne nota geene melding maakt van de versterking te Tomini.

(3) Prof. A. Wichmann. Bericht über eine .... Reise nach den Ind. Arch. Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap 1890, blz. 991.

(4) Later is ons gebleken, dat deze bron is: J. B. J. van Doren. Herinneringen en Schetsen van Ned. O. I. (Amsterdam 1857) I, blz. 290.

Digitized by Google

zoo rustig was, als wij zouden opmaken uit het bericht van Papai Soema, want in 1773 trachtten de Mandareezen het fort af te loopen, wat hun echter niet gelukte door de tijdige hulp van den resident van Gorontalo W. de Waal.

Het bovenstaande was reeds door ons geschreven, toen wij op ons verzoek om inlichtingen een uitvoerig schrijven over deze zaak ontvingen van den heer Dr. H. T. Colenbrander, adjunct-archivaris, belast met de zorg voor het oud-koloniaal archief te 's Hage. Wij danken dien heer zeer voor al de moeite, die hij zich getroost heeft, om na te gaan, welke berichten omtrent het fort te Parigi nog in het archief aanwezig zijn. Die berichten zijn geput uit het Bataviaasch Inkomend Briefboek, waarin een groot deel der van de buitenkantoren ontvangen missiven zijn gecopieerd, teneinde als bijlagen te strekken bij de jaarlijks aan het opperbestuur in Nederland verzonden Generale Missive.

Omtrent het jaar van vestiging geeft het Briefboek geen inlichting. De heer Colenbrander vermoedt, „dat de „vestiging van den post te Parigi omtrent 1730 moet „hebben plaats gehad, toen de Compagnie zich meer „onmiddellijk met de goudproductie in Noord-Celebes is „gaan bemoeien"

Aangaande het opheffen van den post, schrijft Dr. Colenbrander het volgende:

„Over het onvoldoende van de Gorontalosche goud-„productie wordt in de Generale Missiven geruimen tijd „voor 1795 al geklaagd. Commissies werden gezonden die „niets hielpen. „„Aan het jaarliks goud contingent" (klaagt „„de Generale Missive van 31 Dec. 1791), „„waarvan de „„reekening met medio October 1791 sloot, mankeerde de „„quantiteit van 235 realen, geheel strijdig met de voor „„den Gouverneur door de gezamenlijke koningen en rijks-

Digitized by Google

„„grooten in Juny l.l. zo serieuselijk gedane betuigingen;
„„dit bewijst, dat de jongste commissie derwaards van
„„weinig affect is geweest, en dat de koningen aldaer als
„„het gevaer voorbij is, zig weinig bekreunen aan de pres-
„„tatie der contracten en beloften, en is ons dus zeer
„„onaangenaam geweest".

„De Generale Missive van 31 Jan. 1793 klaagt, dat „in 1792 „„geen koel goud is aangebragt, uit hoofde van „„de aldaar (in het Gorontalosche) geheerscht hebbende „„kinderziekte". „De reden begon te vervallen om zooveel „aan bezettingen ten koste te leggen, nu het opgebrachte „goud die onkosten niet langer goed maakte".

Behalve dit had men te Parigi veel te lijden van den „trouwelooze koning May Poeroe" (Oemai Poeroe), terwijl ook het gestadige verval der Compagnie de Regeering noopte de verspreide krachten meer te concentreeren. De berichten omtrent het opheffen van den post zijn zoo eigenaardig, dat wij die in hun geheel opnemen in eene bijlage.

Waar dus in de ons te Posso ten dienst staande bescheiden de nadruk wordt gelegd op de politieke beteekenis van het fort te Parigi, blijkt uit het Briefboek der Compagnie, dat de Hollanders zich in de eerste plaats om het goud te Parigi hadden gevestigd.

Na het herstel van het Nederlandsch gezag in Indië, lieten de Nederlanders zich niet veel in met Parigi, zoodat de Boegineezen (Bonieren) ongestoord hunnen invloed konden vermeerderen. Ook hadden de zeeroovers in Parigi vrij spel, en dat de vorsten van Parigi hen toelieten, omdat zij aan de rooverijen debet waren, behoeven wij niet alleen te onderstellen, maar weten wij ook uit verhalen, die nog onder de Toradja's in het Possosche leven. Zoo was eene der grieven van de Topebato tegen de Parigiërs, dat dezen

Digitized by Google

namelijk de zeeroovers hadden overgehaald de Topebato op zee aan te vallen, toen zij van een bezoek aan Parigi terugkeerden.

Eerst in 1850 kwam de kapitein ter zee C. van der Hart met twee schepen (Argo en Bromo) voor Parigi, waar hij een vorst van Parigi in zijne waardigheid bevestigde, en toen een contract sloot, waaraan de Parigiërs zich wel niet zullen hebben gehouden, daar niemand voor de handhaving er van kon zorgen. Weer 4 jaren later kwam de toenmalige resident van Menado Parigi bezoeken, en in 1857 werd het noodig geacht Parigi te tuchtigen, hetgeen zich alleen bepaalde tot het platschieten en verbranden van enkele gehuchten aan het strand, die weder even spoedig waren opgebouwd als zij waren vernield. Dat men bij deze expeditie Parigi mpoeöe, de hoofdplaats niet heeft aangetast, heeft de Parigiërs tot de gedachte gebracht, welke nu nog bij hen leeft: dat het Gouvernement wel machtig is op zee, maar in het binnenland niet veel vermag. Dat bij het terugkeeren der expeditie twee hoofden, die goed vertrouwend en met vrijgeleide aan boord waren gegaan, werden medegevoerd, heeft veel kwaad bloed gezet, en de stemming ten opzichte van het Gouvernement niet verbeterd. Niet alleen beklaagde zich de Magaoe hierover bij Prof. Wichmann in 1889 te Pelawa, (2) maar nog tegenover ons bracht men dit voorval meermalen ter sprake. Aan het wantrouwen hierdoor gewekt moet het voor een groot deel worden geweten, dat de grooten van Parigi met zooveel moeite aan boord waren te krijgen, wanneer hooge ambtenaren Parigi bezochten.

---

(1) Reize rondom het Eiland Celebes en naar eenige der Molukscbe Eilanden van C. van der Hart. Pag. 203 en 204

(2) Bericht über eine..... Reise nach den Ind. Arch. Tijdschr. Aardr. Gen. 1890 blz. 991.

Digitized by Google

Wij gelooven, dat het Gouvernement reeds veel verder zou zijn in Parigi, wanneer vreemdelingen uit de Palosbaai niet voortdurend stookten. Vooral de pas overleden Papai Hainta stond sterk onder den invloed van Palos, en liet zich leiden door zekeren Samaralau, in de wandeling bekend onder den naam van i Pande, een inwoner van Kajoemaloewe, welk dorp in 1896 door het oorlogschip Atjeh werd platgeschoten. Volgens mededeelingen ons gedaan, moet de kroonprins Papai Hainta bij de huldiging van Djooeboki tot Magaoe eene lijn getrokken hebben op nog geen paal afstands van het strand, zeggende, dat de macht en de invloed van het Gouvernement tot die lijn mocht gaan, maar dat het over die lijn niets te zeggen had. (1)

Ten opzichte van het Gouvernement zijn tegenwoordig twee partijen in Parigi: eene partij die het Gouvernement wel wenscht, aan wier hoofd de Magaoe (Djooe boki) staat krachtig geholpen door haren *kapita lau*; en eene partij, die niets van het Gouvernement wil weten. Deze werd vertegenwoordigd door Papai Hainta, en nu deze is overleden, door zijnen zoon Hoenoesoe; maar zij, die in deze partij het meest te zeggen hebben, zijn Paloeërs, die zich echter achter de schermen houden.

Na deze uitweiding naar aanleiding van de Nederlandsche versterking te Parigi in de vorige eeuw, moeten wij nog even terugkeeren tot Papai Soema's verklaring: „toen de „Hollanders naar hun land terugkeerden, hebben wij hun

(1) De Magaoe (Djooe boki) vertelde in verband met dit voorval het volgende: „Toen ik gehoord had, wat Papai Hainta had gedaan, heb ik „hem gevraagd of dit bericht waar was. Papai Hainta heeft toen een eed gezworen, dat dit alles leugen was, en dat het bloed hem uit het „tandvleesch mocht dringen, indien hij werkelijk de bewuste lijn had „getrokken". De Magaoe (Djooe boki) gaf hiermede dus eene verklaring van Papai Hainta's dood; deze verklaring doet vermoedens rijzen, dat zij daarvan meer afweet.

Digitized by Google

„eene flesch vol goud gegeven om alle mogelijke schuld, „die wij aan hen mochten hebben, af te betalen". Het is niet onwaarschijnlijk, dat een der motieven, die de Compagnie het fort te Parigi deden plaatsen, hetzelfde was, waarom zij te Lamboenoe (aan de Noordkust van de Bocht) eene versterking aanlegde, namelijk „om te beletten, dat het goud uit de mijnen van Lamboenoe, Toeladengki en andere plaatsen verkregen niet in handen der Boegis (lees Mandareezen) mocht vallen". (1)

Goud schijnt te Parigi steeds geweest te zijn, en de goudzoekers hebben ook nu hunne oogen op Parigi geslagen. In den ouden tijd hadden er zelfs wonderen bij plaats. Algemeen bekend in Parigi is het verhaal van de gouden kat. Eertijds leefde in Parigi eene prinses, i Mpongau genaamd. Toen eene harer slavinnen zich op zekeren dag verwijderde om aan eene menschelijke behoefte te voldoen, hoorde zij (die slavin) op korten afstand het miauwen van eene kat. Zij ging er heen en zag tot hare groote verbazing een gouden poesje, ter grootte van eene vuist. Zij nam het diertje mede naar huis, en gaf het aan hare meesteres. Wanneer het poesje des Vrijdags tusschen de volle handen werd geknepen, scheidde het goud af. Het at niet; het eenige wat het deed was miauwen. Dit miauwen verdriette de prinses, want zij was bevreesd, dat dit geluid den eenen of anderen dief den weg zou wijzen om het diertje te stelen. In haren angst kneep zij het diertje eens zóó hard, dat het stierf. Waar het katje sedert gebleven is, weet niemand meer, men veronderstelt, dat het is gestolen.

In den namiddag begaven wij ons te paard naar Parigi mpoeöe, de oude hoofdplaats van dit rijk, gelegen ongeveer

(1) Nota van den Heer Eerdmans.

Digitized by Google

4 paal ten Westen van Lodji aan de Parigi-rivier, die bij Bamba leino in zee valt. Wij zouden aan de Magaoe eenen brief overbrengen van den Controleur van Posso, handelende over den vrede tusschen de Parigiërs en de Topebato. De weg, dien wij volgden, leidt door eene groote vlakte, tot aan het dorp Parigi, dat niet ver van den voet van het gebergte ligt. Terwijl de Parigi-rivier langs den Zuidkant daarvan stroomt, loopt aan den Noordkant een kleiner riviertje, dat den naam draagt van Oewe lindoe en zich in de Parigi stort. Niet lang geleden was Parigi mpoeöe nog een zeer groot dorp besloten tusschen oude aarden wallen. In het vorige jaar ('96) brandde dit dorp geheel af, en ofschoon men toen ijverig aan het bijbouwen van huizen was, was de ledige ruimte binnen den wal nog niet geheel gevuld. Ook scheen het ons toe, dat de meeste dier nieuwe huizen slechts tijdelijke woningen waren, klein en van onduurzaam materiaal opgetrokken. Wij waren daarheen gegaan onder geleide van Papai Soema, den *kapita lau*.

Na ons in eene der woningen te hebben verkleed, begaven wij ons naar eene ruime pas opgerichte loods, waarin vele menschen, vooral vrouwen, bijeen waren. Twee kistjes, waarover matjes waren gelegd, werden ons aangewezen als onze zitplaatsen. Een dito troon voor de vorstin stond tegenover ons. Toen deze daarop gezeten was, gaven wij haar eerbiedig de hand en reikten haar den brief over. Op haar verzoek las een onzer den brief, die in het Parigisch was opgesteld, voor; omtrent den inhoud werden vele inlichtingen gevraagd en gegeven.

Toen dit officieele gedeelte van ons bezoek was afgeloopen, konden wij over andere onderwerpen spreken, die meest liepen over den overleden koningszoon en over de gewoonten bij diens begrafenis. Onze aandacht was bij het binnenkomen

Digitized by Google

in de loods onmiddellijk getrokken door eene reusachtige lijkkist van doerianhout. Deze kist bestond uit een uitgeholden boomstam met een dito tot deksel. Boven- en onderstuk waren stevig aan elkaar gebonden door middel van rotan, en de naden waren met leem dichtgestopt. Het was de vierde kist, die men voor het lijk van Papaihainta had gemaakt. De eerste twee waren te veel uitgehold en spleten. De derde bleek te klein te zijn, daar het lijk zich ten gevolge van ontbinding had uitgezet. Ten slotte had men maar ineens eene flinke groote gemaakt. Toen drie kisten voor niets gemaakt waren, zeide men dat het lijk wonderen deed (*mobaraka*, omdat het in den dood nog groeide) en zijn ongenoegen over het een en ander had te kennen gegeven. Men geloofde toen 3 koppen aan het lijk, naar het aantal kisten, dat was gemaakt. Daar het lijk door het lange wachten reeds geheel tot ontbinding was overgegaan, en eene afgrijselijke lucht verspreidde, meende men, dat de overledene daarmede te kennen wilde geven, dat hij niet tevreden was met drie koppen, waarop men hem zeven beloofde. Zoolang deze zeven koppen nog niet zijn gebracht, mag men geen visch vangen, geen kokosnoten van de boomen werpen, enz. Door die koppen wordt de rouw (*ombo*) opgeheven. Te Posso noemt men dit *ndasúmbani*, en bestaat daarin, dat men den scalp van een verslagene op de lijkkist vastspijkert.

In eenen brief aan den Controleur te Posso gaven wij van dit voornemen der Parigiërs om koppen te snellen, kennis, daar het mogelijk was, dat men die koppen zou gaan halen in het land der Topebato.

De kist stond op eene houten stelling met wit doek gedekt, en een troonhemel was er boven, versierd met franje en uitgesneden lapjes katoen van allerlei kleur. On er de kist waren een zevental matrassen opeengestapeld,

Digitized by Google

om den doode zacht te doen rusten. Iederen morgen en iederen avond werd de kist door 12 vrouwen, die weduwe of maagd moeten zijn, met waaiers bewuifd. Behalve dit maken acht vrouwen en meisjes s'morgens en s'avonds (evenwel niet iederen dag) ommegangen om de loods, waarin de lijkkist staat. Twee van deze vrouwen dragen *bulumara*, twee: *pimpowajo*, twee: *abúwangi* en twee: *ompa* of matjes. De drie eerstgenoemde zaken zijn volgens getuigenis oude erfstukken van de Hollanders. *Bulumara* zijn stukken bordpapier, waarop kleurige veertjes zijn geplakt. Men zeide, dat de echte *bulumara* verloren waren gegaan, en dat men deze zelf had gemaakt. Hoogstwaarschijnlijk waren dit een paar wandversieringen van Ternate of Ambon afkomstig, en vervaardigd van papegaai-veeren. De *pimpowajo* waren eertijds een paar spiegels of schilderijtjes (waarschijnlijk het laatste), maar het geheel was door ouderdom verweerd en onkenbaar geworden. De lijsten er van waren verloren gegaan en vervangen door ruwe stukjes sagobladsteel. Van het eene schilderijtje (?) was alleen het stuk blik, dat achter glas en prent was aangebracht, overig, van het andere ook nog het glas, maar gebarsten. De *abúwangi* waren twee ronde houten bakjes, zwart en rood gekleurd met gouden bloemetjes; als wij ons niet vergissen van Javaansch maaksel. Zij werden gebruikt om doepa-reukwerk te branden. Al deze voorwerpen waren met een stuk wit doek omwonden als teeken van rouw.

Een merkwaardiger erfstuk van de oude Compagnie was een zwart verlakte staf van circa 1 el lengte, aan beide einden met zilver beslagen. Aan het eene einde was het monogram van de Compagnie: V. O. C. ineengeslingerd gegraveerd met eene T er boven, wat hoogstwaarschijnlijk Ternate moet beteekenen, aangezien volgens het verhaal

Digitized by Google

een vorst van Parigi, bekend onder den naam van Magaoe Djanggo, eene reis naar Ternate maakte, en aldaar dezen staf ontving. (1) Op zijde staat nog PRIGE, eene foutieve spelling van namen, welke bij de oude Hollanders veel voorkomt. Aan het andere einde van den staf had men in den zilveren rand een zilveren muntstuk ingeklonken, waarop een Oostinjevaarder in volle zeilen staat afgebeeld. Ten slotte behooren tot deze erfenis nog twee koperen helmen, zooals deze in de 17e eeuw door de soldaten werden gedragen.

Wanneer de vrouwen en meisjes met de *bulumara*, *pimpowajo*, *abúwangi* en *ompa* voetje voor voetje om de loods heen wandelen, worden zij begeleid door „sorodadoe" (soldaten), zóó, dat ieder paar vrouwen aan beide zijden beschermd wordt door een' soldaat met een geweer. De meeste van die oude geweren hebben geen haan meer. Vroeger hadden deze sorodadoe daarbij nog de oude kleedij der Compagnie's soldaten aan; deze costumes zijn echter bij den brand van het vorige jaar mede een prooi der vlammen geworden, en nu behelpen deze tooneelhelden zich maar met een wit baadje, een lange witte broek en een'

(1) Misschien is deze reis van Magaoe Djanggo, een gevolg van de oproeping van Jan Franszoon, die door Gouverneur R. Padtbrugge, //nevens den goegoegoe van Siauw Hieronymus de Arras met 1 coracora, //1 sergeant en 6 schildergasten, nevens 18 inlanders met schild en //zwaard gewapend, van Tontoli uit over Cajeli, Paloe en zoo verder te //land over Parigi naar de bocht van Tomini of de binnenzee van het //machtig dorp Gorontalo gezonden, met schriftelijke volmacht, zoowel //in 't Nederduitsch als in 't Maleisch en met last om aan al de koningen, //die hem ontmoeten zouden, den tegenwoordigen stand van 's Konings //zaken niet alleen bekend te maken, maar ook, dat zij derhalve òf op //Menado òf op Gorontalo bij den landvoogd komen moesten om de eed //van getrouwheid aan de E.Maatschappij daar af te leggen".
Valentijn I, 511—512.

Digitized by Google

witten hoofddoek. Voor aan den optocht gaat een tamboer, die op onze wijze (met twee stokken) de trom roert; dan volgen tien man in oud-heidensch voorvechterscostuum, (1) met mutsen op, waaraan koperen horens, met speer en schild in de hand; dan volgen de „officieren" van het leger, en eindelijk 12 soldaten met geweren gewapend, tusschen welke de bovengenoemde vrouwen inloopen.

Het corps van „officieren" bestaat uit de volgende personen:

Een *saréjangi* (sergeant): hij is gekleed in zwart satijnen jas en lange broek, met een witten hoofddoek om het hoofd. Als teeken zijner waardigheid heeft hij een' drietand in de hand. *Saréjangi* stemt overeen met de Boegineesche uitspraak *sariang*.

Een *doetoenani* (luitenant); deze draagt den boven beschreven staf onder den arm of in de hand.

Een *kapita* (kapitein); deze heeft een' der beide koperen helmen op en een zwaard.

Een *soerogenti* uitgedoscht als de kapitein; *saréjangi* en soerogenti zijn beide uit „sergeant" ontstaan. De heer de Clercq geeft op blz. 277 van zijne „Bijdragen tot de kennis der Residentie Ternate" de uitspraken: *serdjant* en *sardjeti*, uit welke gemakkelijk *soerogenti* kan ontstaan zijn, daar men hier vooral in de vreemde woorden dikwijls g uitspreekt voor dj.

Twee *aloeperesi* (alferes, vaandrig) met vlaggen; en ten slotte:

Een *kabo* die een geweer draagt. *Kabo* is het Port. *cabo*, korporaal, thans de naam voor politie-oppassers te Ternate.

Wij behoeven niet op te merken, dat deze vertooning eene navolging is van de exercitiën, die het garnizoen van Parigi placht te houden. Dat de *saréjangi* (sergeant) de hoofdman van allen is, zal verklaard moeten worden uit

(1) Oud-heidensch costuum, namelijk voor de Parigiërs. De voorvechters der Toradja's zijn nog heden ten dage aldus uitgedoscht.

Digitized by Google

de omstandigheid, dat het kleine garnizoen te Parigi onder het commando van eenen sergeant zal hebben gestaan. Deze bleef commandant, al kwamen kapiteins en luitenants den post inspecteeren.

Een onzer had de vertooning twee weken te voren reeds bijgewoond. Dezen avond zou de exercitie niet doorgaan, omdat niet alle soldaten bijeen waren. Evenwel, om ons genoegen te doen, liet men ons zien, hoe alles in zijn werk gaat. Het schouwspel maakte ons zeer vroolijk. Men getuige zelf:

De *saréjangi* (sergeant) commandeert:

Hoeriso (rechtsom). Wij verwachtten, dat de soldaten rechtsom zouden maken; maar neen: het geweer werd over den schouder gelegd. Vooraf merken wij op, dat alle commando's met eenige grillige bijbewegingen werden uitgevoerd.

Nu klonk het weer: „*barisentakoeweri*" (presenteer het geweer). Het geweer werd gepresenteerd.

„*Herimaripoeti*" ('t geweer bij den voet). Het geweer werd afgezet.

„*Lingke molingke-lingkenari*" (eene verhaspeling van „pink op den linkernaad van de broek"). Het geweer werd in de lengte voor den soldaat neergelegd, en hij ging er met den rug naar toe staan.

„*Mari*" (marsch). De soldaten stappen voetje voor voetje (zonder geweer) vooruit.

„*Ha*" (halt). De manschappen maken halt.

„*Lekosoemokari*" (linksomkeert). Sommigen maken linksom, anderen rechtsom.

„*Mari*" (marsch). Weer voetje voor voetje terug naar het achtergelaten geweer.

„*Ha*" (halt). Men staat stil bij het geweer.

„*Mokoedjoekoeweri*" (dit moet iets zijn als „omhoog het geweer"). Men neemt het geweer weer op.

Digitized by Google

Dit is het gansche repertoire van commando's, dat nu weer van voren af aan begint met *hoeriso*. Ten slotte voert men den Toradjaschen krijgsdans uit met het geweer in den hand van den uitgestrekten arm bij wijze van schild. De Parigiërs noemen het uitvoeren van dezen krijgsdans: *mengadju* (in het Posso'sch *mongaru*).

Wie zijn nu deze officieren en manschappen? Men kan ze het best vergelijken met de burgers van het Ned. Ind. Gouvernement. Hunne waardigheid gaat over van vader op zoon. Gedurende de honderd dagen, welke het lijk boven aarde staat, doen zij dienst. Zij krijgen hun voedsel van de vorstin, en hebben het recht iemand voor eene kleine misgreep tegen den adat te beboeten. Men mag hun niets weigeren: na eene weigering hebben zij het recht het gevraagde te nemen.

Wij hadden ons lang te Parigi mpoeöe opgehouden; de zon stond op het punt van ondergaan. Wij spoedden ons dus naar onze paarden, en reden in gestrekten draf naar het strand terug, waar wij in de duisternis aankwamen.

19 September. Het was de twintigste dag na het overlijden van Papai Hainta. Naar Mohammadaansche gewoonte zou op dezen dag een doodenmaal worden gehouden te Parigi mpoeöe Eertijds was ieder gezin te Parigi verplicht op een der gedenkdagen van het overlijden van een vorstelijk persoon een' bos brandhout te brengen naar de hoofdplaats, als hulpbetoon bij het bereiden van de spijzen voor den maaltijd. Dit doet men thans niet meer, maar daarvoor brengt men nu op die gedenkdagen (den 3^{en}, 7^{en}, 14^{en}, 20^{en}, 30^{en}, 40^{en}, 50^{en}, 60^{en}, 70^{en}, 80^{en}, 90^{en} en 100^{en} dag na het overlijden) een aantal vierkante stukjes hout, waarin figuren zijn gesneden, en die men als een bos hout op den rug draagt. Bij de vorstin gekomen legt men deze onder de vorstelijke woning. Een oude van dagen

Digitized by Google

kan met drie stuks volstaan, jongeren met vijf; maagden beschilderen die stukjes hout bovendien. Ook voor den maaltijd op dezen dag had men deze houtjes gereed gemaakt, maar in den loop van den morgen liet de vorstin overal rondzeggen, dat er geen doodenmaal zou worden gehouden, zoodat men thuis bleef.

Op de oude heidensche gewoonten bij overlijden en begrafenis heeft de Islam veel invloed gehad. Het lijk wordt door een *labe*, iemand, die bedreven is in het reciteeren van den Koran, met water, waarin citroenen en eenig hout van verschillende boomen zijn gelegd, en waarover een zegen is uitgesproken, gewasschen. Bij dien zegen wordt in het bijzonder de wensch geuit, dat de ziel bij haren tocht naar het onbekende zich niet moge verwonden aan dorens. Daarna wordt het lijk in wit katoen gewikkeld, en leest de labe daarbij een gedeelte uit den Koran voor. Is het lijk in het graf gelegd, dan plaatst men eene plank schuin over het lichaam, opdat dit niet worde beschadigd door de nedervallende aardkluiten.

't Is duidelijk, dat van de heidensche gewoonten, zooals wij die nog kennen door de Toradja's van Posso, niet veel meer is overig gebleven. Eigenaardig is, dat bij de behandeling van de lijken van vorstelijke personen, die oude gewoonten weer aan den dag komen. Zoo wijst het feit, dat Papai Hainta zoo langen tijd in zijne kist boven aarde bleef staan op de heidensche gewoonte om de lijken gekist op eene stelling te plaatsen, teneinde later de beenderen nader te bezorgen. Hiermede drukken de nabestaanden een verlangen naar den overledene uit. Ook onder de eindelooze kleine en groote ceremoniën bij het vorstelijk lijk zijn vele van heidenschen oorsprong. Al wat uit den ouden tijd afkomstig is, is deftig; zoo bij ons, zoo bij de Parigiërs. Wordt eindelijk het vorstelijk lijk begraven, dan geschiedt dit in de kist, maar het deksel wordt afgenomen.

Digitized by Google

Is een lijk onder den grond gestopt, dan zet zich de labe daarboven, en leest wederom een gedeelte uit den Koran. De familieleden van den overledene bedekken het graf met een stuk wit katoen, en plaatsen daarop offers voor de ziel van den afgestorvene. In het sterfhuis laat men het slaapmatje van den overledene met diens kussen en alles, wat hem heeft toebehoord, op dezelfde plaats liggen, waar het gewoonlijk lag. Op de gedenkdagen van zijn overlijden wordt daar een lampje gebrand en een maaltijd gehouden. Men stelt zich daarbij voor, dat de ziel van den overledene aan dien maaltijd deelneemt. Onder die gedenkdagen zijn de 40e en de 100e de gewichtigste. Op den eerstgenoemden dag heeft het *mompadu* plaats, dan wordt een muurtje van klipsteen om het graf gebouwd, in het vierkant, en de ruimte daarbinnen aangevuld met zand; een lange overeindstaande steen er boven op geplaatst, wijst de plaats aan, waar het hoofd ligt, terwijl aan het voeteneind een kortere steen wordt opgericht. Dit is eene Mohammadaansche gewoonte. De Parigische naam *mesa* voor deze steenen is uit het Boegineesch overgenomen.

De Parigiër-filosoof stelt zich het wezen van den mensch voor als bestaande uit vier zelfstandigheden: *tubu* (lichaam), *ati* (het inwendige), *njawa* (ziel) en *rahasia* (geheim). Uit deze Maleische namen blijkt, dat ook de voorstelling omtrent deze zaken is overgenomen. Bij den dood worden deze vier zaken, die te zamen den mensch vormen, gescheiden, en ieder gaat naar eene afzonderlijke plaats. De labe's willen echter niet zeggen, welke deze plaatsen zijn, omdat zij door deze zoogenaamd geheim te houden, het volk te beter kunnen afzetten. Wij konden dus niet nagaan, in hoeverre men hierin nog aan heidensche gedachten is blijven hangen. De groote menigte, die zich

Digitized by Google

niet met filosofeeren bezig houdt, en zich alleen afvraagt, waar toch wel de adem (*inosa*) blijft, zegt dat deze zich oplost in den wind; hetzelfde denkbeeld dus als dat van de Toradja's van Posso. Velen gelooven, dat Mekka de hemel is.

De Parigiërs zijn allen Mohammadanen. Eene geestelijkheid heeft men echter niet; er zou trouwens ook geene gelegenheid zijn tot uitoefening van de verschillende kerkelijke ambten, want in geheel Parigi is nergens eene moskee te vinden. Gelijk wij boven reeds zeiden, is er vroeger eene geweest te Masigi. Tegenwoordig vindt men daar nog een zoogenaamde *baruga*, een huis dat in gebruik veel overeenkomst heeft met de lobo der Toradja's en meestal wordt gebezigd voor het huisvesten van reizigers, of het houden van vergaderingen, of het uitvoeren van eene heidensche ceremonie tot het herstel van een kranke, waarover straks meer.

Te Parigi is alleen een *kali*. Voorts woont te Kampali aan het strand een oude man, dien men *pandita* noemt, en die om zijne vroomheid en onbaatzuchtigheid algemeen geëerd is. Ook treft men hier een aantal hadji's aan, meest vreemdelingen van Palos of van Boegineeschen oorsprong, welke heiligen zich meest met den handel generen. De meesten van hen geven geen onderwijs in het Koran lezen, maar wanneer een of ander feest wordt gevierd, waarbij Koran-lezers noodig zijn, noodigt men bij voorkeur hadji's uit tot dit werk. Onder de Parigiërs is nog geen enkele geweest, die den tocht naar Mekka heeft gemaakt. Iedere jongen, en ieder meisje, dat volleerd is in het Koran-reciteeren heet *labe* en heeft het recht anderen in dezelfde kunst te onderwijzen. Deze onderwijzers zijn meestal vrouwen, die met dat doel een aantal kinderen bij zich in huis hebben, die allen dagelijkschen arbeid voor hunne onderwijzers doen.

Digitized by Google

Enkele uren in den morgen en 's avonds na het baden wordt onderricht gegeven. De Koran ligt op het bekende vouw-leestafeltje en de leerlingen wijzen het te lezen gedeelte aan met eene bamboepen. Zij zijn daarbij steeds netjes gekleed. De onderwijzeres, die de gebruikelijke passages van den Koran nagenoeg geheel van buiten kent, gaat gedurende het onderwijs gewoon voort met haren huiselijken arbeid, en verbetert de fouten, die gemaakt worden. Soms schreeuwen vijf kinderen, die allen met een verschillend stuk van het boek bezig zijn, door elkaar.

Zijn zij in het Koranlezen volleerd, dan ontvangt de onderwijzeres van de ouders van den leerling een geschenk en wordt een maaltijd gehouden. De leerling is verplicht zijne onderwijzeres steeds te eeren, en wanneer deze voor het een of ander werk hulp noodig heeft, kan zij steeds voor het een of ander werk hulp noodig heeft, kan zij steeds hare voormalige leerlingen daartoe laten roepen. Aan het lezen van den Koran, *manyadji* kan men duidelijk bemerken, dat het Parigische volk Mohammadaansch is want betrekkelijk velen zijn hierin bedreven; en het verbod om varkensvleesch te eten, is het eenige, waarop men een Parigiër ten volle kan vertrouwen.

Slechts twee Mohammadaansche feesten worden door de Parigiërs gevierd. Algemeen gedenkt men het einde van de groote vasten, *buka puwasa*. De vasten zelf wordt alleen gedurende de eerste dagen min of meer gehouden, maar spoedig begint deze onthouding den lieden te vervelen en laat men haar na tot dicht bij het einde. Groot is dan ook de vreugde bij het einde van dien tijd. Dan worden geweren afgeschoten, maaltijden aangericht, en mannen en vrouwen stroomen naar de *baruga* te Masigi om gezamenlijk een *sombaja* te doen. Het andere feest is de gedenkdag van de geboorte en het sterven van Mohammad,

Digitized by Google

Maulid, in het Parigisch *molu* genoemd. Dan richten de families maaltijden aan, waarbij uit den Koran wordt gelezen en gedikird. (1) Gewoon om het tijdstip van heidensche feesten te doen afhangen van verschillende omstandigheden stelt men het Maulid-feest ook wel eens uit, wanneer men bijvoorbeeld op den juisten dag nog niet genoeg rijst bijeen heeft, of om de terugkomst af te wachten van een of ander familielid, dat op reis is.

Het heidendom in Parigi wordt vertegenwoordigd door de priesters en priesteressen, die hier den naam dragen van *wurake*. (2) Zij zijn meestal vrouwen, maar ook zijn er priesters. Mannen, die zich als vrouwen kleeden en aanstellen, en als priesteres dienst doen, en die in Parigi zoowel als in Midden-Celebes bekend staan onder den naam van *bajasa* (in Loewoe *bisu*) komen onder de Parigiërs niet voor. Men vindt ze wel in Parigi, maar dan zijn zij vreemdelingen. Vooral onder de Tonapoe vindt men deze *bajasa* zeer veel. Om hunne walgelijke vermomming volkomen te maken, trouwen zij zoogenaamd met mannen, die tot dit doel door hen worden omgekocht.

In vele trekken van de verrichtingen der Parigische priesteressen herkent men nog het eenvoudige heidendom, zooals dit nog in Posso voorkomt. In Parigi is het heidendom in een soort van sjamanisme ontaard. Onder tromgeroffel worden de priesteressen bevangen door een geest (*seta*); het lichaam begint te schokken, en als de geest bezit heeft genomen van het lichaam der priesteres, spreekt zij eene andere taal (*basa nu seta*). Hunne voor-

(1) *Dikir* bedoelt hier eene verheerlijking van God, door luide vermelding van Zijne heilige namen en eigenschappen, bij wijze van onderlingen avond-eeredienst, in de woning der geloovigen.

(2) In Midden-Celebes heet een priester of eene priesteres *tadu*. *Wurake* noemt men in het Possosche de ceremonie om een zieke te herstellen, waarbij dan een of meer *tadu* dienst doen.

Digitized by Google

naamste verrichting bij een zieke is het uitvoeren van eenen heidenschen dans (*notaro*), in geheel Midden-Celebes in gebruik. Aan dezen dans doet de zieke mede, zoo hij hiertoe in staat is. Iemand, die in het lezen van den Koran bedreven is, kan geen *wurake* zijn. Zoo voert de Islam strijd met het oude heidendom.

De priesters en priesteressen worden in zes soorten onderscheiden :

1. *Wurake tobugi.* Dezen spreken, wanneer zij door een geest bezield zijn (*nekarata*) Boegineesch.

2. *Wurake tampilangi*; dezen worden bezield door een geest uit de bovenlanden; zij kleeden zich dan ook als een Toradja, en spreken Napoe'sch, Koelawi'sch of eenig ander Toradja'sch dialect. Spijzen, die voor den Mohammadaan verboden zijn, eten zij, wanneer zij in den toestand van *nekarata* verkeeren.

3. *Wurake ómpuni* – dezen spreken Gorontaleesch.

4. *Wurake bone* – dezen spreken Boegineesch, en eten speciaal kleefrijst (*pulut*) en visch.

5. *Wurake totasi* – dezen komen nagenoeg overeen met de *wurake ómpuni.*

6. *Wurake topeule* – (*peule* is heks) – dezen gebruiken de taal van Palos of van Tawaeli, alwaar men beweert, dat vele heksen zijn.

Deze *wurake* nemen in den toestand van „begeisterung" de eigenaardigheden, kleeding en taal aan van het volk, waaruit de *seta* of geest heet voort te komen, over. Zijn zij weer in hun gewone doen, dan beweren zij de taal, zoo juist door hen gebruikt, niet te kennen. (1)

(1) Op Halmaheira komen deze verschillende *wurake* ook voor. C. F. H. Campen beschreef een en ander in Deel 27 en 28 van het Tijdschrift Bat. Gen., waar deze plechtigheden „djinfeesten" worden genoemd. Wij lezen in deel 28 bladz. 341 e. v. dat de Alifoeren van Halmaheira zes

Digitized by Google

Hoe weet men nu, wanneer bij een zieke de eene of de andere *wurake* noodig is? Dit wordt uitgemaakt door de *kotika* of Boegineesche wicheltafels. Dat de Parigiërs deze van de Boegineezen hebben overgenomen, blijkt ook daaruit, dat deze geschriften alleen in het bezit zijn van hen, die van Boegineezen afstammen. Uit de *kotika* (waarover Dr. B. F. Matthes het noodige schreef in het Tijdschrift van 't Bat. Gen. XVIII, 1) wordt opgemaakt voor welke ziekte een *wurake bone* of eene *wurake tampilangi* enz. noodig is, waarna men de aangegeven specialiteit bij zich ontbiedt.

De *matakau*, (ziekte veroorzakende kruiden) dit eigenaardig produkt van animistisch denken, in Parigi evenals in Posso *uru* genoemd, wordt voornamelijk aangewend om

soorten van djinfeesten kennen, waarbij de djin zich openbaart als een, die op tifa's danst; als een Tobello, zeer strijdlustig; als een Hollander, die grappen maakt en er op los slaat; als een krokodil, die zout water en rauwe eieren moet hebben; als een djin cascado (schurftige); en als een djin byasa, de gewoonlijk voorkomende.

Aangaande het eenvoudige *wurake* onder de Possosche heidenen werd elders reeds opgemerkt, dat dit in een soort sjamanisme is ontaard, en als zoodanig bij de Parigiërs wordt aangetroffen, want toen door den Islam het eenvoudige heidensche *wurake* dreigde verdrongen te worden, moesten de *wurake*-offers worden uitgebreid en "interessant" worden gemaakt, om door hun uiterlijk vertoon het gebrek aan innerlijke kracht te verbergen. Eigenaardig nu is het, dat de heer Campen omtrent de sjamanistische djinfeesten op Halmaheira het volgende opmerkt (blz. 344) "De djinfeesten zijn echter meer liefhebberij der Alfoersche Mohammadanen, in wier negerijen de djin-tifa bijna nooit koud wordt, dan wel "van de eigenlijke Alfoeren, bij welke, Galella en Tobello uitgezonderd, "djinfeesten juist geen alledaagsche zaken genoemd kunnen worden". Op Halmaheira hebben wij wat die djinfeesten aangaat, evenals te Parigi te denken aan eene verbastering van eene eenvoudige heidensche ceremonie.

Van een overnemen dezer gewoonte der Parigiërs, waartoe hunne vroegere betrekkingen met Ternate zouden doen vermoeden, kan minder sprake zijn, daar zich dit dan ook zou openbaren in de overname van benamingen; wellicht zou men dan ook een *wurake toterenate* bezitten.

Digitized by Google

sirihaanplantingen voor dieven te beveiligen. Wat Spaansche peper (om haar scherpte), *anasi* (ananas, om zijne scherpe dorens), *gelata*, welks bladeren een ondragelijken jeuk veroorzaken, *buga*, eveneens jeuk veroorzakend, en *sosonggi*, welks vruchten zeer scherpe dorentjes dragen, worden in een pakje samengebonden en in de sirihplant gehangen, of daarbij begraven. Vooraf spreekt men het pakje toe (*nigane*) en gelast het den dief te straffen met het uitvallen der tanden, met ondragelijken jeuk, met blindheid enz. Het geloof aan de kracht van dit middel is zeer sterk.

Ook uit de gewoonten, die nog steeds in acht worden genomen bij huwelijk en geboorte blijkt, dat de Parigiërs animisten zijn gebleven.

Wanneer een jongeling zijn oog heeft laten vallen op een meisje, gaat hij òf zelf naar de ouders van zijne uitverkorene, of hij zendt een of ander familielid. Wanneer de grootouders van het meisje nog leven, wordt de jongeling of de huwelijksmakelaar naar hen verwezen. Bij de eerste bespreking der zaak worden nog geene geschenken medegebracht, maar wanneer de grootouders in overeenstemming met de ouders van het meisje het huwelijksvoorstel hebben aangenomen, wordt tevens de dag bepaald, waarop de verloving openbaar zal worden gemaakt. Dit heet in het Parigisch: *nitangka* (passieve vorm). Dan komt de bruidegom met zijne familieleden in het huis van zijne verloofde, waar ook hare familie inmiddels bijeen is gekomen. De jonkman brengt dan voor het eerst een geschenk mede voor het meisje, bestaande uit twee koperen borden (Mal. *doelang*) op voeten, waarop 1 stuk wit katoen, 1 paar ringen, 1 paar oorknoppen, adjimats, 2 sarongs, 2 baadjes, en aan geld ongeveer 5 rijksdaalders. (1) Zóó is de gewoonte bij een

(1) Deze geschenken kunnen in sommige gevallen in geld worden voldaan, bijvoorbeeld, wanneer de bruidegom een vreemdeling is.

Digitized by Google

huwelijk van lieden uit den middenstand of *tolompe*. Dat dit geschenk (1) bij de verloving van prinsen aanmerkelijk grooter, en bij slaven veel minder is of soms geheel achterwege blijft, behoeft nauwelijks vermelding.

Is het paar verloofd (*nitangka*), dan mogen hare ouders het meisje niet meer aan een ander geven; zulks zou eene van de zwaarste beleedigingen zijn, die dikwijls met bloed wordt gewroken. De duur van den verlovingstijd hangt van vele omstandigheden af. De Parigiër reist veel over zee, en deze reizen zijn dikwijls oorzaak, dat het huwelijk wordt uitgesteld.

Is de dag van het huwelijk bepaald, dan wordt de bruidegom door familie en vrienden begeleid naar het huis van de bruid, eene gewoonte die overal in den Ind. Arch. wordt gevolgd. Of dit geleiden over dag dan wel bij avond zal plaats hebben, wordt ook vooraf vastgesteld. Meestal wordt ook bij deze gelegenheid de bruidschat medegebracht, welke gemiddeld uit 40 à 50 rijksdaalders bestaat. De bruidegom wordt met zijne vrienden en verwanten in de ontvangkamer voor in het huis toegelaten; zij worden daar ontvangen door de mannelijke familieleden van de bruid. De toegang tot de binnenvertrekken van het Boegineesch-Parigische huis is afgesloten. Dit binnenvertrek, aan welks achterwand een statiehemel is gemaakt, waaronder de bruid zit, is door middel van katoenen gordijnen in drie gedeelten gescheiden, waarin de vrouwelijke bloedverwanten en de vriendinnen van de bruid als haringen opeen gepakt zitten.

Bij aankomst van den bruidegom met de zijnen worden eerst de nagels der gasten rood geverfd, wat men *nokolontigi* noemt. Daarna heeft in de voorgalerij de huwelijksvoltrekking plaats op Mohammadaansche wijze door een *labe*.

(1) Dit geschenk heet: *kasowa mpeulu*.

Digitized by Google

Is deze ceremonie afgeloopen, dan tracht de jonge man tot de binnenvertrekken door te dringen, maar dit wordt hem belet door de daarin aanwezige vrouwen, die een geweldig leven maken, en schreeuwen, dat zij eerst geld willen hebben, de een vijf, de ander drie rijksdaalders, en eerst als de bruiloftsgasten, die den jongen man begeleiden, deze eischen hebben toegezegd, en aan iemand, die bijv. 5 rijksdaalders vraagt, twee heeft gegeven, wordt de jonge man binnengelaten. Deze zelfde aardigheid wordt telkens herhaald bij de tweede en derde afdeeling van het binnenvertrek, totdat de jonge man genaderd is bij het bed, waarop zijne bruid gezeten is. Hij neemt dan naast haar plaats, betast en liefkoost haar, en waait haar koelte toe met een' waaier. De adat schrijft voor, dat de bruid, die met allerhande moois is opgetooid, gedurende deze bedrijven stil moet blijven zitten met gesloten oogen.

Heeft dit zoo een tijd lang geduurd, dan eischen de bruiloftsgasten, dat de bruid naar buiten worde gebracht, opdat men haar bewondere. Heeft de bruidegom aan dit verzoek voldaan, dan wordt de bruid door de aanwezige mannen geducht geplaagd. „Zij heeft vuil in de oogen", zegt men, en onmiddellijk is de bruidegom gereed hare oogen met een doekje uit te wrijven. „Zij heeft speeksel om den mond", zegt een ander, en de jonge man wrijft haren mond af. Na deze plagerij worden alle versierselen afgelegd, en tracht de bruid op een onbewaakt oogenblik haren bruidegom te ontloopen. Meestal grijpt hij haar reeds, als zij nog in het huis is, maar soms moet hij haar ook op het erf naloopen, tot hij haar heeft gegrepen. Deze gewoonte is van de Boegineezen overgenomen. (1).

Opmerkelijk is, dat de Parigiërs deze oude gewoonte van de schaking zoolang hebben behouden, terwijl de

(1) Dr. B. F. Matthes. Bijdragen tot de Ethnologie van Zuid-Celebes, pag. 37.

Digitized by Google

Tolage in Posso hiervan nog slechts eene herinnering hebben bewaard in het *pambunu edja*, (1) terwijl de Topebato, Torano en andere stammen niets meer overig hebben. wat aan de schaking herinnert. Het geheele bruiloftsfeest wordt besloten met eenen maaltijd, waarbij het jonge paar van eenzelfde *doelang* of uit hetzelfde mandje eet.

Bij de Parigiërs bestaat noch matriarchaat, noch patriarchaat. Wanneer de man den bruidschat heeft betaald, en de vrouw geene slavin is, heeft de man het recht haar mede te nemen, waarheen hij wil. Meestal bouwt de Parigiër zich een eigen huis, wanneer hij getrouwd is, zoodat de huizen hier doorgaans klein zijn. Sterft de man, dan heeft de vrouw het recht naar hare ouders of familie terug te keeren, maar in de meeste gevallen wordt de weduwe dan onderhouden door de familie van den man. Een broeder van den overledene kan de weduwe huwen tegen betaling van denzelfden bruidschat, die bij het vorige huwelijk werd betaald. De vader, een neef of andere bloedverwant van den overledene, mogen diens weduwe niet tot vrouw nemen.

Is het tijdstip daar, dat de vrouw een kind ter wereld zal brengen, dan wordt de hulp ingeroepen van eene vrouw, die op dit gebied ervaring heeft, dikwijls helpt de moeder van de vrouw zelve; van de priesteressen maakt men bij zulk eene gelegenheid geen gebruik. Gedurende de weeën tracht men eene spoedige verlossing te bewerken door wrijvingen van den buik in schuine richting naar beneden. Van het ophangen van kruiden bij de deuropening of andere voorzorgsmaatregelen om booze geesten of invloeden af te weren weet de Parigische vrouw niets. Alleen wrijft men den buik der barende in met limoensap, om de *puntiana* (een vliegende geest van eene in het

(1) Zie Mededeelingen Deel 40 (1896) blz. 256.

Digitized by Google

kraambed gestorven vrouw) op een' afstand te houden. Is het kind geboren, dan schiet men met een geweer: voor een jongen 1 of 3 maal, voor een meisje 2 maal.

Het pasgeboren wicht wordt gewasschen en in een sarong gewikkeld. Bij een meisje wordt de navelstreng doorgesneden op een rijksdaalder of eenig ander zilveren muntstuk, met den scherpen bamboen, dien de vrouwen bij het weven gebruiken om de geweven draden naar elkaar toe te slaan; is het kind een jongen, dan geschiedt het doorsnijden van den navelstreng met een *peloka*, een soort zwaren bamboe, waarschijnlijk een symbool voor het halen van den palmwijn (*tule*), van welken drank de Parigiër echter tegenwoordig weinig gebruik maakt, waarschijnlijk door invloed van het Mohammadanisme. Op de navelwond legt men een stukje goud en eene korrel peper, zooals men zegt om het kind te behoeden voor buikpijn. Het kindspek wordt in een blad gewikkeld en in eenen boom opgehangen, op goeden afstand van de huizen, want men moet vooral zorg dragen, dat dit kindspek niet verbrandt, waardoor het kind zou sterven. Hierbij wordt de Parigiër dus geleid door dezelfde gedachte, die hem zal doen waken geen haar of iemands slaapmat te verbranden, welke een deel zijn van den persoon. Zoo maakt de Parigiër zich ongetwijfeld eene voorstelling van het kindspek, dat hij *tai pulu* noemt, als zijnde een deel van het kind.

De placenta wordt in een' kookpot gelegd, welke met wit katoen wordt gesloten; eene der vrouwelijke bloedverwanten van de moeder brengt dien pot, onder een sarong verborgen onder het huis of ergens anders, waar alles begraven wordt; in de nabijheid plant men eene kokosnoot. Gedurende dezen tocht mag de brengster de oogen niet openen, doch wordt door een ander geleid.

Digitized by Google

Men zegt als zij links of rechts keek, het kind scheel zou worden, omdat zij op dat oogenblik nauw vereenigd is met een deel van het kind, den ouderen broeder (placenta). Steeds met gesloten oogen teruggaande, gaat zij thuisgekomen op haar slaapmatje liggen en trekt zich een sarong over het hoofd. Een ander besprenkt haar dan met water, waarna zij weder mag opstaan en de oogen openen. Het sprenkelen van het water is het symbool, dat nu alle aanraking met een deel van het kind is afgewasschen en die vrouw dus geen invloed meer op het wicht kan uitoefenen.

Gaat de kraamvrouw buitenshuis om zich te baden, dan neemt zij rookend vuur met zich mede om de booze geesten op eenen afstand te houden.

Wanneer het kind drie dagen oud is, worden twee kokosnoten geopend: het kind wordt met het kokoswater gewasschen, en de hoofden van moeder en kind met kokosmelk gereinigd. Als het kind voor de eerste maal naar beneden wordt gebracht, waarvoor geen bepaalde dag is aangegeven, soms eerst een jaar na de geboorte, drukt men de voeten van het kind zeven maal op den grond. Dat bij die gelegenheid een feestmaaltijd moet worden gegeven, schrijft de adat niet voor, maar welgegoeden slachten daarbij wel eens een geit. Wanneer men het kind naar beneden brengt, maakt men het gezichtje zwart met houtskool, opdat de booze geesten (*rate*) het kind niet voor zich zullen begeeren en het zullen dooden om zich van zijne ziel meester te maken. Om die zelfde reden mag men het wicht niet prijzen, en uitdrukkingen gebruiken, als „wat is het dik", „wat ziet het er goed uit" enz., want daardoor zou wederom de aandacht der booze geesten op hem worden gevestigd.

De moeder wordt kort na de geboorte met heete asch,

Digitized by Google

in bladeren en daarna in een' doek gewikkeld, gewreven, voornamelijk den rug en de armen; dit heet *montonto auri;* men zegt, dat zulks zeer heilzaam is voor de vermeerdering van het zog. Met ditzelfde doel wordt den volgenden dag de rug gepidjit (geknepen). De adat schrijft voor, dat de vrouw zich warme, *maneru.*

Het geven van een' naam aan het kind voor dat het is geboren, is verboden. Spoedig na de geboorte echter ontvangt het kind reeds een' naam, en wel van een der grootouders; dit schijnt uitsluitend hun recht te zijn. Door den omgang met Boegineezen en het invoeren van Mohammadaansche namen is men ten laatste onderscheid gaan maken in de namen voor jongens en voor meisjes, wat in het Possosche volstrekt het geval nog niet is. (1)

De besnijdenis (Mohammadaansch) wordt aan jongens en meisjes volbracht, wanneer zij volleerd zijn in het Koranlezen. De tijd, waarop de tanden gevijld worden, is echter niet bepaald en hangt geheel af van den wil van de(n) patiënt. Sommigen laten zich de tanden alleen glad slijpen met eenen steen, bij anderen worden de tanden door middel van een hakmes eerst voor de helft afgevijld en dan met eenen steen gelijk geslepen.

Keeren wij thans tot het reisverhaal terug.

Wij hadden inmiddels nog geen bericht ontvangen van Dolago, of wij langs dien weg naar Sigi konden gaan. Ong Hi Bie bood zich aan zelf inlichtingen te gaan inwinnen. Tegen den middag kwam hij terug met het bericht, dat Papaiketa, de man, die ons dragers zou bezorgen, eerst nu van Toroewe was aangekomen, en dus nog geen werk had kunnen maken van ons verzoek. Boven-

(1) Indien het kind een heidenschen naam ontvangen heeft, wat vooral bij meisjes het geval is, kan men daaruit niet opmaken of het van het mannelijk of vrouwelijk geslacht is.

Digitized by Google

dien was er onverwacht een groot bezwaar gerezen. Een groote troep Tobada bevond zich namelijk in Dolago, onder aanvoering van den zoon van het hoofd te Sibalaja (in Sigi). Deze lieden waren gezonden door den vorst van Sigi om de Parigiërs te beboeten, omdat zij zonder voorkennis en toestemming van den Sigischen vorst rotan waren gaan snijden te Toroewe. Hun eisch was 1000 rijksdaalders. Papaiketa zou nu met hen gaan spreken, en hooren of zij geene bezwaren maakten ons op dezen weg door te laten. Den volgenden morgen zou hij ons den uitslag van zijn onderzoek komen mededeelen.

20 September. In afwachting van de komst van Papaiketa, brachten wij onze goederen in orde, en verdeelden ze onder onze dragers. Wanneer Parigiërs van „ochtend" spreken, bedoelen zij hiermede ongeveer 9 uur, want geen Parigiër ziet de zon opkomen. Zoo gebeurde het dan ook, dat Papaiketa eerst om 10 uur bij ons kwam. Hij vertelde, dat hij den prins van Sibalaja gesproken had. Deze had echter nog geen uitsluitsel gegeven, of wij den weg van Dolago naar Sigi konden volgen of niet. Volgens hem was het 't beste, indien wij zelven met den prins gingen spreken. Deze was gelijk met Papaiketa op weg gegaan, en had zich begeven naar de hoofdstad Parigi om de Magaoe te spreken over Parigi's trouweloosheid tegenover Sigi, daar deze beide rijken toch waren overeengekomen om de voordeelen, welke de rotan van Tana boa aan de Magaoe van Parigi schonk door de uitvoerrechten, welke de handelaars voor dit produkt betalen, samen te deelen, en de vorst van Sigi tot nu toe niets van zijn aandeel in de winst had ontvangen. Als boete voor dit verzuim zou hij uit naam van Sigi aan Parigi moeten vragen; 7 slaven, 70 karbouwen en 700 stuks katoen.

Wij zonden den prins een man te paard achterna met

Digitized by Google

het verzoek tot ons te komen, maar de hooge persoon was reeds te ver weg, om hem nog te kunnen inhalen. Zelven hem volgen naar de hoofdplaats wilden wij niet, omdat aldaar zeker gedienstige geesten onder de Parigische waardigheidsbekleeders zouden zijn, die den prins zouden afraden ons zijne toestemming te geven. Wij besloten dus tegen den avond naar Dolago te gaan, den volgenden morgen aldaar den prins te gaan spreken, en zoo mogelijk aanstonds door te gaan naar Sigi.

Zoo deden wij ook. De mond van de Dolago-rivier ligt een uur roeiens verwijderd van Lodji. De landstreek Dolago bestaat tegenwoordig uit drie dorpen. Dolago riwawona in het binnenland, Dolago ribambana dicht bij het strand en Posindjowo tusschen de beide pas genoemde dorpen in, alle aan of dicht bij de rivier Dolago. Wij begaven ons naar Dolago ribambana. (1) Hier woont Papaiketa, die met eene Dolagosche prinses is gehuwd.

Het dorp bestond uit tien huizen. Het grootste in het midden was van Papaiketa. In de kleinere huizen er om heen woonden zijne slaven en onderhoorigen. Het geheel is omgeven door eene omheining. Wij beklommen het groote huis van Papaiketa, die gelijk met ons was aangekomen. Een zilversmid was daar bezig zijn handwerk uit te oefenen.

Nauwelijks gezeten, vernamen wij, dat in den vroegen morgen, toen het nog donker was, de vijandelijke benden twee koppen hadden gesneld, echt op Toradjasche wijze: een ouden man die niet meer loopen kon, en dien men in een hutje alleen vond, en een kind, dat in het veld liep.

(1) Het Dolago door een onzer in 1892 bezocht (Mededeelingen XXXVI – 1892 – blz. 249) bestaat niet meer. De inwoners verhuisden gedeeltelijk naar het reeds bestaande Dolago riwawona, gedeeltelijk naar het toen gestichte Dolago ribambana. Ook dit dorp is nu voor een goed deel ontvolkt door het vertrek van Papaiketa en de zijnen.

Digitized by Google

Hiermede was de oorlog verklaard, en Papaiketa verzekerde ons, ons nu geen geleide meer te kunnen geven: men zou *ons* wel niets doen, maar zijne gezellen zouden op den terugweg niet veilig meer zijn.

In dit gedeelte van Celebes zijn vier wegen, die van de Bocht van Tomini naar de Palosbaai leiden. De eerste van het zuiden af is die van Dolago, bekend als de „djala ri Gangga". Gangga heet de landstreek in het bovenland van Dolago, alwaar de Dolagoërs eertijds woonden. Deze weg wordt door lieden, die vrachten dragen in drie dagen afgelegd. In het dorp Laranggonau, dat van Biromaroe uit zichtbaar is, liggende op de bergen, en waar Ledo gesproken wordt, gekomen, splitst de weg zich in tweeën: rechts gaat het pad naar Biromaroe, links naar Bora, de hoofdplaats van Sigi.

De tweede weg gaat uit van Parigi's hoofdplaats, en loopt naar Lantiboe, eene der oudste plaatsen van Parigi, aan den voet van het gebergte. Boven zagen wij reeds dat hier de Parigische Kampenaars wonen. Onderweg komt men voorbij het graf van Magaoe Djanggo, den vriend van de oude Compagnie, een vorst, die nog steeds door de Parigiërs met grooten eerbied wordt genoemd. Dicht bij Lantiboe vindt men eenen ouden waringinboom, die voor de Parigiërs heilig is, omdat de legende daarvan zegt, dat Sawerigading, de Boegineesche held, die volgens het zeggen ook het rijk van Parigi stichtte, hier zijne hanengevechten hield. Deze weg van Parigi is volgens mededeeling de onaangenaamste van de vier wegen, èn omdat men voortdurend stijgen en dalen moet, en omdat men op dezen weg weinig water vindt. Aan de andere zijde van de waterscheiding gekomen bij het dorp Poboja, splitst deze weg zich in tweeën, rechts gaat een pad naar Palos, links een naar Biromaroe.

Digitized by Google

De derde weg gaat uit van Pelawa, en schijnt de minst gebruikte te zijn.

De vierde weg loopt van Toboli. Deze is de kortste, en wordt verreweg het meest gevolgd.

Inmiddels was het door ons gesprek te Dolago 5 uur geworden. Toen het ons duidelijk was geworden, dat de weg van Dolago voor ons gesloten was, namen wij een kort besluit: wij keerden naar Talise terug, waar wij in de duisternis aankwamen. De Chinees, onze gastheer, wachtte ons reeds, want sedert ons vertrek was het bericht van het begin der vijandelijkheden in Parigi aangekomen, en men had reeds begrepen, dat wij daardoor geen gevolg zouden hebben kunnen geven aan ons voornemen. Door de bemoeiïngen van onzen gastheer had een Parigiër, die gewoon was goederen langs den weg van Toboli naar de Palosbaai over te brengen, zich bereid verklaard ons naar Toboli te geleiden.

Toboli, 21 September. Om 7 uur vertrokken wij in onze prauwen van Talise na Toboli, welk traject wij roeiende in 4 uren aflegden. De dorpen, die wij langs voeren zijn: Kampali, Kalama, Bamba lèmo, Lebo, Pelawa aan zee (een 3 paal binnenwaarts ligt het eigenlijke Pelawa) Boja en Oempaja. Al deze plaatsen zijn, behalve Pelawa, slechts gehuchten van enkele huizen. Pelawa is een groot dorp in een kokosbosch gelegen. Voorbij deze plaats naar het Noorden wordt de strook laagland aan zee veel smaller, en naderen de bergen weer het strand. De Parigi-rivier valt bij Bamba lèmo in zee. Een klein uur voorbij dezen riviermond, dicht bij Lebo, gaat een weg het binnenland in, die naar Petapa voert welk dorp ongeveer een uur loopens van het strand is verwijderd.

Toboli is eene aardige plek: eene groote golvende grasvlakte, bezet met kokosboschjes hier en daar. Deze

Digitized by Google

plaats ligt aan de Zuidpunt van eene groote baai, aan welker Noordelijke kaap Ampibabo ligt. Een eigenlijk dorp is er niet; daarvoor liggen de huizen (misschien een vijftiental) te ver uit elkaar. Wij waren nauwelijks aangekomen, of wij waren getuigen van eenen huwelijksoptocht. Eene dochter van Papaidompo, den invloedrijksten man van Toboli, huwde met eenen zoon van den vorst van Toriboeloe, een landschapje aan de Bocht van Tomini.

Terwijl eenigen onzer den maaltijd gereedmaakten, zonden wij een paar anderen naar den radja van Toboli, die bekend staat onder den naam van Madika Bokoe. De radja verwees hen voor ons doel naar Papaidompo, wiens eerste vraag was voor hoeveel wij de dragers, die wij vroegen, wilden huren. Hij zou overigens deze zaak met onszelven bespreken.

Na den maaltijd begaven wij ons naar het huis van Papaidompo, dien wij leerden kennen als een man met een beschaafd voorkomen, maar koel en stijf met de airs van een radja. Dit bleek onder meer ook hieruit, dat hij niet zelf het woord voerde, maar dit liet doen door een zijner slaven. Het bleek ons bij nadere kennismaking, dat de Toboliërs uit twee bestanddeelen bestaan: oorspronkelijke bewoners (waarschijnlijk Parigiërs) en lieden, die van Tawaeli aan de Palosbaai hierheen zijn gekomen. De laatsten voorzien niet door landbouw in hunne behoeften, maar door den handel. Toen wij aan Papaidompo vroegen, of die grasvlakten, welken wij overal zagen, waren ontstaan, doordat men daar vroeger rijst had verbouwd, antwoordde hij: „neen, die zijn er altijd geweest", een antwoord van een inlander, die alleen vraagt, wat is, en niet: hoe het is geworden. — Na veel praten en lang wachten werden ons de vijf gevraagde dragers tegen den volgenden morgen beloofd, maar hun

Digitized by Google

loon werd nog niet bepaald. Men heeft hierbij steeds veel tijd noodig om tot een besluit te komen. Papaidompo koesterde ongetwijfeld tegenover ons dezelfde gevoelens, als die, welke den boekenjood bezielen, wanneer hij tegenover een' boekenliefhebber staat.

Van hier begaven we ons naar den radja van Toboli, Madika Bokoe, wiens huis ruim een kwartier van Papaidompo's woning is verwijderd. De radja woonde in een krot van een huis, vlak bij zijne sawah's. Hij is een klein schraal mannetje, zeer druk in zijn praten. Hij sprak ons toe in een soort van Posso'sch, en maakte honderd excuses over zijne slechte woning. In een der sawah's zagen wij een ploeg staan, dien wij echter niet nader konden bekijken door den modderigen toestand van het veld. Volgens zeggen zijn deze werktuigen ook in Parigi in gebruik, maar bij onze verschillende bezoeken aan dat land zagen wij er geen; trouwens, in de laatste jaren hebben de Parigiërs zeer weinig aan veldarbeid gedaan.

Het Barée en het Ledo (de taal van Paloe of Palos) zijn het meest verspreid in Midden-Celebes. In Parigi verstaan zeer velen het Barée, maar de meesten kennen ook het Ledo, wat den Parigiër niet veel moeite kan kosten, daar de talen van Parigi en Paloe zeer dicht bij elkaar staan. Te Toboli waren wij in de streek gekomen waar het Ledo lingua franca is. De taal van de streek tusschen Toboli en Ampibabo is het Torai.

Het Barée verstaat men overal in het Oosten en Zuiden en midden van Centraal Celebes (met Napoe en Bada incluis, waar velen ook Ledo kennen). Het Ledo heeft burgerrecht verkregen in het Westen van Midden-Celebes en in de landen aan de Bocht van Tomini van Parigi af Noordwaarts.

Madika Bokoe vertelde ons eene legende omtrent het

Digitized by Google

ontstaan van den eersten weg naar de baai van Paloe. welke de weg van Toboli moet zijn. „Eertijds" zeide hij, „wisten de Parigiërs niet, dat aan de andére zijde „van het gebergte de Paloeërs woonden (1). Nu gebeurde „het, dat een karbouw uit Parigi hoe langer hoe verder „afdwaalde in de bergen, en eindelijk te Paloe aankwam. „De Paloeërs zagen aanstonds, dat dit dier niet van hen „was (2). Zij slachtten het, en aten het op. Intusschen „miste men te Parigi den karbouw. Een man, i Alo ge„heeten, vond het spoor van het weggeraakte dier, en „volgde dit tot Paloe. Naar dezen man heet de weg „van Toboli nog „djala (dala)ri Jalo". Te Paloe gekomen, „vernam hij, dat de Parigische karbouw was opgegeten. „Toen zeide de Parigiër: „Omdat gij, Paloeërs een deel „van Parigi (een Parigische karbouw) hebt opgegeten, „zijt gij aan ons verwant. Vandaar dat Paloe en Parigi „nooit twist met elkander hebben gehad".

Te Toboli betrokken wij een huis, dat tijdelijk door zijne bewoners was verlaten. Hier zou Papaidompo ons bezoeken, ten einde afspraak te maken voor onzen tocht, maar hij kwam niet. Wij hadden nog moeite gedaan dragers te krijgen, die ons tot Biromaroe bij Sigi zouden brengen, maar niemand was hiertoe te vinden, daar de Tawaeliërs niet te Paloe durven komen. De reden hiervan zal later ter sprake komen.

22 September. In den vroegen morgen gingen wij weer naar Papaidompo. De prijs, waarvoor vijf mannen onze overvloedige goederen naar de baai van Paloe zou-

(1) Dit is geheel in tegenspraak met de meening, waarvoor ook ook veel te zeggen is, dat het landschap Parigi van uit Palos, of misschien van uit Sigi zou zijn bevolkt.

(2) Men is namelijk gewoon zekere teekens aan de karbouwen te geven; meestal geschiedt dit door het splijten van den oortop, of door er een stukje af te snijden.

Digitized by Google

den overbrengen, werd bepaald op *f* 16, waarvan Papaidompo *f* 6 voor zich behield en *f* 10 onder zijne slaven die ons goed zouden brengen, verdeelde.

Om half 9 gingen wij op weg. Eerst voerde het pad gedurende een klein half uur door grasvelden over een langzaam glooiend terrein. De zon brandde ons op het hoofd. Op het punt, waar wij het bosch ingingen, splitst de weg zich in tweeën, rechts voert een langer pad naar Tawaeli, dat bestemd is voor paarden en karbouwen, welk pad ook gebruikt werd door Prof. A. Wichmann in 1889 (1). Wij volgden het voetpad, dat links afgaat.

Na ¾ uur loopens, altijd over glooiend terrein door bosch, kwamen wij aan het bergriviertje, Tomoledo genaamd, dat wij volgden om verderop eene zijrivier, de Saloe Laoero, langs te loopen. Na nog een kwartier gaans kwamen wij wederom aan eenen tweesprong, waarvan het pad rechts wederom voert naar den weg, waarlangs men karkouwen en paarden leidt. De overgang van het warme grasveld in het koele bosch was heerlijk. Aan sporen zagen wij, dat men een paar dagen geleden een karbouw vervoerd had langs het voetpad, wat uiterst bezwaarlijk moet zijn gegaan door de steenen en omgevallen boomstammen, die wij moesten overklauteren. Hier en daar kwamen wij voorbij ellendige hutjes, waarin reizigers den nacht hadden doorgebracht.

Na ruim 2 uur geloopen te hebben, waren wij op eene hoogte van p.m. 430 M., maar het steigen was zoo geleidelijk gegaan, dat wij daarvan weinig hadden bemerkt.

---

(1) A. Wichmann. Bericht über eine im Jahre 1888–1889 ausgeführte Reise nach dem Indischen Archipel. Tijdschrift Aardr. Gen. Tweede serie. Deel VII 1890, blz. 982-994

Digitized by Google

Van dit punt af verlieten wij de rivier en klommen de waterscheiding over. Drie kwartier achtereen moesten wij vrij steil klimmen, en hadden toen eene hoogte bereikt van bijna 800 M. Deze berg heet Boeloe Toga. Van dezen berg daalden wij langzaam, een klein riviertje volgend, *Tejamamoe* genaamd, dat later wanneer het zich met andere beekjes heeft vereenigd de rivier van Tawaeli heet. Een uur en drie kwartier liepen wij voort, en waren toen eerst 100 M., gedaald. Op dit punt vonden wij eene open grasvlakte, waar wij rustten. Toen werd een tweede berg beklommen, de Lampikoro, die een hoogte bereikt van 730 M. Op den top gekomen moesten wij een 100 M. sterk dalen, en kwamen toen weer aan het riviertje Tejamamoe, dat wij een half uur ver volgden tot het punt, waar deze stroom het riviertje Samboso opneemt. Daar wij hier eene geschikte hut vonden, en de plek tot rusten uitlokte, besloten wij hier den nacht door te brengen. Deze plaats ligt ongeveer 570 M., boven de zee.

Tawaeli. 23 September. Om half 8 in den morgen waren wij weder op weg, en volgden voortdurend de rivier, waardoor wij den vorigen dag waren gegaan. Het loopen door het water was hoogst onaangenaam en vermoeiend door groote en scherpe steenen, waarop wij den voet moesten zetten. Eenige zijriviertjes vallen in den door ons gevolgden bergstroom, waarvan de voornaamste zijn: de Oewenggira rechts, en de Tamandoela links. Na ruim 3 uur loopens werd de weg beter, daar wij nu niet meer aanhoudend door het water van de rivier behoefden te gaan, maar hare kronkelingen afsneden door paden over land. Nagenoeg overal zijn steenen, die tot voorzichtigheid manen. Het gebergte heeft zich hier ook reeds geopend.

Nog een uur later kwamen wij bij het dorp Bomba, waarvan de huizen zeer verspreid in het dal staan met

Digitized by Google

groote bosschen van kokosboomen daar tusschen. Op de open plekken tegen de hellingen der bergen had men djagong verbouwd. Rijst zagen wij hier nergens.

Wij waren inmiddels in eene groote vlakte gekomen; het dal verbreedt zich enorm, zoodat wij in een driehoek van vlak land liepen, welks basis naar de golf van Palos is gekeerd. In het midden van deze langzaam glooiende vlakte stroomt de rivier, die hier weer den naam van Lampi koro schijnt te dragen. (1)

Een uur voorbij Bomba, en een half uur vóór Tawaeli kwamen wij bij de sawah's, waarvoor het water van de groote rivier wordt afgeleid. De meeste lieden hadden reeds geoogst, of waren daarmede nog bezig; op andere velden droeg de rijst nog geene vrucht. Om 3 uur kwamen wij eindelijk vermoeid te Tawaeli aan. De weg van Toboli daarheen loopt vrijwel in zuiver Westelijke richting, wanneer men de slingeringen van den weg er af rekent. Het overtrekken van Celebes op zijn smalst langs een der boven genoemde wegen noemt men algemeen *megoli*.

Kort voordat wij te Tawaeli aankwamen, namen onze Tobolische koeli's de vrachten van hunne draagstokken af, en droegen dē goederen op den schouder verder. Naar de reden hiervan gevraagd, vernamen wij, dat dit geschiedde, omdat de rouwtijd voor het overlijden van Goema lomba (de Madika malolo van Tawaeli), waarvan wij boven reeds spraken, nog niet verstreken is. Gedurende dien tijd is het verboden eenige vracht op den rug of aan den draagstok te dragen, waarmede men wil te kennen geven, dat alle handel stil staat. Overigens zijn de rouwgebruiken, zooals wij die van Parigi vertelden, ook hier van kracht.

(1) Meermalen waren de Toboliërs die ons begeleidden het niet eens over de namen van bergen of riviertjes.

Digitized by Google

Tawaeli is eene groote negerij, die op eene vlakte is gebouwd, ongeveer 2 M. boven het dal verheven, zoodat zij het voorkomen heeft op eene groote terp te liggen. Om het dorp was eene heining gebouwd. Toen wij de eerste poort van het dorp wilden binnengaan, kwam ons een man achterop loopen, die ons uit naam van den vorst verzocht hem te volgen. Wij liepen dus nog een eindweegs voort aan de buitenzijde van het dorp tot wij aan eene tweede poort kwamen, waar ons gezegd werd te wachten, daar de vorst aan het baden was in een waterbekken van circa 4 M. middellijn, niet ver van ons af. In een oogwenk tijds hadden wij eene menigte menschen en kinderen om ons heen, die ons met verbazing aanstaarden. Wij moesten vrij lang wachten eer de vorst gereed was met baden. Eensklaps drongen kinderen en menschen op zijde, en daar kwam een oud man aan, of liever: hij werd aangedragen in een soort draagstoel, welke vóór ons werd neergezet; (1) een hield den vorst een regenscherm boven het hoofd, een ander droeg eene oude donderbus. De oude vorst was zeer opgewekt en vroolijk, dat wij in staat waren met hem te praten. Hij gebruikte een soort „barée", vermengd met „ledo". Hij vertelde ons, dat wij reeds gewacht werden, daar de civiele gezaghebber van Donggala, de Heer Muller, hem reeds gezegd had, dat wij zouden komen. Wij werden daarop uitgenoodigd in zijn huis te komen logeeren. Wij namen de uitnoodiging dankbaar aan, maar gingen ons eerst reinigen van het stof, hetgeen wij onder het oog van vele aanschouwers deden in den kleinen vijver, waaruit de vorst juist was gekropen.

(1) Toen deze vorst Prof. Wichmann bezocht, zat hij te paard en steunde daarbij op eenen stok. Wichmann o. c. pag. 985. De vorst lijdt aan eene verlamming, waarschijnlijk ten gevolge van podagra.

Digitized by Google

In de uitgestrekte grasvlakte bij Tawaeli huppelden vele paarden lustig rond, en kinderen lieten hunne vliegers op: een droog blad van den apenbroodboom, waaraan zij een' draad hadden gebonden. Alles ademde vrede en vroolijkheid. Naar het Westen zagen wij de schoone bergen aan den overkant der Palosbaai, beschenen door de ondergaande zon. Tawaeli ligt niet onmiddellijk aan zee, maar een 10 minuten loopens daarvan verwijderd, ongeveer 25 M. boven het zeevlak.

Wij wandelden door het dorp, eene groote, uitgestrekte negorij, vrij net, maar daar ons bezoek in den droogen tijd viel, mogen wij hieruit nog niet besluiten, dat deze vorst een voorstander is van netheid. Wij kwamen de markt voorbij, waar eenige lieden een weinig Spaansche peper, gambir, zout en dergelijke dingen verkochten.

De vorst (Madika) woont in een groot stevig gebouwd huis. Die zekere uitwendige beschaving, welke bij den vorst van Todjo heerscht, vonden wij ook hier weder. Een paar luiaardstoelen stonden onder eenen hemel van sits voor ons gereed, en wij moeten erkennen, dat wij dergelijke stoelen nimmer zóó hebben gewaardeerd als juist op dit tijdstip. Van het ruime interieur van dit paleis waren eenige kamertjes afgeschoten door midde van de bladstelen van den sagopalm, die tusschen een paar bamboes, waarin eene gleuf, op elkaar waren gelegd. Het hokje van den Madika bevond zich juist tegenover onze zetels.

De tegenwoordige Madika kwam in 1888 aan de regeering. Hij leek ons toe, een goedig vriendelijk man te zijn, evenwel geen krachtige persoonlijkheid. Tot zijn gebied behooren de dorpen Baija ten Noorden van Tawaeli), Taipa, Laboeamberoe en Mamboro (ten Zuiden van Tawaeli). Bovendien behoort tot zijn gebied het

Digitized by Google

landschap Sirendja, (1) met 4 dorpen: Tompe, Tandopada, Lende en Tondo. Zijn plaatsvervanger aldaar heet Madika Sirendja. De hadat, die den vorst van Tawaeli moet ter zijde staan, is niet samengesteld als in andere landen, onder Boegineeschen invloed. Op den radja volgt de Madika malolo, dan de Baligan en de Madika matoea en ten slotte vier galara. De ambtelijke werkzaamheden dezer heeren zijn niet bepaald op te geven. De Madika matoea is het dorpshoofd van Tawaeli; over iedere der andere negorijen is een galara aangesteld. De vorst van Tawaeli is een broeder van de vorstin van Biromaroe, en door invloed van dezen goedigen ouden vorst is Karandja lemba, zoon van die vorstin en schoonzoon van den Magaoe van Sigi meer in aanraking gekomen met het Gouvernement. De vorst van Tawaeli heeft een politiek contract gesloten met het Gouvernement. Men kan er steeds op rekenen dit contract te zien te krijgen bij vorsten die nog niet lang met het Gouvernement in aanraking zijn geweest. Zoo moesten ook wij nu het vroeger zoo fraaie thans geheel beduimelde exemplaar van het contract met dezen vorst bewonderen.

Het landschap Tawaeli beloofde goud. Drie Engelsche heeren uit Australië waren door de eigenaars der concessie hierheen gezonden om dit metaal te zoeken. Vóórdat wij hier aankwamen waren die heeren weder vertrokken. Men zeide, dat zij geen goud hadden gevonden; anderen beweerden, dat zij het goud niet op de rechte wijze hadden gezocht; maar allen waren het er over eens, dat die heeren er veel toe hadden bijgedragen, om den naam van Europeanen in dis-crediet te brengen onder de bevolking.

Twee zonen van den vorst lagen op eene mat sterk te schuiven. Ook de vorst schoof, maar matig, althans

(1) Sirendja ligt veel meer naar het Noorden aan Straat Makasser Van Sirendja uit gaat een weg naar Kasimbara aan de Bocht van Tomini.

Digitized by Google

gedurende ons verblijf te zijnent. In geheel Kajeli, zooals de landschappen om de Golf van Palos met eenen algemeenen naam worden aangeduid, zijn het alleen de vorsten en aanzienlijken, die schuiven. De Madika van Tawaeli schijnt zelfs het monopolie van den opiumverkoop te hebben; hij alleen is namelijk in staat bollen opium te koopen, welk opium dan door zijne zonen wordt geprepareerd en in het klein aan dezen en genen wordt verkocht. Ook zagen wij in den loop van den avond eenige lieden petroleum koopen bij den vorst.

Wij hadden er niet op gerekend bij dezen potentaat ontvangen te zullen worden, zoodat wij geen geschenk voor hem hadden medegebracht. Gelukkig hadden wij een paar fraaie jachtmessen met nikkel montuur bij ons, waarvan wij hem een aanboden.

De vorst beloofde ons tegen den volgenden morgen eene prauw, die ons naar Mamboro zou brengen, vanwaar wij verder naar Palos zouden worden geleid. De lieden van Tawaeli durven nog niet te Palos te komen, en wel om de volgende reden: Reeds geruimen tijd waren de lieden van Kajoe maloewe, eene negorij, die tot het rijk van Tawaeli behoorde, ongehoorzaam aan hunnen vorst. Vermaningen, ook van de zijde van het Gouvernement hielpen niet, zoodat ten laatste de vorst van Tawaeli de hulp van den Gouverneur van Makasser inriep om die plaats te tuchtigen. Toen nu de Gouverneur in de maand Augustus van het vorige jaar (1896) met het oorlogschip Atjeh in de Golf van Palos kwam, werd aan dit verzoek voldaan, en de negorij Kajoe maloewe werd plat geschoten. De inwoners vluchtten naar Palos en stichtten in het Z. O. van die plaats eene nieuwe kampong. (1)

De taal, die te Tawaeli wordt gesproken is het *Torai*,

(1) Prof. Wichmann beschrijft Kajoe maloewe, o. c. pag. 985.

Digitized by Google

zoogenoemd naar de ontkenning. Hoe groot het taalgebied is van het Torai kunnen wij niet opgeven, daar wij niet Noordelijker dan Tawaeli zijn gekomen. Naar het Zuiden wordt deze taal gebruikt tot aan Mamboro, maar het Ledo neemt hier reeds eene groote plaats in.

Palos (Paloe). 24 September. Tegenover het paleis van den vorst staat een groot gebouw, slechts iets kleiner dan de vorstelijke woning. Dit is de *baroega*, in Posso: de *lobo*. Het is eigenaardig, dat op vele plaatsen in Centraal Celebes het Heidendom zoo broederlijk blijft voortleven naast het Mohammadanisme, en dat ieder zijne eigen plaats van aanbidding behoudt, want Tawaeli bezit ook een moskee. In de hoofden der Kajeliërs moet iets zijn ontstaan van de denkbeelden der oude Perzen, die hen brachten tot de vereering van Ariman en Ormuzd. Daar zijn voor de Kajeliërs aangelegenheden, die voor Allah taäla gebracht moeten worden; andere zaken kunnen slechts berechtigd worden door de goden der voorvaderen. Bij sterfgevallen, bij ziekten, bij oorlogen hebben in de *baroega* plechtigheden plaats, die vrij wel overeenkomen met die in Posso. Aan den hoofdpaal van het gebouw was een bos dunne bamboe vastgebonden, *wera* genaamd, die evenals in het Possosche dient tot ladder voor de geesten, die daar langs nederdalen. Ofschoon wij geen schedels in dit gebouw zagen hangen, verzekerde men ons toch, dat in den oorlog de hoofden der verslagen vijanden worden medegenomen, waarna de zielen der verslagenen worden verzoend in de *baroega*, gelijk dit ook in Posso plaats heeft.

De *kajori* en *raego* zangen en dansen kent men hier ook; daarbij heeft men nog een' dans, dien men *rona* noemt, maar aangezien wij dezen dans niet zagen uitvoeren, kunnen wij ook niet zeggen, met welken hij in het Possosche overeenkomt.

Digitized by Google

In den loop van den morgen deden wij nog eenig onderzoek naar de taal van Tawaeli, waarbij een kleinzoon van den vorst, die het ambt van secretaris bekleedt, ons veel diensten bewees. Dit jonge mensch heeft zichzelven het Boegineesche schrift geleerd en schrijft dit vlug en duidelijk. Zijn ijver om zich eenige kennis te verschaffen, bleek ons ook nu, want met veel animo vroeg hij ons Hollandsche woorden, die hij met Arabische karakters opschreef. Zoo vroeg hij ons wat *boimbi* in het Hollandsch was. Wij antwoordden „slaan"; toen vroeg hij weer: „en wat is *sangguja?*" Antwoord: „hoeveel". „Dus", zeide hij, „wanneer men in het Maleisch zegt: *pukul bĕrapa* (hoe laat is het) zegt gij in het Hollandsch: slaan hoeveel?" Een oogenblik later vroeg hij weer: „wat zegt gij in het Hollandsch voor: *nadoja*"*?* Wij antwoordden: „Dom". „O, zei hij toen, wanneer de Hollanders dus *pĕrdom* („verdomme") zeggen, bedoelen zij daarmede, dat wij dom zijn."

De vorst van Tawaeli liet voor ons een' brief schrijven aan het hoofd van Mamboro, waarin hij dezen gelastte ons van eene prauw tot Paloe en van vijf dragers tot aan Biromaroe te voorzien. Na den maaltijd, ongeveer om half tien, namen wij afscheid van onzen vriendelijken gastheer, en begaven ons naar het strand. Ons voornemen om den Heer Muller, civiel gezaghebber te Donggala, te bezoeken, hadden wij opgegeven, omdat de vorst van Tawaeli ons verzekerde, dat deze heer nog op tournée was in het Sigische.

De weg naar het strand voerde ons door vele sawah's, waar wij weder gelegenheid hadden op te merken, hoe ongeregeld de rijstbouw hier plaats heeft.

Tawaeli ligt aan de zuidelijke punt van eene baai in de Golf van Paloe, aan welks noordeinde wij het dorp Laboewa zagen liggen. Hierheen vluchtte zekere Papai

Digitized by Google

Latjado, die in 1892 zijnen broeder als vorst van Parigi opvolgde. Om zijne wandaden door het Gouvernement vervolgd, vluchtte hij naar Laboewa, en het is nog niet gelukt hem zonder geweld te gebruiken in handen te krijgen. Aan denzelfden inham zagen wij nog de dorpen Wanni en Pantolowa liggen. Het eerste dorp is eene nederzetting van Boegineezen en bezit eene moskee met zinken dak.

De geheele baai van Palos is vrij sterk bevolkt. Overal wees men ons dorpen aan. Van die dorpen, welke alle op de kaart zijn aangegeven, is Loli daarom merkwaardig, omdat men daar weder een afzonderlijk dialect spreekt, het *Unde*. Het gezicht op de geheele Paloebaai is wonderschoon. Aan den westkant komen de bergen dicht aan zee en zijn daar vrij steil. Wij zagen een paar kleine bergstroompjes zich van de hoogten afstorten. De oostkant van de Baai wordt begrensd door eene breede strook laagland, terwijl het gebergte daar over het geheel langzaam glooiend oploopt. Deze kust onderscheidt zich ook door groote kokosaanplantingen. Copra is het voornaamste artikel van uitvoer uit de Golf van Paloe.

Voortgedreven door een sterken N.W. wind bereikten wij in een goed uur tijds het dorp Mamboro. Een kleine schoener, toebehoorende aan een' man van Paloe lag hier op de reede. Twee andere dergelijke vaartuigen waren op het strand gezet om hersteld te worden. Men was te Mamboro druk bezig met het verpakken van copra. Zonder het te weten vielen wij in handen van eenen handelaar van Paloe, dien wij voor het hoofd van de plaats aanzagen. Deze man las den brief en bleek weinig genegen te zijn ons te helpen. Wij hadden reeds vele woorden aan hem verspild, toen het ons duidelijk werd, dat wij niet terecht waren. Men bracht ons toen naar het hoofd van Mamboro, Mangge Odjo genaamd.

Digitized by Google

De man sliep, maâr op ons herhaald verzoek maakte men hem wakker. Toen wij hem hadden medegedeeld, wat wij zochten en de brief was voorgelezen, ging het hoofd met eenigen der zijnen onderhandelen. Mangge Odjo, een driftig klein mannetje, scheen wel genegen ons voort te helpen, maar de anderen waren dit niet. Eerst toen het hoofd de anderen in drift had tegengeworpen: „als wij deze heeren niet helpen, maken wij immers onzen vorst beschaamd", neigde men zich meer tot onzen wensch. De groote moeilijkheid bestond hierin om dragers te krijgen tot Biromaroe. Men was hiertoe wel genegen, maar dan zouden wij een gedeelte van onze goederen te Mamboro achter moeten laten, opdat men ze regelrecht van daar naar Biromaroe (niet over Paloe) zou kunnen brengen. Wij zagen dus van de dragers af, ofschoon wij wisten, dat te Paloe moeilijk dragers waren te krijgen. Het hoofd van Mamboro hielp nu zelf mede aan het optuigen van zijne prauw, en weldra voeren wij naar Paloe, waar wij om half vijf aankwamen.

Vóór den breeden riviermond van Paloe ligt eene groote zandbank, die voor gewone zeeprauwen alleen met hoog water is over te komen. Er stond hevige branding. De stroom in de rivier is zóó sterk, dat wij slechts langzaam vooruitkwamen, niettegenstaande eene stevige bries de prauw vlak van achteren voortdreef. Eene groote grasvlakte, een echt Hollandsch gezicht, deed zich aan ons oog voor. Vóór ons eene groote laagvlakte, links en rechts ingesloten door bergen, die tegen het Zuiden naar elkaar toeloopen.

Paloe of Palos (1) is een groot dorp, grooter dan de hoofdplaats van Loewoe, Paloppo. Het is langs beide

(1) Het is onbegrijpelijk, hoe de Nederlanders in hunne namenverbastering van Paloe op Palos zijn gekomen. Deze naam zou voor een Paloeër niet zijn uit te spreken, daar het Ledo eene vocalische taal is.

Digitized by Google

oevers van de rivier gebouwd, met vele straten, die recht op de rivier staan. Wat den naam Paloe betreft, ter plaatse vroegen wij vergeefs naar zijne beteekenis. Ambemáa, de gezant van den Loewoeschen vorst, die in Februari van dit jaar (1898) Posso bezocht, vertelde ons, dat Sawerigading, de Loewoesche held, en zijn broeder het land gingen bereizen, de eerste te voet, de tweede in eene prauw. Sawerigading trok door Midden-Celebes naar Parigi en Paloe. Op de laatste plaats ontmoette deze zijnen broeder, waarop beiden vandaar naar Parigi terugkeerden. Daarom heet die plaats Paloe, omdat „*paloe oewae*". Wat dit nu juist beteekent, kunnen wij niet zeggen. *Paloe oewae* kan beteekenen „waterhamer", en ook „het water hameren".

Evenals elders verzamelden zich op de aanlegplaats velen om ons heen, onder welke menigte wij ook twee Arabieren opmerkten. Wij grepen deze gelegenheid aan om hunne hulp in te roepen tot het verkrijgen van dragers, maar wij ontvingen het verwachte antwoord, dat de lieden van Paloe te lui waren om zich als dragers te verhuren. Inmiddels hadden wij eenen Arabier van Makassaarsche afkomst doen ontbieden, die bekend staat onder de volgende reeks van titels: Nakoda Toewa Saï, een man, die indertijd aan den Chinees Ong Hi Bie op zijne reis naar Sigi gastvrijheid had verleend, waarop wij nu ook voor ons hoopten. Onze verwachting in dezen werd niet teleurgesteld. De man stond ons toe in zijn huis te overnachten, en hij was zeer bezorgd voor onze goederen, die hij alle in het interieur van zijne woning deed opbergen, onder de opmerking, dat alle lieden te Paloe dieven zijn. Dit schijnt eene ondeugd te wezen van alle Kajeliërs. Te Paloe waren niet alleen de erven met stevige omheiningen omringd, waarin poorten, die 's nachts gesloten worden,

Digitized by Google

maar ook de ruimte onder de huizen is geheel ommuurd. In die ruimte worden iederen avond paarden, schapen en andere dieren opgesloten.

Terwijl wij in ons verblijf met dezen en genen gesprekken hielden, en daaruit o. m. te weten kwamen, dat behalve copra. ook schapen, paarden, rotan en damar van hier worden uitgevoerd, kwam met veel drukte een net gekleed man binnen, die met radde tong eene toespraak in het Boegineesch tot ons hield, waarvan wij niets begrepen. Toen hij dit zag, ging hij in het Ledo over, en vertelde ons in die taal, dat de civiele gezaghebber van Donggala hem had opgedragen ons en onze goederen naar Biromaroe te geleiden. Het eerste optreden van dezen man had onzen tegenzin opgewekt, maar de boodschap, die hij bracht, was ons zóó welkom, dat wij hem aanstonds tot onzen vriend proclameerden.

25 September. In den vroegen morgen van dezen dag bleek het ons, dat onze gastheer geen handelaar was, zooals hij zelf reeds had verteld, maar onderwijzer in het koran-reciteeren. Het was een oorverdoovend geweld van door elkaar schreeuwende stemmen: grooteren waren bezig met lezen, kleineren moesten het spellen nog leeren. En dit ging alles door elkaar, zonder dat de een zich in het minst door den ander in de war liet brengen. Gewoonlijk wordt het leven nog vermeerderd door kreten van pijn, wanneer de rotan te pas komt, die de meeste goeroe's druk gebruiken. Vraagt men een' *ana-guru* (aldus wordt een leerling in het koran-reciteeren genoemd), hoe het studentenleven hem bevalt, dan hoort men gewoonlijk: „Het is niet zwaar, want elken dag duurt het maar kort, en als men *labe* is, verdient men er duiten mede, maar het harde is, dat men zoo geslagen wordt". Vraagt men iemand, waarom hij zich op het *mangadji* toelegt, dan is

Digitized by Google

het vaste antwoord: „om er geld mede te verdienen". Overal is het echter bijzaak in de verdiensten, vandaar ook, dat de vrouw het gewoonlijk op zich neemt. Alleen oude goeroe's, die toch niet meer kunnen uitgaan, nemen het onderwijs in het koran-reciteeren ter hand als hunne voornaamste broodwinning. Men stelt prijs op het *labe*-schap omdat dit iemand in staat stelt om in slappe tijden met een geëerd bijvak iets te verdienen, in afwachting van betere tijden voor de hervatting van winstgevender bedrijf.

Hetgeen wij hier mededeelen omtrent het *mangadji* te Paloe geldt ook voor Parigi en Todjo, evenals het onder Parigi vertelde omtrent dit onderwerp ook van Todjo en Paloe is te zeggen. Trouwens te Paloe, in Parigi en in Todjo is de Islam gebracht door hetzelfde volk, de Boegineezen. Het mag haast overbodig heeten hier nog aan te teekenen, dat de goeroe's in de drie genoemde landschappen niets afweten van de fiqh-boeken.

Kennis van het Arabische letterschrift doet men met het *mangadji* slechts tot zekere hoogte op, maar de schrijf-kunst wordt men er niet door machtig, uit gebrek aan praktische oefening. Trouwens, wat zou men er mede schrijven? Barée, Parigisch en Ledo (Paloe'sch) zijn nog nimmer in schrift gebracht; Maleisch kent niemand. Enkelen kunnen het Boegineesche schrift lezen en schrijven, maar zij denken er niet aan dit op hunne moedertaal toe te passen.

Het onderwijs in het *mangadji* wordt op zijn Boegineesch gegeven, d. w. z. de uitspraak van de namen der letters en de bijvoeging omtrent het aantal punten van elke letter, of het ontbreken daarvan zijn Boegineesch. De kinderen beginnen dus met te leeren:

alepu, de titina (Toradjasche uitspraak van *tètina*), d.i.: alif, heeft geen punt.

ba, sedi riawa titina; ba, heeft van onderen één punt.

Digitized by Google

ta, *duwa riasa* (Boeg. *riasè*) *titina;* ta, heeft twee punten van boven.

sa, *talu riosa titina* (Boeg. *tĕlu riasè tĕtina*); sa, heeft drie punten van boven.

si, *sedi riawa titina*, enz.

Uit de uitspraken *sa* en *si* (djim) ziet men reeds, dat er van ernstige pogingen om de Korantaal (*basa mangadji*, waarvan de meeste *labe's* niet weten, dat het Arabisch is) naar de regelen der reciteerkunst uit te spreken, geen kwestie is. De ḍal heet *sala*, de zaj *sei*, de sin *si*, de sjin *sinu*, de ṣad *soa*,, de dhad *loa*, ṭa en ṭha worden beide *ta* genoemd, de eerste *ta de titina*, de tweede *sedi riasa titina*. De ghain heet *goi*, de qaf *kapu*, de kaf *kepa*. De lam-alif heet *lamu alepu amasa*.

Hierna krijgt men de gevocaliseerde letters, en de teekens met verlengingsletters te leeren, aldus:

alepu riasa barisina makada (Boeg. *makĕda*) *a;* d. i. alif met een streep er boven heet a.

alepu riawa barisina makada i, alif met de streep er onder heet i.

alepu dapana barisina makada u, alif met de streep er vóór heet u. Dit *dapana barisina* is navolging van het Maleische *hadapanja barisnja;* de woorden zijn geen Boeg.

Wanneer het later wat vlugger gaat spelt men: *alepu riasana*, *a; ba riawana*, *bi; ta dapana*, *tu;* enz.

Een letter met de verlengingsletter alif wordt aangeduid door de bijvoeging *lepana*, verkorting van *alepana* „zijn alif, de alif er van", (de *u* in de benaming *alepu* is een looze klinker, vandaar dat men niet *lepuna* zegt), dus: *ba lepana*, *ba* = ba met alif, ba; *mi lepana*, *ma* = mim met alif, ma.

De verlengingsletters *wau* en *ija* worden bij het spellen als medeklinkers behandeld, en wel als niet gevocaliseerde

Digitized by Google

of doode letters, de voorafgaande medeklinker is het dan, die ze heeft „dood gemaakt". Dus *ba* met *ija* wordt aldus gespeld: *ba mpuno ja*, *ri awana*, *bi* = ba slaat ja dood, streep er onder, bi; sin met wau: *si mpuno wau dapana su* = sin slaat wau dood, teeken er boven (vóór) su. Zoo spelt men lam: *lamu mpuno mi*, *riasana*, *lami* = lam slaat mim dood, streep er boven, lam(i). De zuivere uitspraak *lam* is voor een Toradja'sch kind, en gewoonlijk ook voor zijn goeroe, te moeielijk.

Het verdubbelingsteeken heet *sadu*; een letter, van dit teeken voorzien, wordt *masadu* genoemd. Deze benaming wordt ook gebruikt in het dagelijksche leven om er gesloten of halfgesloten lettergrepen mede aan te duiden; wil men bijvoorbeeld iemand leeren de lettergreep *lam* zuiver uit te spreken, dan zegt men: *pakasadu*; hoort een Parigiër of Todjoër Hollandsch spreken, dan maakt hij wel eens de opmerking: *masadu basa nTo Walanda*, wat zoowel doelt op het groote aantal gesloten lettergrepen, als op de harde uitspraak der klanken, die hij gewoon is veel zachter uit te spreken. *Masadu* heeft dus de beteekenis „hard van uitspraak" gekregen. Dit diene ter aanvulling van hetgeen Dr. Matthes in zijne Spraakkunsten en Woordenboeken van dezen term zegt

Het woord *wa'ssalamu* wordt dus door een Paloesch, Parigisch of Todjosch kind aldus gespeld: *wau riasana, wa; si masadu riasana, sa; lamu lepana, la; mi dapana, mu; wasalamu.* Het woord: *alhamdu lillah: alepu mpuno lamu, riasana, al(i); ha mpuno mi, riasana, ham(i); dalu, dapana, du; alahandu*; *lamu riawana, li; la masadu, riasana, la; ha, riawana, hi, lilahi.*

Na eene wijle het tumult van de spellende en reciteerende kinderen te hebben aangehoord, gingen wij er op uit. Op de pasar vonden wij eene menigte hutjes, die wel

Digitized by Google

voor geiten schenen gemaakt te zijn. Het is wonder, dat deze pasar's niet meer aanleiding geven tot vechtpartijen van concurreerenden, want zij, die hetzelfde artikel verkochten zaten bij elkaar. Des Maandags en des Vrijdags worden de groote pasar's gehouden. Vooral de eerste wordt volgens mededeeling druk bezocht. Alle bewoners van de Paloebaai en van Sigi komen dan aldaar bijeen om hunne waren aan te bieden, en hunne inkoopen te doen. De moskee, die veel te klein is voor zulk eene groote negorij, is geheel van hout en staat in het westelijk gedeelte der stad, vrijwel in een' aehterhoek. Wij moesten van eenige Boegineezen te Paloe dan ook vernemen, dat de Kajeliërs hunne godsdienstplichten zeer slecht in acht nemen. De bovengenoemde Tomadjuda deelde in deze verontwaardiging over de Paloeërs, maar hijzelf was toch niet zóó goed Mohammadaan of hij schoof sterk opium en dronk sagoweer (palmwijn).

Het dorp is ten W. en ten Z. geheel omringd door sawah's, waarvan die aan den Westkant op dit oogenblik alleen bewerkt waren. Ook hier merkten wij de grootste onregelmatigheid op in den tijd van planten.

Wij hadden te Paloe eenen ons bekenden Parigiër ontmoet, die ons o. m. mededeelde, dat bij hem thuis een paar slavenmeisjes waren, afkomstig uit Loli; dezen zouden ons dus een en ander kunnen mededeelen omtrent het in hun dorp gesproken dialect. Wij begaven ons naar het huis van den Parigiër, maar ontmoetten de meisjes niet, daar zij juist ergens elders te werk gesteld waren. Uit hetgeen wij van den man zelf omtrent deze taal vernamen, moeten wij opmaken, dat zij een soort Parigisch is, maar dit bewijst nog niets, want het is een feit, dat een inlander, die twee talen kent, deze niet uit elkaar weet te houden.

De taal, die te Paloe en omstreken wordt gesproken

Digitized by Google

heet het Ledo, dat in woorden en in woordvorming zeer dicht staat bij het Parigisch. Te Paloe kan men daarom heel ver komen met Parigisch. Zooals wij boven reeds opmerkten is het Ledo eene der beide meest gekende talen van Midden-Celebes. De Paloeërs beweren, dat de Parigiërs van hen afstammen, en omgekeerd zeggen de Parigiërs, dat de Paloeërs hunne bakermat te Parigi hebben. In wezen komen beide gevallen op hetzelfde neer, en hunne talen bewijzen meer dan eenige legende de nauwe verwantschap tusschen Parigiërs en Paloeërs.

In den loop van dezen morgen brachten wij ook een bezoek aan Tomedjoeda, die ons naar boven zou geleiden. Hij vroeg ons o. m. wat een „pandita" was, en toonde zich naief verbaasd, toen hij uit ons antwoord vernam, dat wij ook „een boek van God" hadden. Vele Mohammadanen in de Bocht van Tomini hebben het vaste idee, dat de Hollanders niets van God afweten, en ook geen heilig boek hebben, zoodat zij denken, dat Christenen (*tosarani*) wat hunne godsvereering aangaat, gelijk staan met Heidenen. Vandaar dan ook, dat wij, informeerende of de lieden van deze of gene plaats Mohammadanen waren, meermalen ten antwoord kregen: „Neen, het zijn daar allen Christenen" (waarmede in deze gevallen heidenen, varkensvleeseheters, werden bedoeld).

Bij onze wandeling door en om het dorp trof ons inderdaad weer het Hollandsche voorkomen van deze streek. Het is nu nog als in den tijd van Valentijn, waar hij schrijft: „Het land van Paloe rondom, tot aan het gebergte „toe is een schoon land eveneens als Holland; het is vlak „en heeft een zwaren, kleiachtigen grond; ook ligt het „rondom tusschen tamelijk hooge bergen en is met dui„zenden van kokosboomen beplant. Dit geeft een uitnemend „fraai gezicht op deszelfs aangename velden, die vol allerlei

Digitized by Google

„vee, en met koebeesten (deze zagen wij niet) buffels,
„paarden, schapen, bokken en allerlei wild gedierte (?)
„vervuld zijn. Voornamelijk leveren zij eene groote menigte
„van padi en rijst op, gelijk ook de padivelden meestal
„met buffels bearbeid worden. Het is een gezegend land,
„maar van leven een vervloekt Sodom". (Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indiën I, 214).

In hoeverre de laatste meening door Valentijn uitgesproken, waarheid is, kunnen wij niet zeggen, omdat wij te kort onder de Paloeërs verkeerden, om een zelfstandig oordeel te kunnen vellen over hun leven en hun karakter. Maar uit hetgeen wij vroeger en later van Paloeërs vernamen, moet deze plaats een broeinest zijn van allerlei ongerechtigheden, en de Heer Muller te Donggala is het nog volkomen eens met hetgeen Valentijn schreef (I, 214). „Dit Paloe is een zeer oproerig nest en als de vergader-
„plaats van al de Mohammedaansche wargeesten, die van
„alle kanten hier naar toe gezonden worden en zich vandaar
„alom verspreiden, om allerlei zaad van verwarring over
„de gansche kust te zaaien en daardoor hier de E. Maat-
„schappij, waar zij maar kunnen, bedektelijk moeite te
„veroorzaken".

De Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden had ons eenen brief van aanbeveling gegeven voor den radja van Paloe. Wij vernamen, dat hier twee vorsten zijn, maar beiden waren niet aanwezig. De overweging, dat wij eenmaal in Sigi gekomen niets meer met den vorst of met de vorsten van Paloe zouden hebben te maken, en dat de Heer Muller reeds gezorgd had voor onzen doortocht naar Biromaroe en Sigi, deed ons besluiten geen gebruik te maken van onzen aanbevelingsbrief, en van verdere moeite om een der vorsten te ontmoeten, af te zien.

De beide vorsten heeten Tomesima of i Odjo kodi en

Digitized by Google

Radja Maili of Mangge Risa. Hoe zij in regeeringszaken tegenover elkander staan, kunnen wij niet zeggen. Zij zijn er steeds op uit geweest zich voor de heerschers over de andere omliggende Rijkjes te doen aanzien. Dit was zoo reeds in den tijd van Valentijn, die schrijft (I, 214): „Dit Paloe eigent zich Tabali (Tawaeli) en de geheele „Bocht van Kajeli toe en zoo rekenen de bewoners van „Tabali (Tawaeli) weder die van Paloe voor hunne onder- „danen, volgens de grootsche wijze van hunne inbeelding „en verwaandheid hier alom". Tot vóór korten tijd deed de vorst van Paloe het Gouvernement gelooven, dat alle rijkjes landwaarts in (Biromaroe, Sigi, Dolo) alle aan hem onderworpen waren, zoodat het Gouvernement het niet noodig achtte met elk van die rijkjes een contract te sluiten. Daardoor kon Prof. Wichmann in 1890 nog schrijven: „Von den 6 Herrschaften, welche Blok im „Jahre 1759 aufzählt (Tijdschrift voor Ned.-Indië 1848, „I, p. 77) nämlich Palu, Banawa, Kajeli, Sigi, Tipa und „Loli, (1) existirt nur noch die erstgenannte, während von

(1) Banawa was eertijds de hoofdplaats van een gelijknamig rijk, en lag om kaap Karang (waarachter Donggala ligt) aan Straat Makasser. Het *rijk* Banawa bestaat nog; de vorst er van staat bekend onder den titel van Radja Banawa, en woont te Pantolowa(ng), even ten Noorden van Tawaeli. Tot dit rijk behooren de dorpen Donggala, Kabonga (beide aan de Baai van Paloe), Towale aan Straat Makasser Ganti en Kola-kola landwaarts in tusschen de Paloebaai en Straat Makasser.

Kajeli (juister Kaili) was een dorp, dat eertijds tusschen Wani en Pantolowa lag; Valentijn noemt het nog op onder de dorpen aan de Paloebaai (I, 213); Pantolowa noemt hij echter niet. Naar deze plaats worden alle omwoners van de Paloebaai Tokaili genoemd.

Een rijk Tipa is niet bekend; dat zal Taipa zijn, een dorp dicht bij het afgebrande Kajoemaloewe, dat tot het rijk van Tawaeli behoort.

Loli noemden wij reeds als een dorp aan de Westzijde van de Baai; de inwoners brengen belasting op in rijst aan Paloe, en erkennen den vorst (de vorsten?) van die plaats als hun heer.

Digitized by Google

„den übrigen zum Theil nicht einmal die Ortschaften, „denen sie ihren Namen zu verdanken hatten, übrig geblieben „sind". (Wichmann, o. c. pag. 984 Noot 2). Zóó ongetwijfeld heeft Paloe Prof. Wichmann ingelicht, „volgens de grootsche wijze van hun inbeelding en verwaandheid hier alom", zooals Valentijn schrijft, of misschien ook wel op verzoek van bedoelde rijkjes in het binnenland, ten einde dáár alle inmenging van het Gouvernement te weren. Na de onderzoekingen van den civielen gezaghebber, den Heer Muller, die in het einde van 1890 te Donggala werd geplaatst (hij is daar de eerste ambtenaar) bleek, dat de vorst van Paloe slechts over een klein gebied heerscht, en niets heeft te zeggen over de rijkjes Biromaroe, Dolo en Sigi, van welke het laatste ongetwijfeld veel machtiger is dan Paloe.

Het is moeielijk om in het dicht bevolkte dal van de Paloerivier juist op te geven, welke dorpen tot Paloe, en welke tot de andere rijkjes behooren, want meermalen maken twee van die rijkjes aanspraak op de suprematie over hetzelfde dorp. En als men de berichtgevers hierop opmerkzaam maakt, krijgt men ten antwoord: Ja, het staat zoowel onder Paloe als onder Dolo (of Biromaroe, of Sigi.) Het komt ons voor, dat de suprematie der grootere staatjes over de kleinere (want eigenlijk is ieder dorp een afzonderlijk staatje) vrij onschuldig is, en de inwoners van zulk een staatje laten het zich dus kalm aanleunen, wanneer meer dan één radja zich als hun heer uitgeeft. Op het landschap Posso en gedeelten daarvan maken immers de vorsten van Loewoe, Sigi, Parigi en Todjo tegelijk aanspraak.

Voorts wordt een nauwkeurig overzicht van de staatkundige indeeling van het land zeer bemoeielijkt, doordat die rijkjes geen aaneengesloten geheel vormen, maar in elkaar grijpen, zooals wij zagen bij Tawaeli, waartoe ook

Digitized by Google

Sirendja behoort, tusschen welke beide landstreken een stuk ligt, waarover de vorst van Tawaeli niets te zeggen heeft. Zoo ook is het met de rijkjes in het achterland van Paloe.

Aangaande het gebied van Paloe aan de baai, is het zeker, dat Loli aan den Westkant tot dat rijk behoort, terwijl aan den Oostkant de grens loopt bij Mamboro. Voornamelijk strekt het gebied van Paloe zich uit langs den linkeroever van de Paloerivier. Stroomopwaarts gaande vindt men daar de volgende dorpen: Oedjoema, Noenoe, Kalawata, Tatanga, Tinggede, Soendjoe, Binangga (waar eene kleine linkerzijrivier in de Paloe valt), Padende, Siwedi, Beka (bij de plaats, waar de gelijknamige rivier in de Paloe valt), Porame, Sibonoe, Pewoenoe, Bambaroe. Kaleke (aan de gelijknamige zijrivier), Toewa, Tesakoe, Tepembangoe, Poeloe, Mimpelana, Baloease, waarna de rijkjes Pakoeli en Bangga volgen, die tot het gebied van Sigi behooren. Genoemde dorpen heeten alle tot het rijk Paloe te behooren. (1)

Aan den rechteroever der Paloerivier liggen de dorpen Sambote, Loloe, Kajoe oge, Binggelanga, Bente, Sabagi djuraga, welke alle ook tot Paloe zouden behooren. Hoogerop: Kaloekoe boela (waar de rechterzijrivier Paneki in de Paloe valt), Palampaneki, Dolo, alle staande onder den vorst van Dolo, bij welk dorp de Woeno zich in de Paloe stort. Verder Sidondo, Oewajoe, Sibalaja, Sibowi, Simboelawa, Saloera, Woewoe, Pandere, welke alle onder den vorst van Sigi staan (Woewoe en Pandere behooren reeds tot het landschap Pakoeli, dat aan Sigi onderworpen is). Wij geven deze opgaven, zooals wij ze ontvingen, maar wij konden ons niet overal ter plaatse overtuigen of

(1) In de opgave van Valentijn (I, 214) vonden wij van deze dorpen alleen Tatanga en Poeloe terug.

Digitized by Google

de hier opgegeven staatkundige indeeling bij Paloe en bij Dolo wel juist is. Alleen omtrent het Sigische rijk kwamen wij tot meerdere zekerheid.

Biromaroe. Om 10 uur vertrokken wij uit Paloe, en volgden, gelijk ons later bleek, een binnenpad, dat ons door sawah's leidde. De hoofdweg moet goed en hard zijn; op dit binnenpad gingen wij vaak tot de kuit door de modder. Afwisseling was er niet op dezen weg. In Paloe, op de hoogte der pasar, staken wij in eene prauw de rivier over, en trokken eenige gehuchten door: de voorsteden van Paloe. Wij kwamen ook de wijk voorbij, waar de vroegere inwoners van Kajoe maloewe zich hadden gevestigd. Onze geleider, die maar steeds over de meest verscheiden onderwerpen door ratelde, vertelde, dat die lieden van Kajoemaloewe ons gaarne zouden dooden, als zij maar durfden. Hij beweerde, dat hij (Tomedjoeda) alle macht had in dit land, dat men alle kokosnoten van de boomen zou werpen, wanneer hij het gelastte, en dat hij zoo aanstonds een schaap zou vragen, om ons daarop te trakteeren. Maar toen wij in een klein plaatsje, Tatoera, een half uur van Paloe, ophielden, en onze geleider om een weinig sagoweer vroeg, moest dit deugdelijk betaald worden.

Wij legden den afstand tusschen Paloe en Biromaroe in twee uren tijds af. Vlak vóór het dorp kwamen wij een kuil voorbij, waarbij het in Posso gebruikelijke offertafeltje was opgericht; in den kuil staken eene groote menigte van wapenen uit hout gesneden: pieken, zwaarden en hakmessen. Men had hiermede booze geesten uit het dorp verdreven, hen in den kuil gejaagd, en met deze nagemaakte wapenen gedood. Nadat wij ons in een klein beekje hadden verfrischt, en verkleed, stapten wij het dorp binnen.

Biromaroe werd vóór 7 maanden door een brand vernield;

Digitized by Google

men had nog geen tijd gehad de huizen wederom op te bouwen, zoodat velen nog in tijdelijk opgeslagen hutten woonden. Door gebrek aan nipa- en sagopalmen is alleen het huis van den vorst met genaaide sago-bladeren gedekt. De mindere man maakt voor dakbedekking gebruik van de groote bladeren der silarpalmen, wat aan het geheele dorp een armelijk voorkomen geeft. Wij telden in het geheel een goede 50 woningen. Nagenoeg al het materiaal is vervaardigd van de stammen van kokospalmen en van bamboe, aangezien in deze grasvlakte hout nagenoeg niet voorkomt. De kokosstammen, die als palen onder het huis dienst doen, heeft men op groote steenen geplaatst, opdat zij niet door de vocht van den grond of door witte mieren zouden worden verteerd. Onder de huizen trok aanstonds de aandacht een groote *baroega* als te Tawaeli, maar deze was reeds zeer bouwvallig. Het eigenaardige van dit gebouw was, dat het dak gedeeltelijk gedekt was met plankjes, hetgeen bij de Tolampoe in de bovenlanden van Loewoe algemeen het geval is.

Bij het huis van den vorst gekomen, vernamen wij, dat deze niet aanwezig was, maar naar Watoenondjoe, een dorp in Sigi was gegaan. Dadelijk trad iemand op ons toe, die zich bekend maakte als een oppasser van den Heer Muller, civiel gezaghebber van Donggala. Hij deelde ons mede, dat zijn heer zoo aanstonds van Sigi te Biromaroe zou terugkeeren. Wij waren dan ook nog niet lang in het huis van den vorst gezeten, toen deze heer aankwam. Wanneer men zich bedenkt, hoe aangenaam het steeds is een landgenoot te ontmoeten in een vreemd land, kan men zich voorstellen hoe welkom ons deze ontmoeting was te midden van eene omgeving, die nu juist niet welwillend jegens ons gezind was. Wij brachten den ganschen dag zeer aangenaam en gezellig met elkaar door. ZEd.G. had

Digitized by Google

juist politieke contracten gesloten met de vorsten van Biromaroe, Dolo en Sigi, een gevolg van de ontdekking, dat genoemde vorsten niets met Paloe hebben te maken.

Dat het Gouvernement in den laatsten tijd meer in aanraking is gekomen met die vorsten, heeft het voornamelijk te danken aan den radja (magaoe) van Tawaeli, die het Gouvernement zeer genegen schijnt te zijn. Deze vorst is een oudere broeder van de vorstin van Biromaroe, die gehuwd was met eenen broeder van den radja van Sigi. Op voorgang van den een zijn de overige familieleden het Gouvernement meer toegenaderd. De man, die in de staten ten Zuiden van Paloe thans het meest te zeggen heeft, is de tegenwoordige vorst van Biromaroe, een neef dus, zoowel van den Magaoe van Sigi als van den Madika van Tawaeli, bovendien nog schoonzoon van den eersten. Alle zaken, die men met den ouden vorst van Sigi wil bespreken, worden door dezen op zijnen neef den vorst van Biromaroe geschoven, zoodat wij begrepen het meest van dezen vorst te moeten hopen met het oog op onze verdere reis.

De heer Muller beloofde ons den volgenden morgen naar Sigi te geleiden, ten einde ons aan den vorst van Biromaroe voor te stellen.

De inwoners van Biromaroe hebben geen eigen taal, maar gebruiken het Ledo.

In den loop van den middag deden wij eenige peilingen op plaatsen in den omtrek. Wij hoorden daarbij een der omstanders, die reeds eerder een kompas scheen gezien te hebben de volgende opmerking maken: „De Hollanders nemen die plaatsen zoo op, opdat de Compania weten zal, waar zij schieten moet, ten einde ze te verderven".

Langs Biromaroe loopt een klein riviertje, de Keke, die zich bij Kaloekoe boela in de rivier van Paloe ontlast.

Digitized by Google

Bij al de redenen, die ons gedurende de vorige nachten beletten rustig te slapen, voegde zich hier eene nieuwe: het geschuifel en onderling vechten der paarden, die onder het huis waren opgesloten.

Sigi. 26 September. Te Biromaroe trachtten wij paarden te krijgen tot Sigi, maar tevergeefs, zoodat de Heer Muller beloofde ons achterop te komen rijden. Ook eenige dragers konden wij niet anders dan met moeite en tegen hoog loon erlangen. Om half tien braken wij op. De weg liep eerst nagenoeg vlak, dan weer langzaam oploopend, voortdurend over grasvelden. Na 40 minuten loopens kwamen wij aan de rivier Paneki, die van de waterscheiding tusschen de bocht van Tomini en de Paloebaai komt en bij Dolo in de Paloerivier valt. Meer dan eens werden wij op onze wandeling herinnerd aan de Hollandsche heiden, vooral daar waar eene kudde schapen vreedzaam het dorre veld afgraasde. Aan den linkeroever van de Paloe zagen wij de Beka-rivier zich steil van het gebergte afstorten. Van den moederstroom was hier echter niets te zien. De hitte van de zon werd getemperd door den koelen zeewind, die over de vlakte blies. Op vele plaatsen moeten in den regenmoeson periodieke waterstroomen van de bergen over deze vlakten hebben gestroomd, nog kenbaar aan het achtergelaten zand. Op een paar plekken was de grond, door regenwater ondermijnd, ingestort, daardoor ravijnen vormende van 2 à 3 M. diep. Vlak bij Watoenondjoe, eene voorstad van Sigi's hoofdplaats Bora, stuitten wij op een woesten bergstroom, Woeno geheeten, die ontstaat uit dé samenvloeiing van de Woeno en de Kondjoe. Terwijl wij ons hier baadden, reed de Heer Muller ons achterop.

Watoenondjoe is eene vrij onaanzienlijke plaats van circa 30 huizen, en alleen daarom eenigszins bekend, omdat

Digitized by Google

de vorst van Biromaroe er meermalen zijn verblijf houdt, zooals ook thans. Watoe nondjoe beteekent „steen, die op een rijstblok gelijkt". Werkelijk bevindt zich aan het begin van het dorp een groote steen met een rond gat er in, veel overeenkomst vertoonende met een rijstblok. Aan dezen steen brengt men geen offers, maar men gelooft zeker, dat indien met een rijststamper in het gat werd gestampt, het geweldig zou gaan donderen en bliksemen.

Ofschoon het reeds middag was, sliep de vorst nog, zoodat wij geruimen tijd op hem moesten wachten, eerst onder eene rijstschuur, later in zijn huis. Eindelijk om 1 uur kwam hij te voorschijn : eene knappe verschijning, een man met een beschaafd en schrander voorkomen. Hij heet Karandja Lemba, wat „kieuw (*Karadja-Ledo*) van de Paloebaai" beteekent. Men is hier gewoon weidsche titels aan vorsten te geven. Zoo heette de overleden Madika malolo van Tawaeli : Goema lemba „zwaard van de Paloebaai". In de wandeling noemt men den vorst van Biromaroe echter Oema i Dompo, naar zijnen oudsten zoon.

De Heer Muller stelde ons aan Karandja lemba voor, en beval ons in zijne hoede aan. De brief, dien wij van den Gouverneur van Celebes voor hem hadden medegekregen, werd gelezen en de vorst nam ons geschenk aan. Dit alles ging heel kalm in zijn werk. Karandja liet zich niet veel uit over onze reisplannen, en nadat hij nog eenige vragen betreffende onze voorgenomen reis naar Lindoe en Napoe had beantwoord, vroeg hij verlof te gaan schuiven, en trok zich in zijn kamertje terug.

Wij bleven nog eenigen tijd met elkaar praten en begonnen ons onderzoek naar de Sigische taal. De Heer Muller hield ons tot 4 uur gezelschap, waarop hij terugreed naar Biromaroe, om vandaar de terugreis naar Donggala te vervolgen. Wij hadden verlof gevraagd en gekregen

Digitized by Google

om onze tenten in de verblijfplaats van den vorst op te slaan.

27 September. Het geleek in den morgen van dezen dag wel eene markt in het huis van vorst Karandja. Voor reukzeep, kralen en messen „kochten" wij van de menschen verhaaltjes in het Sigisch dialect. Ieder, die daartoe genegen was, bedong een mes, een stuk zeep of wat kralen, en deed dan een verhaaltje (een fabel, zooals die in den mond van het volk voortleven), dat wij dan woordelijk uit hunnen mond opschreven. Aanvankelijk was dit zeer lastig, daar men met het oog op het loon geen geduld had, om wat langzamer te praten, maar gedurende de volgende dagen ging dit beter. Behalve eene woordenlijst verzamelden wij verscheidene van deze verhaaltjes, welke een goed beeld van de taal geven. Eenige vertellingen, die in den mond van de Possoërs leven, vonden wij hier terug. Wij trachtten ook nog eenige raadsels machtig te worden, maar die wilde men ons niet geven, daar dit thans „verboden" was. Alleen wanneer er een sterfgeval is in het dorp, mag men elkaar raadsels opgeven. Verlokt door kralen en reukzeep, gaf een filosoof wel in overweging, dat het hier niet raadsels „opgeven" gold, maar raadsels „verkoopen", maar aangezien de groote meerderheid er tegen bleef, kwamen wij niets te weten.

In het Sigisch vonden wij den overgang tusschen de groep der strandtalen (Parigisch-Tawaelisch) en die der bergtalen (Koelawisch, Lindoesch). Deze taal heet naar de ontkenning Idja.

De Sigiërs leerden wij kennen als prettige menschen. Zoowel mannen als vrouwen waren noch schuw noch brutaal. Gingen wij even door het dorp, dan sprak men ons met een enkel woord toe, en lachte eens; en deze ervaring deden wij ook op te Bora, Sigi's hoofdplaats. Het volk is niet

Digitized by Google

vragerig, maar blij als het iets ontvangt. Ofschoon dicht bij Paloe gelegen, zijn de Sigiërs nog niet besmet met dien onaangenamen berekenenden handelsgeest, die de strandstreken kenmerkt. De vorsten worden eerbiedig, maar niet slaafs bejegend. Hier waart nog de geest rond, die spreekt van de tijden, toen de Sigiërs niet anders kenden dan hunne familiehoofden, zooals thans nog onder de Toradjastammen.

Voor het uitwendige zijn de Sigiërs tot het Mohammadanisme overgegaan. Varkens ziet men dan ook nergens in hunne dorpen. Maar overigens heeft dit Mohammadanisme even weinig te beduiden als aan het strand van Posso. Onderwijs in het Koran-reciteeren wordt niet gegeven, en de Mohammadaansche besnijdenis bij de jongens wordt tot het laatste oogenblik uitgesteld; d. i. tot hun huwelijk. Een moskee vindt men hier nergens.

De priesteressen van het heidendom worden nog in groote eer gehouden. Zij dragen den hoofddoek nog naar heidensche wijze (de overige vrouwen dragen hem niet meer). Zij heeten *balija* en doen voornamelijk dienst bij het *wurake*, eene plechtigheid, die plaats heeft tot het genezen van zieken. Een ander soort priesteressen heet *adjendja*; dezen doen dienst bij het *tampilangi*, een bijzonder soort *wurake*. Zij zijn sjamanen, die bij tromgeroffel in flauwte vallen en tot werktuig der geesten strekken, die door haar hunnen wensch of raad te kennen geven.

De godsoordeelen zijn dezelfde als in Posso: het steken van speren in den grond, waarbij degene, die het diepst steekt, gelijk heeft (*nompinowa*) en het duiken in het water, waarbij degene, die het langst onder blijft, in het recht is (*nosungëi*). Bij de proef voor heksen wordt niet alleen de middelvinger in gesmolten hars gestoken, maar moet de beschuldigde met zijne (hare) hand daarin omroeren. Komt

Digitized by Google

deze er ongeschonden uit, dan is hij (zij) onschuldig. Men beweert echter, dat in den laatsten tijd geen heksen (*topeule*) in Sigi voorkomen!

Aan het huwelijk is een Mohammadaanschen glimp gegeven, doordat een labe (iemand die bedreven is in het reciteeren van den Koran) over het jonge paar zijnen zegen uitspreekt. Daarop volgt het gebruikelijke maal. De labe krijgt daarbij een doelang (koperen bord) met gele rijst, en bij het bruidspaar wordt een dito geplaatst. Met het eten uit dezelfde doelang wordt het huwelijk als gesloten beschouwd.

De mannen zijn ontegenzeggelijk lui. Zij scheppen alleen vermaak in het najagen van herten te paard, bij welke jacht zij gebruik maken van eene lange lans, waaraan een strik. Hoogstwaarschijnlijk hebben zij dit geleerd van de Boegineezen. Overigens zitten zij te praten en verslapen het grootste gedeelte van den dag. Te Biromaroe zagen wij de jongelieden met hartstocht tollen (*mogahi*). Tot het dragen van eenen last kan men hen alleen krijgen door veel praten en het toezeggen van een groot loon. Zelfs om zich een weinig in te spannen en ons te antwoorden op onze vragen over de taal, zijn de mannen te lui. Al onze inlichtingen kregen wij dan ook van de vrouwen. Dezen zijn nagenoeg den ganschen dag bezig, in huis en daarbuiten. Ook het werk op de sawah's wordt, behalve het ploegen, door de vrouwen verricht.

Een hoofdondeugd van de Sigiërs (van de mannen) is, dat zij aartsdieven zijn; vooral paarden, karbouwen en schapen worden door hen gestolen, welke dieren dan ook eigenlijk den eenigen rijkdom der Paloedal-bewoners uitmaken. Toen de Heer Muller twee dagen te voren van Bora naar Biromaroe reed om ons te ontmoeten, zag hij twee mannen met 4 paarden over de vlakte gaan. Toen hij hen achterna

Digitized by Google

reed, liepen de mannen hard weg, en verdwenen tusschen eenige boschjes. Geen twee uren daarna vernamen wij dan ook, dat bij iemand vier paarden werden gemist. Wat dit kwaad vooral in de hand werkt is, dat de vorsten steeds een gedeelte van het gestolene ontvangen, waarvoor zij den dief in bescherming nemen. Dikwijls ook wordt gestolen op last van den vorst. Is de bestolene sterk genoeg (heeft hij genoeg slaven) om het ontvreemde met geweld terug te halen, dan wordt den dief het dubbele van het gestolene als boete opgelegd. Gedurende ons verblijf in Sigi werden ons slechts een paar kleinigheden ontvreemd.

Het komt ons voor, dat de Sigiërs flinker en krachtiger gebouwd zijn dan de Toradja's in de Possostreek. Ook merkten wij zeer weinig huidziekten onder hen op. Slechts eene vrouw en een paar kinderen, waren met cascado behept. Ook een paar lepralijders ontmoetten wij. Van afzondering dezer lijders weet men hier evenmin als elders in den Archipel, waar het Gouvernement niet ingrijpt. Niettegenstaande veel rijstvelden (sawah's) de dorpen omringen, wordt toch veel djagong gegeten. De slaven eten dit voedsel nagenoeg uitsluitend. Dit gewas wordt na den rijstoogst op de sawah's aangeplant. Zijn sagoweer (palmwijn) verkrijgt de Sigiër van den kokospalm, op dezelfde wijze als dit bij den arèn geschiedt. De laatste palmsoort komt hier weinig voor.

Foeja wordt hier weinig gevonden, in ieder geval wordt het hier niet meer gemaakt; ook aan weven doet men niet veel. Het eenige spoor van weven, dat wij waarnamen, was een stel weefwerktuigen ongebruikt opgehangen in het huis van Karandja te Watoenondjoe. De foeja die wij zagen, was afkomstig van Pakoeli.

Onder de wapenen, die dezelfde zijn als in het Possosche, is ook de *sumpitan*, (blaasroer) die hier *hopu* heet. Dit

Digitized by Google

wapen wordt niet meer in den oorlog maar hoofdzakelijk tot vermaak door kinderen gebruikt. Een exemplaar, door ons gekocht meet 1 M., 69 cM. Het bestaat ook uit twee in elkaar geschoven bamboe toewi (Bambusa longinodis). Om het uitschuiven van den binnensten bamboe te voorkomen, zijn op de verbindingsplaatsen rotan-bandjes aangelegd. Eenige versiering is er niet aan. De pijltjes zijn van bamboe, sommige recht met eene gewone punt, andere met weerhaken. De pijlpunten worden in het vergift van den *impo*boom (Sigi *impo*, Paloe *lari*) gedoopt. Als propjes gebruikt men stukjes rotan, die aan het ondereind een weinig worden uitgeslagen om ze in den loop van het blaasroer te doen sluiten. Ook zagen wij de kinderen veel met proppenschieters spelen.

Onder de spelen behoort in de eerste plaats de *raego*-dans. Deze verschilt in zooverre van dien te Posso, dat de mannen en vrouwen niet afzonderlijk loopen (als te Posso) maar de man aan iederen kant den arm om den hals van een meisje heeft geslagen. Ook bij de intermezzo's, waarbij een gejuich wordt aangeheven van hi, hi, hai, hai! stampt men niet op den grond (als te Posso) maar gaat men op de hurken zitten.

In het huisraad merkten wij geen verschil op met dat der Possoërs, zooals dit reeds door ons is beschreven. Alleen waren de rijstwannen, van bamboe gevlochten, niet rond, maar zeskantig. Opmerking verdienen ook de lampen, of liever fakkels, die men in de huizen brandt. Het merg van belletjae-pitten (Jatropha Curcas) wordt met kapok gestampt, en dit wordt om eene dunne twijg of om een stukje bamboe gewikkeld, die alsdan wordt aangestoken. De stokken zijn ± 1 M., lang, en wil men den ganschen nacht licht branden, dan heeft men 3 van deze stokken noodig.

Digitized by Google

De inrichting der huizen heeft het meest van die der Tolage, ofschoon de bouw veel van die der Toradja's verschilt, omdat de Sigiër reeds werkt met pen en gat, wat de Tolage nagenoeg geheel niet kent.

Inmiddels was vorst Karandja dezen dag weer niet vóór 1 uur in den middag te voorschijn gekomen. Tegelijk met hem kwamen de vorst van Dolo, en eenige andere lieden, blijkbaar aanzienlijken. Een van hen werd ons dan ook voorgesteld als een zoon van den vorst (magaoe) van Sigi. Deze deelde ons botweg, zonder omwegen, mede uit naam van den magaoe, dat wij langs denzelfden weg, dien wij waren gekomen, moesten teruggaan. Karandja zeide ons verder, dat de vorst van Sigi bevreesd was voor onlusten met Paloe en Loewoe, aangezien het landschap Bada, waar wij door moesten trekken (dit was niet waar) tot Loewoe behoorde, en Paloe ook in Lindoe had te zeggen. Dit laatste spraken wij pertinent tegen, en wat Loewoe aanging, zeiden wij, dat wij van den Datoe te Paloppo bereids eenen pas hadden gekregen om overal in zijn gebied rond te reizen. Men zweeg op deze argumenten. Wij vervolgden, dat het toch niet aanging, ons zoo maar terug te zenden, zonder dat wij den radja van Sigi hadden ontmoet, daar toch de brief van den Gouverneur aan dezen vorst was gericht. Karandja beloofde ons, dat wij den volgenden dag naar Bora zouden worden gebracht. Wij zouden echter den magaoe zelven niet ontmoeten, daar deze met ziekte afwezig was.

Wij waren door dezen onwil ons voort te helpen zeer in de wiek geschoten, vooral omdat Karandja zich welwillend jegens ons had betoond, en hiermede ook voortging.

Nadat de hooge bezoekers waren heengegaan, legden wij Karandja nog eens duidelijk uit, dat wij niet het land kwamen verspieden, maar alleen gekomen waren om den

Digitized by Google

Magaoe van Sigi, den heer der Topebato, onder wie wij werkten, te bezoeken, en om de verschillende talen, die hier worden gesproken, nader te leeren kennen. Het scheen, dat Karandja's achterdocht door onze woorden eenigszins werd verminderd; hij was er trouwens zelf getuige van geweest, hoe ijverig wij het Sigisch aan het onderzoeken waren. Hij werd veel spraakzamer en vroeg ons naar ons werk in Posso, waarop wij hem uitvoerig mededeelden, wat wij daar deden en wat ons doel was, waarbij wij ook uitweidden over de scholen, zonder hem daarvoor toestemming te vragen. Wij dachten aan het spreekwoord „geen slapende honden wakker te maken", en verwachtten stellig op eene dergelijke vraag van onze zijde een antwoord, gelijk aan dat van den Datoe van Loewoe; „Indien mijne *palili's* (vasallen) knap worden, willen zij niet meer luisteren naar onze bevelen".

28 September. 's Morgens gingen wij voort met ons taalonderzoek, en hadden inmiddels bemerkt, dat vele zendelingen van Bora en van Biromaroe af en aan waren gegaan, en bij den vorst werden toegelaten. Ook een „oudste" van Paloe, een hadji, was verschenen, blijkbaar door Karandja ontboden. Het was wederom 1 uur geworden, voordat deze bij ons verscheen en ons mededeelde, dat wij naar Bora zouden worden geleid en wel door eenen Boegineeschen hadji, te Bora woonachtig.

De weg naar Sigi's hoofdstad, een goed, hard en vlak pad, loopt door grasvelden, met eene bocht naar het Westen. Den afstand tusschen Watoenondjoe en Bora legden wij af in 20 minuten. Vlak vóór de kampong trokken wij een groot kokosboomenbosch door, en kwamen toen in Bora. Daar wij veel gehoord hadden over de grootte van dit dorp, viel het ons zeer tegen, daar het niet meer dan 70 huizen telt. Het vorige jaar (1896) werd de kampong

Digitized by Google

door eenen brand vernield, gelijk Biromaroe, zoodat de bewoners nog in hutten hun verblijf hielden. Ook de woning van den Magaoe, door eene zwakke heining omgeven, vertoonde glans noch heerlijkheid. Langs de lengte van de loods (want met geen anderen naam mag men die woning bestempelen) was onder een afdak een vloer gebouwd, waar de afgevaardigden der onderworpen stammen verblijven, wanneer zij hunne opwachting komen maken bij den heer des lands.

De Magaoe van Sigi heet Daeng Masiri. Hij werd ons meermalen beschreven als een klein oud mannetje, die niet veel zegt, en alle zaken schuift op zijnen neef en schoonzoon Karandja lemba. De Magaoe van Sigi is een der machtigste vorsten van Celebes, die het grootste gebied onder zich heeft, en overal ook macht uitoefent, want welke zijner *palili's* wij ook spraken, ook van verafgelegen streken als Napoe, overal vreest men hem zeer; een groot verschil dus met de geringe vrees, die de *palili's* van Loewoe voor hunnen heer koesteren.

Het eigenlijke Sigi bestaat slechts uit vier dorpen: Bora, Watoenondjoe, Olobodjoe en Sigi. Van de laatste plaats zijn de Sigiërs afkomstig, zoodat die min of meer vereerd wordt als de bakermat van den stam. Daarheen begeeft de Magaoe zich ook als eene of andere plechtigheid (natuurlijk heidensche) moet plaats hebben.

Dicht in de nabijheid van Bora liggen de vasalstaten Sidondo, Sibowi, Sibalaja, Pakoeli en Bangga. Meer naar het Zuiden: Toewa, Koelawi en Lindoe; Momboeloewi, Powatoewa, Pipikoro. Naar het Z. Z. O.: Napoe, Besowa en Bada (het laatste gedeeltelijk). Naar het Z. O.: Pebato met Mapane. Naar het Oosten: Tambarana, en tusschen deze staatjes in: Kalinteboe, Banasoe, Bokoe en Tawaelija. Hunne onderworpenheid aan den heer van Sigi bewijzen

Digitized by Google

deze stammen door op onbepaalde tijden den vorst een geschenk te gaan brengen en hem te gehoorzamen, wanneer hij hen ontbiedt tot hulp in den oorlog of tot het opbouwen van zijn paleis en dergelijke. De rijstvelden van den Magaoe worden door zijne eigen slaven bewerkt. Als de tijd van oogsten daar is, helpt de bevolking mede: den eersten dag voor niets (men noemt dit ook *mekasoewija*), den tweeden dag voor het gebruikelijke loon van twee bossen rijst per dag. Den derden dag weder voor niets en zoo voorts.

Daar de Sigiërs geen droge rijstvelden hebben en daarom ook geen groenten verbouwen, wordt de benoodigde toespijs voor den Magaoe en zijnen aanhang uit het gebergte aangevoerd.

De hadat, die den Magaoe ter zijde staat, bestaat uit den Madika malolo, den Madika Matoewa, den Djoegoegoe, 2 Galara, den Poenggawa en den Pabitjara. De tegenwoordige Pabitjara heet Oema i Ladjempe, een zeer aangenaam, voorkomend mensch, dien wij dikwijls hebben ontmoet. Deze wordt door den vorst steeds naar een der vasalstaten gezonden, wanneer daar iets is te berichten, vandaar dat onder de vasallen deze man het best bekend is

Gelijk ons reeds gezegd was, ontmoetten wij den Magaoe zelven niet, maar werden ontvangen door diens jongeren broeder Oema i Linggoe (die zijn verblijf houdt te Sibalaja), en door des vorsten zoon Oema i Dido. Tot onze geruststelling kwam Karandja-lemba ook nog bij de receptie. Aangezien des vorsten woning te slecht was, gelijk men ons zeide, had de ontvangst plaats onder eene rijstschuur, wat wel zoo frisch was. Men was zeer aardig en voorkomend; het geschenk voor den Magaoe bestemd, werd door diens broeder in ontvangst genomen; de brief werd eerbiedig behandeld, maar niet gelezen: Karandja kende den inhoud,

Digitized by Google

en dit scheen voldoende. Hierop gingen wij over tot de bespreking van onze plannen. Of de abrupte afwijzing van den vorigen dag slechts had gediend om ons tot terugkeeren te bewegen, dan wel of ons gesprek met Karandja, dezen tot andere gedachten had gebracht, – hoe het zij, van terugkeeren langs den weg, dien wij gekomen waren, werd met geen woord meer gerept. Alleen stond de Sigische vorst er op, dat met de Sigiërs, die ons zouden geleiden, een man van Paloe zou medegaan, waarschijnlijk om tegenover den vorst van Paloe verantwoord te zijn, wanneer deze hem later mocht verwijten „de Hollanders" alleen geleid, en daarmede aan de waardigheid van Paloe te kort gedaan te hebben. Een onzer mannen werd dus aangewezen om in gezelschap van eenen zendeling van Karandja, een Paloeër te gaan opzoeken.

Met meer hoop op het welslagen van onzen voorgenomen tocht, dan wij des morgens hadden gevoed, keerden wij terug, en kwamen nog voor dat de duisternis viel, te Watoenondjoe aan. Dienzelfden avond nog maakten wij afspraken met Karandja omtrent den uitstap naar Paloe, aangezien wij wisten, dat deze vorst den volgenden morgen niet vóór den middag zou zijn te spreken.

29 September. Van morgen ging een onzer mannen volgens afspraak met eenen inwoner van Watoenondjoe naar Paloe, om aldaar iemand te zoeken, die ons zou vergezellen. 's Avonds kwamen zij terug met het bericht, dat wij niemand van Paloe konden krijgen. Blijkbaar waren de kleinere vorstjes of adellijken gebelgd, dat wij te Paloe geene geschenken hadden achtergelaten. Wij hadden dit niet gedaan, omdat geen der beide vorsten ter plaatse was, en de Heer Muller ons den weg naar boven reeds had bereid. Te Paloe zocht men ons bij den vorst van Sigi verdacht te maken door allerlei praatjes, als: wij

Digitized by Google

zouden de brieven van den Gouverneur zelf hebben geschreven; wij verkochten de talen, waarmede wij bekend werden aan het Gouvernement; en meer dergelijke dwaze verzinsels.

30 September. Wij waren eenigszins in spanning, hoe vorst Karandja zou beslissen, na de berichten van Paloe. Ons geduld werd zeer op de proef gesteld, daar de vorst maar niet te voorschijn kwam. Den ganschen morgen gingen mannen in en uit, die kortere of langere gesprekken hielden met den radja in zijn kamertje. Opeens hoorden wij hem met kracht roepen: "*Kenimo, kenimo*" (breng hen!) en kort daarop (het was reeds 4 uur in den namiddag) kwam de vorst vertellen, dat hij bevel gegeven had, ons naar Lindoe te geleiden. Morgen of overmorgen zouden wij kunnen vertrekken.

1 October. Het scheen, dat de vorst zich vrijer tegenover ons gevoelde nu zijne beslissing was gevallen. Om 8 uur verscheen hij reeds bij ons, en liet ook zijn opiumgerei hier brengen. Wij hebben hem door de gesprekken, die hij met ons hield, leeren kennen als een verstandig, welwillend, energiek man. Voor iemand, die slechts zoo kort met het Gouvernement in aanraking is geweest, was het opvallend zoo goed als hij begreep, wat het politiek contract met het Gouvernement bedoelde. Vooral over de goudconcessies maakte hij menige juiste opmerking, en waardeerde het, dat het Gouvernement bij die concessies de tusschenpersoon wilde zijn tusschen den vorst en den concessionaris.

Gedurende de dagen, die wij hier doorbrachten, gaf de ons vergezellende onderwijzer van Posso hem les in het Maleisch en in het Latijnsche letterschrift, met behulp van het Boegineesche schrift dat Karandja kent. Ook bij deze lessen bleek zijne schranderheid. Toen wij bezig waren met het uitmeten en passen onzer peilingen tot het maken

Digitized by Google

van eene kaart, trok hij schetsen van gedeelten van het Sigische rijk, die ons van veel nut waren ter oriënteering. Van vele streken van Celebes, waar hij nimmer was geweest, wist hij verscheidene bijzonderheden mede te deelen. Jammer, dat deze nu nog krachtige man zoo sterk opium schuift! Wat zal hij over een tiental jaren veranderd zijn.

Zijn oordeel over de scholen is zeer gunstig. Hij zeide stellig van plan te zijn een kind naar Mapane te zenden om het daar op school te doen, hetgeen wij tevens beschouwden als eene toestemming om in dat gedeelte van het Sigische rijk scholen op te richten. Hij verzocht ons onzen invloed op de Topebato te gebruiken om hen te bewegen meer naar Sigi te gaan teneinde hunne opwachting te maken bij den Magaoe. „Mijn vader is gestorven, mijn broeder is gestorven, Bora en Biromaroe zijn beide afgebrand, en bij geene van die gelegenheden hebben de Topebato hunne belangstelling betuigd.".

Overigens besteedden wij dezen dag aan het inpakken en verdeelen onzer goederen onder de dragers. Vier Sigiërs werden mede gehuurd om een gedeelte van ons goed tot Pakoeli te brengen. In den avond kwam Karandja-lemba afscheid van ons nemen.

Pakoeli. 2 October. In den vroegen morgen van dezen dag verlieten wij Watoenondjoe, verheugd dat ons plan tot uitvoer zou komen. Een brief voor zekeren Andebaso in Pakoeli, ons door den vorst gedicteerd, hadden wij bij ons. Deze man, een Boeginees, zou ons verder helpen naar Lindoe. Karandja had ons gezegd, dat wij onze reis over Napoe zouden mogen vervolgen, indien de Lindoeërs genegen waren ons een geleide daarheen te geven. Tot Pakoeli zou de vorst ons eenen geleider medegeven, Oema i Gana ringgi („de vader van Genoeg rijksdaalders") genaamd. Deze zouden wij in Bora opwachten. Aldaar in het huis

Digitized by Google

van den Magaoe aangekomen, ontmoetten wij ook den ouden vorst van Sigi, dien wij nu ook leerden kennen als een tenger man met witte haren. Hij was juist bezig aan het touw draaien van rotan, en nam weinig notitie van ons. Na een kort oponthoud ten paleize, verhuisden wij naar de woning van onzen gids, Oema i Gana ringgi. Deze liet weer een uur op zich wachten, maar toen begon toch werkelijk onze wandeling naar het binnenland.

De weg van Bora naar Sibalaja voert eerst over eenen uitlooper van het gebergte aan welks voet Bora ligt. Daarna daalden wij weder af in het breede dal van de Paloe-rivier, welk dal langzamerhand naar het Zuiden smaller wordt. Wij liepen langs den voet van het gebergte, dat het dal aan den Oostkant afsluit. De weg was nagenoeg effen. Nu eens gingen wij door grasvelden, dan weer door bosschages, langs een fraai, hard pad, vanwaar wij dikwijls een' blik over het heerlijke landschap konden laten dwalen. Het dichtbevolkte Paloedal is zeker een van de schoonste landschappen op Celebes. Bergen en bergjes, sawah's, grasvelden, boschjes van kokospalmen en ander geboomte, dorpen, de rivier, alles is hier met eene schoone afwisseling merkwaardig gerangschikt. De landstrook, die aan den zoom der bergen ligt, is droog en steenig, die langs den rivieroever vruchtbaar en goed bebouwd.

De landschappen Sidondo en Sibowi waren wij voorbijgetrokken. De eerste plaats hadden wij rechts, de tweede links van ons laten liggen. In Sidondo wordt weer een afzonderlijk dialect gesproken, dat naar het woord voor „niet" Edo wordt genoemd. Wij hadden geene gelegenheid deze taal nader te onderzoeken, maar wij vermoeden, dat zij niet veel zal verschillen van het Ado, dat in Sibalaja en in Pakoeli wordt gebruikt.

Na een marsch van 2¼ uur, welke absoluut niet ver-

Digitized by Google

moeide, kwamen wij te Sibalaja aan. Sibalaja, de hoofdplaats van het gelijknamig landschap, waartoe nog de dorpen Oewajoe en Saloera behooren, is ongeveer even groot als Watoenondjoe. Het is afhankelijk van Sigi; een jongere broeder van den Magaoe van Sigi is hier gehuwd met de vorstin, en daarom wordt hij steeds de radja van Sibalaja genoemd. Een ruime nette vloer onder eene rijstschuur, waar de radja eene rotanmat had laten leggen, werd ons tot tijdelijke verblijfplaats aangewezen, en terwijl onze mannen den maaltijd bereidden, maakten wij eene wandeling door het dorp.

Het viel ons hier op, dat de huizen in het Paloedal, van de hoofdplaats tot aan Koelawi, alle nagenoeg op dezelfde wijze zijn gebouwd en ingericht. Bij het eigenlijke huis is een soort van ruim portaal gebouwd, welks vloer een à twee voet lager ligt dan die van het huis. Op dat portaal slapen de gasten en de jonge mannen. Huis en portaal staan onder hetzelfde dak. In het huis zelf vindt men meestal eene ruimte, waar bezoekers ontvangen worden (en waar wij ook sliepen in de woning van Karandja lemba), terwijl een of twee afgeschoten kamertjes gebruikt worden door het huisgezin en de slavinnen. De stookplaats vindt men doorgaans in een' hoek in het achtergedeelte van het huis; dikwijls is er nog een tweede op bovengenoemd portaal.

Eene versiering van het lichaam, die wij in Paloe en in Sigi slechts nu en dan hadden waargenomen, scheen te Sibalaja vrij algemeen te zijn. Meisjes vlechten zich van rotan of *paka-riet* een' band om den voet boven de enkels, 3 tot vier vingers breed. Wij meenen echter, dat dit minder als eene versiering moet worden aangemerkt als wel, dat dit vlechtsel ten doel heeft de meisjes dunne enkels te bezorgen, evenals de *ale*, die in het Possosche

Digitized by Google

en ook in het Paloedal zeer eng om het middel wordt gevlochten, moet dienen om de schoonheid van het lichaam door een dun middel te verhoogen.

Te Sibalaja vernamen wij weder voor het eerst in deze streek het ons zoo bekende geluid van het foeja kloppen. Ook hier is het kloppen in de woning verboden, aangezien het licht zou kunnen gebeuren, dat een der in het huis verblijf houdende geesten door het hamertje werd getroffen. Men verricht dit werk dus in het boven beschreven portaal. (In het Possosche klopt men de foeja in afzonderlijke hutjes buiten het dorp.) Het hamertje, waarmede men den boombast begint te slaan is van ebbenhout; de andere van steen. De steenen, hiervoor benoodigd zijn zwartachtig groen, afkomstig uit riviertjes van het gebergte ten Oosten van de Paloevallei. Ze worden gehard door ze in water te koken. De foeja noemt men hier *malo*, zeker naar den boom, welks bast het meest gebruikt wordt voor het bereiden van de foeja (Poss. *umajo*).

De inwoners van Sibalaja zijn allen tot het Mohammadanisme overgegaan, maar hebben ook nog hun heidendom met zijne *balija's* behouden.

Gedurende ons oponthoud alhier deden wij ook onderzoek naar de taal, het Ado, dat bij Sibalaja begint.

Na den maaltijd werden wij uitgenoodigd een bezoek te brengen aan den radja, die ons bij ons bezoek aan Bora had ontvangen. De man begon weer zoodanig uit te weiden over de gevaren, aan den weg, dien wij gaan wilden, verbonden, dat wij den dreigenden regen tot voorwendsel namen om ons bezoek te bekorten, en weldra waren wij wederom op weg naar Pakoeli.

De streek, die wij nu doortrokken was veel boschrijker. In dit bosch verdwaalde de gids en wij met hem. Eerst na veel baggerens door modder op goed geluk naar het

Digitized by Google

Zuiden loopende, kwamen wij ten slotte het bosch uit, en bevonden ons bij de sawah's van de lieden van Pakoeli. Nog een half uur loopens bracht ons aan de Paloerivier bij het dorp Sakedi. Toen wij de rivier waren overgetrokken, waren wij in Sakedi, een klein dorp van een achttal huizen. Het ligt in het landschap Pakoeli, maar is eene vestiging van Paloeërs, die hier handelen in producten uit het binnenland, de talrijke kokosnoten der Pakoeliërs opkoopen en de copra afschepen naar Paloe. De afstand van Sibalaja tot Sakedi is twee uren loopens.

Andebaso, wien wij waren aanbevolen, trad weldra op ons toe. Hij is een welgemanierde, beleefde Boeginees. Eene ledigstaande woning werd ons tot verblijf aangewezen, alwaar wij weldra met Andebaso aan het praten waren over onze belangen. Hij verklaarde zich aanstonds bereid ons naar Lindoe te brengen, en voor dragers te zorgen. Ons plan om den volgenden dag reeds op weg te gaan, moesten wij echter opgeven. Over twee dagen zou er markt worden gehouden te Baloease in de nabijheid van Sakedi, en daar moest Andebaso als koopman noodzakelijk wezen. Ofschoon wij reeds betrekkelijk ver het binnenland in waren, konden wij hier toch onzen voorraad van een en ander tegen billijke prijzen aanvullen, zooals zout en petroleum, terwijl wij zeer verrast waren hier eene partij maleoeieren te kunnen koopen, afkomstig van Toewa, 3 à 4 uur dieper het dal in.

3 October. Het dorp Sakedi is voor de aardrijkskunde een merkwaardig punt. Hier vereenigen zich drie rivieren, die te zamen de rivier van Paloe vormen. Van het Z. O. komt de Goembasa, de afvloeiing van het Meer Lindoe. Een kwartier ten Zuiden van Sakedi valt de Korondjopoe, of ook alleen Sopoe genoemd, in de Goembasa, en vlak bij het dorp neemt deze nog de Mijoe op, welke van het

Digitized by Google

Zuiden komt. Volgens de berichten ontstaat de Mijoe uit de samenvloeiing van tal van beekjes in het bovenland van Koelawi. Deze rivieren moeten volgens de berichten der inlanders rijk aan goud zijn. Na deze vereeniging is de rivier 30 à 40 M. breed, en de grootste diepte is ongeveer 1 M. 25. Door deze geringe diepte en door het lage land, waardoor de Paloerivier stroomt, verbreedt zij zich hoe langer hoe meer, maar blijft vrij ondiep, en vormt vele eilandjes. Er gaat een aanmerkelijke stroom in de rivier. Van hier tot het strand is zij bevaarbaar, zoodat de afvoer van produkten zeer gemakkelijk gaat met prauwen en met vlotten. In één dag kan men naar Paloe afvaren; om de ledige prauw weer op te brengen heeft men 3 á 4 dagen noodig. De produkten die van hier worden afgevoerd zijn copra, rotan, huiden en horens van karbouwen en herten, rijst, djagong, was en goud.

Wij wilden van dit landschap eene photografie nemen, maar toen wij het toestel hadden ontpakt, bleek tot onze groote teleurstelling, dat het houtwerk door vocht zoodanig was uitgezet, dat het geheele instrument daardoor onbruikbaar was geworden.

De hoofdplaats van het landschap Pakoeli heet Sada, een half uur loopens van Sakedi verwijderd. Hier wonen beide hoofden van het landschap Tometingga en Tina-i-oenta genaamd. De laatste is eene vrouw. Dit punt is een van de dichtstbevolkte streken in het dal van de Paloe: in het dal, tegen de bergen op, overal ziet men dorpen liggen. Ofschoon enkelen tot het Mohammadanisme zijn overgegaan, is het volk van Pakoeli nog heidensch, en eet varkensvleesch. Eenige der voornaamste dorpen, welks ligging wij peilden, zijn op de kaart aangegeven.

Behalve de vorst van Pakoeli vindt men hier nog andere invloedrijke vorsten, als die van Baloease en Bangga.

Digitized by Google

Men beweert hier zelfs, dat alle radja's in het dal van de Paloe afstammen van het vorstenhuis van Bangga.

Van Pakoeli uit gaat ook een weg naar het Westen over het gebergte, die volgens het zeggen iemand in zes dagen naar het dorp Pasangkajoe aan Straat Makassar voert. Dit pad leidt door het landschap Dirijo, welks bewoners onderworpen zijn aan Tome pamboengoe, vorst van Baloease, die wederom op zijne beurt de vorsten van Paloe en Sigi als zijne heeren erkent. Deze stam, de Todirijo, hebben wederom hunne eigen taal, die naar de ontkenning Inde wordt genoemd. In diezelfde bergstreek moet volgens de verhalen nog een woeste bergstam wonen, welks leden dadelijk wegloopen, wanneer zij een vreemdeling zien. Hun lichaam moet geheel behaard zijn; zij dragen schaamgordels. Zij heeten Toiponi.

Dit bergland tusschen het Paloedal en Straat Makassar moet rijk zijn aan goud en aan was.

De taal, die in dit gedeelte van Lemba (de Paloe vallei), in de rijkjes Sibalaja, Pakoeli, Baloease en Bangga, gesproken wordt is het Ado, eene van de talen die behooren tot de groep, welke wij de Parigisch-Kajelische hebben genoemd. Overal in het Paloedal, bij de bergstammen der Tokoelani en Tolindoe, en verder naar het Zuiden is het dialect van Paloe (ledo) de lingua franca. Daar men, Possosch en Parigisch kennende, gemakkelijk het Paloe'sch dialect aanleert, hadden wij ons deze taal spoedig eigen gemaakt, en hadden daarvan veel dienst bij het onderzoek van andere ons nog onbekende dialecten.

In den loop van den morgen kregen wij bezoek van den zoon van Pakoeli's vorst. Hij was zeer vriendelijk en behulpzaam bij ons onderzoek naar het ado-dialect. Zijn naam is Tedenoloë. Wij wisten toen nog niet, dat de vorst van Pakoeli al het mogelijke deed om ons de reis aar Lindoe onmogelijk te maken.

Digitized by Google

4 October. In den vroegen morgen van dezen dag gingen wij naar Baloease, om de markt, die daar gehouden zou worden, te zien. Wij richtten onze schreden naar het N. W. en kwamen na een uur loopens aan den voet van het gebergte, dat het dal aan den Westkant afsluit. Wij maakten daaruit op, dat de breedte van het geheele dal bij Pakoeli ongeveer 1½ uur loopens is. Dicht bij het dorp Baloease, op een breeden heuvel, is de plaats, waar wekelijks op Maandag markt wordt gehouden. Indien wij den vorigen dag langs deze plek waren gegaan, zouden wij niet geweten hebben, dat deze heuveltop zoo belangrijk is, want de markt wordt in de open lucht gehouden.

De verkoopers, mannen en vrouwen zaten in rijen op het gras in de brandende zon, met hun bescheiden voorraad koopwaren voor zich. Er was slechts dat te krijgen, wat de inlander in zijn dagelijksch leven strikt noodig heeft: rijst, pisang, potten, kalk, sirih, tabak, pinang, gambir en dergelijke. De meesten hadden voor minder dan een halven gulden aan koopwaar vóór zich. Wij zetten ons in de nabijheid van eenen gambirverkooper op het gras neder, maar de man vroeg ons op vergramden toon heen te gaan, daar anders de vrouwen bang zouden zijn bij hem te koopen. De vorst van Pakoeli had toen reeds allerlei praatjes omtrent ons uitgestrooid, waardoor de menschen ons niet met een vriendelijk oog aanzagen. Een van die praatjes was, dat wij naar het Meer Lindoe gingen, om de Paloerivier te doen ophouden met vloeien!

Een „beambte" van den radja van Baloease ging bij alle verkoopers rond, en inde het „pasargeld" bestaande in een klein gedeelte van de koopwaar.

Te Sakedi teruggekeerd, vernamen wij, dat wij geen dragers konden krijgen, daar de radja van Pakoeli allen

Digitized by Google

ten strengste had verboden ons te helpen. Andebaso, de Boeginees, aan wien wij waren toevertrouwd, was echter een flinke man. Hij zeide: „Indien gij niet wilt helpen, zal ik de heeren alleen brengen". Het middaguur was reeds verstreken, voordat wij vertrokken. Onze overvracht, bestemd voor 4 dragers werd door twee mannen, slaven van Andebaso gedragen, die schier bezweken onder dezen overmatigen last. Om zichzelven te vrijwaren voor wraak, van de zijde van Pakoeli, besloot Andebosa aan te gaan bij Risa, neef van Mangge Risa, den vorst van Paloe, welke jonge prins zich in het Pakoelische dorp Goda ophield, daar gehuwd was en zich met de jacht onledig hield.

Wij kunnen niet nalaten hier op te merken, dat vorst Karandja de radja's door wier gebied wij moesten trekken, wel betere instructies had kunnen geven.

Wij volgden den linkeroever van de Mijoe stroomopwaarts, over een' zandigen en steenigen weg, heet geblakerd door de zon. Na drie kwartier loopens bereikten wij het dorp Goda, en gingen binnen bij den Paloeschen prins, een nog jong man met een aangenaam voorkomen. Andebaso vertelde, dat hij van den Magaoe van Sigi den last had ontvangen ons naar Lindoe te brengen, en dat hij den prins daarvoor tot getuige nam, opdat de Pakoelische of Paloesche vorsten hem daarover later niet lastig zouden vallen. De prins verklaarde nu, dat hij ons niet wilde laten doortrekken, tenzij wij hem een schriftelijk bewijs gaven, waarin wij verklaarden, dat alleen Sigi voor ons instond, opdat, ingeval er iets met ons gebeurde, het Gouvernement Paloe daarover niet lastig zou vallen. Wij schreven deze verklaring, en trokken toen verder naar het rijkje Bangga, waar wij bij het tuinhuis van den radja, dicht bij de Mijoe ophielden.

Digitized by Google

Deze plaats heet Samalae. Andebaso verklaarde, dat wij dezen dag niet verder konden gaan. De lieden van Bangga waren hem zeer genegen, en hij zou zijn best doen, hier dragers te krijgen, daar zijne beide mannen niet verder konden komen met den overmatig zwaren last. Wij schoten ons dus op in het kleine huis van den radja, die nog niet te huis was gekomen.

Daar wij hadden vernomen, dat hier in de nabijheid warme bronnen waren, besloten wij die te bezoeken. Andebaso was onze gids. Wij staken de Mijoe over, welks water hier tot aan de borst reikt, en kwamen toen in eene kreek. Langs den oever van deze kreek waren tal van warme bronnen. Daar de Mijoe gezwollen was, en dus ook de kreek vol water stond, voelde het water der bronnen slechts lauw aan; de modder was echter zoo heet, dat de voet moest worden weggetrokken; gassen borrelden op uit de modder; er was eene sterke zwavellucht. De alang-alang, die langs de kanten groeide, was boven de bronnen te zamen geknoopt, en daarin hadden geloovigen offeranden gelegd. Zij, die eene verre reis willen doen, baden zich eerst in deze warme bronnen om hunne lichamen te vrijwaren voor booze invloeden; voor lieden met huidziekten en vuile wonden, zegt men, is het baden in dit water zeer heilzaam.

Na dezen uitstap in het tuinhuis teruggekeerd, vonden wij den radja van Bangga daar reeds aangekomen. De man is reeds op leeftijd. Hij praatte heel prettig met ons, en deelde ons nogmaals met veel ophef mede, dat zijn geslacht het aanzijn had gegeven aan alle vorstenhuizen in de vallei van Paloe. De voornaamste dorpen in zijn gebied zijn: Bangga, Boeloebete, Rano, Taba en Walatana. Hij zeide, dat zijn volk niet talrijk is: op zijn hoogst telt het honderd weerbare mannen.

Digitized by Google

5 October. Om 7 uur vertrokken wij van Samalae steeds den linkeroever van de Mijoe volgende. De streek werd hoe langer hoe boschrijker, het dal smaller. De weg leidde langs den voet van het Westelijke gebergte. Na een uur te zijn voortgegaan, staken wij de Mijoe over, die hier veel breeder is als de Paloerivier bij Sakedi, maar ondiep; het water kwam ons tot over de knie. Een half uur lang volgden wij nog den rechteroever van de Mijoe, tot wij aan de Saloeki kwamen, eene rechterzijrivier van de Mijoe, welke van het Oosten komt.

Op deze plaats vonden wij eene groote hut, door reizigers gebruikt, en niet ver van daar had men eene offerande gebracht. Aan een stuk hout, horizontaal op twee staken gelegd, hing het kreng van een hond, met een stuk bamboe, waarin waarschijnlijk wat palmwijn was geweest. Op de beide staken was een pop van gĕmoetoe gestoken. Achter deze offerande waren twee lange twijgen schuin in den grond geplant, om tot ladder voor de geesten te dienen, ten einde daar langs het offer te komen genieten. Ook hier waren een paar popjes geplaatst. Waarschijnlijk was een lid van een reisgezelschap hier ziek geworden, waarop men dit offer aan de boschgeesten had gebracht, en hun de poppen had aangeboden in de plaats van den zieke, opdat de geesten de ziel weder zouden bevrijden en den kranke herstellen.

Toen wij de Saloeki waren overgestoken, begonnen wij te klimmen, en liepen eerst een 20 minuten naar het Oosten, en vervolgens naar het Z.Z.O. meestal door bosch, soms over grasvelden. Een uur, nadat wij de Saloeki hadden overgetrokken, kwamen wij aan de Toewa, mede eene rechterzijrivier van de Mijoe en volgens de inlanders zeer rijk aan goud. Een paar minuten verder in het bosch ligt het dorp Toewa, eene plaats van een tiental huizen.

Digitized by Google

Ofschoon wij in Pakoeli, Baloease en Bangga reeds onder heidenen hadden gereisd, vonden wij toch eerst te Toewa het heidensche geestenhuis, de *lobo* terug. Varkens zagen wij hier echter ook niet. De lobo, ofschoon in samenstelling veel gelijkende op de Possosche geestenhuizen, was toch van een bijzonder type. Het gebouw staat niet op vertikale palen, maar op liggende balken, die van den grond opwaarts in drie lagen op elkaar zijn geplaatst. Het dak is van plankjes, evenals de baroega's te Tawaeli en te Biromaroe en de lobo's in het Loewoesche; aan de randen van het dak waren de plankjes op sommige plaatsen uitgehakt in den vorm van karbouwenhorens, waartusschen een ruw gevormde kop, eene nabootsing van het ornament op de strijdmuts, eene figuur, die men ook veel op foeja hoofddoeken geschilderd vindt.

In het interieur vonden wij in de rondte de gewone zit- en kookplaatsen; ook het dubbele dak, waarvan het binnenste het eigenlijke dak van de geestenwoning voorstelt, was aanwezig. Tal van trommen hingen aan dit dak.

In de lobo vonden wij eenige reisgezelschappen van Lindoe en Koelawi, die eensdeels naar beneden gingen, anderdeels naar hun land terugkeerden. De Lindoeërs brengen veel gerookte visch uit hun Meer naar het Paloedal welke visch op de verschillende markten wordt verkocht.

De bevolking van Toewa is zeer gemengd. Men vindt er Lindoeërs, Tokoelawi en lieden uit het Paloedal. Het overwegend bestanddeel der bevolking schijnt uit Lindoeërs te bestaan; althans de taal, die te Toewa wordt gesproken is het Tado, de taal van Lindoe.

De plaats moet haren naam ontvangen hebben naar een groot ongeluk, dat er zou zijn gebeurd. Eenigen wierpen namelijk *tuwa*-wortel in de rivier, om daarmede de vissehen te bedwelmen. Anderen dronken van dit vergiftigde water

Digitized by Google

en stierven. Sedert noemde men het dorp en de rivier: Toewa. De hoogte boven de zee bevonden wij te zijn ongeveer 260 M.

Toewa is de overgang van de min of meer beschaafde strandvolken tot de onbeschaafde bergvolken. Evenals elders vindt men ook hier eene breede strook boschland tusschen het strand en de landen der Toradja's.

Nadat wij in de lobo hadden uitgerust, zetten wij de reis voort. Het pad loopt door boschland tot de Saloewa, eene rechterzijrivier van de Mijoe. Na 20 minuten loopens bereikten wij de Momi, mede eene zijrivier van de Mijoe, die van het Zuiden komt. Wij volgden hare bedding stroomopwaarts, al klimmende. Aan hare bron gekomen moesten wij nog een eind steil klimmen en waren toen boven op den Boeloe Momi, hoogte 650 M.

Van hier daalden wij, en kwamen weder in een klein stroompje, dat wij verlieten om een tweeden bergtop te beklimmen. Op dit gedeelte vonden wij kleine stroompjes van warm water, die uit den berg kwamen. Ook hier was eene sterke zwavellucht. Toen wij boven op dezen berg, Boeloe Tola, (even hoog als de Boeloe Momi) aangekomen waren, hadden wij slechts een weinig beneden ons een dal met grasvelden. Door dit dal stroomt de Sadaonta, weder eene rechterzijrivier van de Mijoe.

Wij vonden in dit dal eene goede hut, en aangezien wij zeer vermoeid waren van den ingespannen tocht, en het bovendien begon te regenen, besloten wij den nacht daar door te brengen.

Koelawi. 6 October. Om 6 uur in den morgen gingen wij op weg naar Koelawi, waar wij na 1½ uur loopens aankwamen. Op dezen weg hadden wij drie bergruggen over te klimmen, die echter niet bijzonder hoog zijn. De laatste en hoogste heet Siralowe. Op de hellingen van

Digitized by Google

dezen berg vonden wij de eerste ontginningen der Tokoelawi. Men had juist het hout gekapt. Enkelen hadden het doode hout reeds verbrand. Wij daalden in nagenoeg Zuidelijke richting van dezen berg af, en kwamen toen in het niet breede dal van de Rarono (1), eene zijrivier van de Mijoe, die van het O. N. O. komende, in eene richting nagenoeg van Noord naar Zuid dit dal doorloopt. Dit is Koelawi.

In dit dal vindt men talrijke, terrasvormige sawah's, die alle uit de Rarono van water worden voorzien. Het geheele dal is bezet met kleine huisjes, waarin de Koelawiërs meestal hun verblijf houden om dicht bij hunne rijstvelden te zijn. Hunne dorpen liggen op het gebergte aan beide zijden van het dal geschaard. Deze bergen zijn niet hooger boven het dal verheven dan 100–150 M. Het eerste van die dorpen, Namo, op het Westelijk randgebergte, liepen wij voorbij, en maakten halt bij eene verzameling van huizen in de sawah's, ongeveer een half uur ver het dal in. De hoogte van dit dal boven de zee maten wij hier op ruim 500 M. Het verwonderde ons op deze hoogte nog zoovele kokosboomen te vinden. De vruchten waren echter klein.

Behalve het onderzoek naar taal en volk, was er nog eene voorname reden, waarvoor wij in Koelawi ophielden. Wij moesten hier namelijk een aanmerkelijken voorraad rijst inslaan, aangezien wij dit voedingsmiddel niet of weinig in Lindoe zouden vinden, en men in Koelawi steeds volop rijst heeft. Verpakt in kleine zakjes van foeja, tot een gewicht van 3 à 5 katti's, wordt deze rijst ook veel uitgevoerd naar het Paloedal.

Het huis, waarin wij onzen intrek hadden genomen,

(1) De Tokoelawi zelven zeggen Hahono, wat in hunne taal „koel" beteekent.

Digitized by Google

was de woning van een jongeren broeder van Papaiwatta, Mapané's hoofd. De huisheer was zeer vriendelijk voor ons op grond van onze bekendheid met zijnen broeder. Hij schonk ons een' haan, en verzocht ons eenen brief te schrijven aan zijnen broeder te Mapane, inhoudende de aanvankelijke beslissing omtrent enkele schuldzaken. Zoodra de tijding van onze aankomst verspreid was, kwamen van alle kanten menschen opdagen, en gedurende den ganschen dag was het in en om het huis vol volk, zoodat wij steeds goede gelegenheid hadden voor ons onderzoek naar taal en zeden. Ook met onzen rijsthandel waren wij voorspoedig. Met hoofddoeken, Boegineesche broeken en messen kochten wij de rijst op, die men ons aanbood, zóó dat de pikul ons te staan kwam op *f* 7.— De handelaren van Paloe koopen de rijst meestal op voor *f* 4.— *f* 5.— Toen wij de gestelde hoeveelheid van drie pikul's bijeen hadden, werden dragers gezocht, en na veel loven en bieden, kwamen wij overeen, dat deze rijst naar Lindoe zou worden overgebracht door 8 mannen tegen *f* 2.— (in goederen) de persoon.

Het volk van Koelawi beviel ons wel. Mannen, vrouwen en kinderen gingen vrij, zonder vrees met ons om. Men kwam bij ons zitten om ons te antwoorden op onze vragen. Er werd gelachen om kleinigheden, kortom wij brachten er eenen aangenamen, schoon drukken dag door. De kleeding der mannen leverde niets bijzonders. Allen dragen de Boegineesche broek, en het waren alleen jongens, die nog schaamgordels droegen. Overigens is, behalve de broek, de hoofddoek en de sarong hunne eenige kleeding. De Koelawische zwaarden zijn bijzonder fraai. Verscheidene mannen zagen wij met lange blaasroeren gewapend, onder het loopen pijltjes snijdende.

Opmerkelijker is de kleeding der Koelawische vrouwen,

Digitized by Google

die zeer veel overeenkomst heeft met die der Napoesche schoonen. (1) Het bovenlijf is gedekt met een nauw sluitend baadje met laag uitgesneden hals en rug. Dit kleedingstuk is samengesteld uit lapjes witte, zwarte, roode, en gele foeja (de laatste drie soorten zijn geverfd), die aan elkander zijn genaaid. Verscheidene baadjes zijn nog versierd met grof stikwerk van rood, wit en blauw katoen. De sarong is door een' band om het middenlijf gehaald, en het doorgehaalde stuk hangt over het benedengedeelte heen, zoodat dit den schijn heeft, alsof de vrouwen twee rokken aan hebben. Velen hebben op de sarong nog eene strook genaaid, waardoor dit kleedingstuk het voorkomen krijgt van eenen wijduitstaanden rok met drie strooken.

De enkels der vrouwen zijn omsloten door een vlechtwerk van rotan of pakkariet. De meesten dragen daarbij ook nog zware koperen enkelringen. Aan de polsen versieren zij zich met breede armbanden van schelp of koper. Eene oude vrouw was aan elken benedenarm met 12 van deze zware koperen ringen uitgedoscht. In de ooren dragen de vrouwen kleine oorknoppen van hout met bladtin overtrokken, ter grootte van een kwartje. Het haar is op dezelfde wijze om het hoofd gewikkeld, als de mannen dit plegen te doen, en dit wordt te zamen gehouden door eenen smallen band van foeja, of door een' ring van riet. Eenigen (jonge meisjes) hadden dezen hoofdband van aaneengeregen kralen gemaakt. Deze band heet *tali* (Mal. *tali*, touw), en is een beschaafdere vorm van het rotantouw,

(1) De eerste plaat bij het opstel van den Heer G. W. W. C. Baron van Hoëvell „Eenige typen uit den Ned. Ind. Archipel" in het Internationales Archiv für Ethnografie Band X Heft V doet ons eene keurige afbeelding zien van een paar Tonapoe (of Tobesowa) vrouwen, wier kleeding overeenkomt met die der Tokoelawi. Het is eene vergissing van den Heer Van Hoëvell, waar hij deze typen beschrijft als zijnde van Topebato.

Digitized by Google

dat de Tosada in Loewoe om het hoofd wikkelen; hij is een overgangsvorm tusschen dit touw en den band-hoofddoek der Tolage-Toöndae-Topebato vrouwen van Midden-Celebes.

De snij- en hoektanden der meisjes worden, zoodra zij van tanden hebben gewisseld, uitgeslagen. Dit geschiedt door middel van een beitelvormig stuk ijzer, dat tusschen de voortanden wordt geplaatst, en waarop men dan hamert, zoodat de tanden aan beide zijden wegbreken, of met wortel en al worden uitgedreven. Als oorsprong van dit gebruik geven de Tokoelawi hetzelfde verhaal als de andere stammen, bij wie dit feitelijk tandenoffer nog bestaat. (Tolampoe, Toposoemboto, Tobada, Tobesowa, Tonapoe, Tolindoe e. a. Zie Tijdschrift voor Ind. T. L. en V. kunde, deel 35 blz. 8 van den overdruk Posso).

Het foejakloppen wordt onder de Tokoelawi algemeen gedaan. Men gebruikt daartoe echter de bast van slechts eene boomsoort, de *nunu*, een soort waringin, die een grove foeja oplevert. Een fijner soort foeja van den *iwo* (Possosch *ambo*) boom koopt men in Pakoeli. De kunst van het beschilderen van de foeja kent men niet, alleen kan men stukken foeja egaal zwart verven met een mengsel van roet, of karmijn met een afkooksel van *dolo*wortel of geel met kurkema. De beschilderde hoofddoeken, die wij er zagen, waren alle uit Bada afkomstig.

Het ijzersmeden verstaat men eveneens, maar het materiaal hiervoor benoodigd, koopt men in Bada. Koperen enkel- en armringen, en andere voorwerpen van dit metaal als kokertjes om sirihpinang in fijn te stampen (voor tandeloozen), ruwe bellen en klokjes giet men zelf. Hiervoor wordt het koper der doelang's (koperen borden) gebruikt, die van Paloe worden ingevoerd.

De huizen der Tokoelawi zijn klein, gemiddeld 4 bij 5 M.

Digitized by Google

Zij staan op palen. Het dak is gedekt met genaaide sagobladeren of met rotanbladeren; over deze bedekking wordt *gĕmutu* (het zwarte haar van den arenpalm) gelegd, waardoor deze daken zeer duurzaam zijn, maar een minder sierlijk voorkomen hebben. Eene voorgalerij of open ruimte hebben deze huizen niet. Het geheel is omringd door een' wand van ruw bekapte planken tot eene hoogte van 1 M., en minder. Vensters zijn er niet in (waarschijnlijk voor de koude) zoodat het in die woningen vrij duister is. De stookplaats is midden in de kleine woning geplaatst, opdat ieder zich daarbij zou kunnen warmen. Afgeschoten kamertjes of ruimten zagen wij er niet in. De opening, waardoor men het huis binnenkomt, wordt 's avonds gesloten met een plankendeur, niet uit vrees voor dieven (want die schijnen onder de Tokoelawi niet te zijn) maar om 's nachts de koude buiten te houden.

De rijst wordt verbouwd op sawah's, en op droge velden tegen de hellingen der bergen. De sawah's worden eerst met de hak (Mal. *patjol*) omgewerkt, waarna de karbouwen er in worden gedreven, die door het geschreeuw van de drijvers voortgejaagd, in het veld op en neer hollen, en alle aarde onder hunne plompe hoeven fijn trappen. Men was in dezen tijd juist bezig de velden te bereiden voor het planten. In sommige sawah's was dit reeds geschied. De rijst wordt bewaard in hutten op palen, waarvan het dak op den vloer rust. Deze schuurtjes heeten *gampiri*. Een ander soort rijstschuren, *mari* genaamd, bestaan uit een' vloer, laag bij den grond, waarboven een dak op palen. Op dezen vloer staat een groot rond vat van boombast, waarin de rijst, alleen van den steel ontdaan, wordt opgeborgen.

Volgens de legende zijn de voorouders der Tokoelawi niet uit den hemel nedergedaald, of uit steen gebeiteld

Digitized by Google

maar stamt dit volk af van eenen Sigischen prins, die te Toewa gehuwd zijnde, eens in het dal van de Rarono ging jagen. Toen hij gekomen was bij den berg, waarop tegenwoordig het voornaamste dorp van Koelawi, Bolopapoe (verbrande bamboe) ligt, wilde hij dien beklimmen, maar voordat hij aan den top was gekomen, gelukte het hem een varken te dooden, en keerde hij daarmede naar zijne hut terug. Den volgenden dag beklom hij weder den berg, maar moest wederom terugkeeren, voordat hij den top had bereikt, omdat hij onderweg een varken ving. Dit ging zoo verscheidene dagen achtereen. Eens, toen hij wederom bijna boven op den berg was, werd het plotseling duister, zoodat hij bevreesd terugijlde. (1) De moedige prins besloot nogmaals te gaan, en ontmoette toen een varken op welks kop kaf van rijst lag, waaruit de prins opmaakte, dat boven op den berg menschen of geesten moesten wonen. Dit prikkelde zoozeer zijne nieuwsgierigheid, dat hij alle wilde varkens, welke hij ontmoette, ongemoeid voorbij liet gaan, en doorklom tot den top van den berg. Daar aangekomen, zag hij een' hem onbekenden boom, waaraan slechts twee reusachtige bladeren waren, een naar het Zuiden en een naar het Noorden gericht. De prins legde zich onder dezen vreemden boom te slapen en droomde. De geest van den boom sprak tot hem: „Ik heet Koelawi, gij moet hier komen wonen". Ontwaakt zijnde, hakte de prins den Koelawiboom om, en bergde het hout er van in eene kist, daarna ontgon hij die plek en stichtte er een dorp. De tegenwoordige Koelawiërs zijn voor een deel afstammelingen van dezen prins, voor een ander deel nakomelingen van krijgsgevangenen uit den oorlog, waarvan

(1) Men gelooft algemeen in Midden-Celebes, dat indien iemand eenen berg beklimt, waarop geesten hun verblijf houden, de vermetele overvallen wordt door duisternis, donder en bliksem.

Digitized by Google

wij in het begin van ons reisverhaal spraken, en waardoor Tana boa ontvolkt werd.

Het tegenwoordige Koelawi-volk woont in elf dorpen, namelijk: Bolopapoe, Kanteboe, Tolĕ, Mata-oewe, Soenggoe, Bolodanggo, Namo, Toro, Rioentoe, Tamoengkoe lowi en Panapa. Ieder dorp heeft zijn eigen dorpshoofd, dat hier *madika* genoemd wordt. Het aantal der bevolking kunnen wij niet opgeven, daar wij ons alleen in het dal ophielden. Volgens de lieden zelven zouden er 1000 Koelawimannen zijn; doch dit getal is zeker overdreven. Schatten wij het aantal inwoners van ieder dorp op 200 zielen (en waarschijnlijk is dit getal te hoog gesteld), dan krijgen wij een totaal cijfer voor de Tokoelawi van 2200 zielen.

De Koelawiërs zwermen gaarne uit. Overal in de Bocht vindt men leden van dezen stam, in Parigi, Mapane, Todjo, Soemara enz.

Eenige dorpen hebben een *lobo* of geestenhuis, die als de reeds beschreven lobo te Toewa zijn gemaakt met eene dakbedekking van plankjes. Ook hier vindt men de afbeeldingen van krokodillen niet, zooals wel het geval is bij de Barée sprekende stammen. De scalpen (niet de schedels) der verslagen vijanden worden in dit gebouw opgehangen. Deze scalpen worden met kalk bestrooid en in de zon gedroogd. Stukken van den scalp worden aan het handvat of aan de schede van het zwaard vastgebonden.

Bij het overlijden van een hoofd (*madika*) zijn twee scalpen noodig. Is men niet juist in oorlog met eenen of anderen stam, waar men dus de benoodigde scalpen zou kunnen halen, dan koopt men twee slaven van eenen anderen stam, of men offert eigen slaven, die niet deugen willen aan dit gebruik op. Deze scalpen worden evenals in het Possosche, aan de lijkkist gehecht.

De lijken worden begraven. Slechts zelden wordt het

Digitized by Google

lijk van een hoofd in zijne kist op eene stelling boven den grond geplaatst. Een offerfeest voor de dooden, waarbij de beenderen der afgestorvenen worden opgegraven en schoongemaakt schijnt men echter niet te kennen. Wij meenen het verdwijnen van dit gebruik te moeten toeschrijven aan den invloed van de Mohammadaansche bevolking der Paloevallei, ofschoon de Tokoelawi zonder uitzondering heidenen zijn.

Op den sterfdag, bij het maken van de kist, bij de begrafenis en op den derden dag na het overlijden wordt een karbouw geslacht. Op den 8sten dag na den dood (als de overledene een man is) of op den 9en dag (wanneer de overledene eene vrouw is) wordt een groot offerfeest gegeven, waarbij zes karbouwen worden geslacht. Wanneer de gasten van dit offerfeest huiswaarts keeren, loopen zij onder twee schuin tegen elkaar geplaatste *bomba*-stengels door, en mogen niet naar het sterfhuis omkijken. Men neemt hiermede voorgoed afscheid van de ziel van den afgestorvene. Hierna hebben geen offers voor de ziel meer plaats.

Van een zielenland in de aarde, als bij de Possoërs (*torate* genaamd) weten de Tokoelawi niets. Volgens hen blijft de ziel van den afgestorvene in het huis, waar zijn gezin is, leven.

Bij ziekte brengt men een offer, welke plechtigheid, evenals elders in Midden-Celebes, *wurake* wordt genoemd. Hierbij doen priesteressen (*balija*) dienst. Sjamanen schijnt men in Koelawi niet te kennen. Deze *balija* doen ook dienst bij geboorten, om slechte invloeden en booze geesten te weren van moeder en kind. Op den 7en dag wordt het kind naar de rivier gebracht, en komt dan voor het eerst buitenshuis, bij welke gelegenheid een karbouw wordt geslacht.

Digitized by Google

Alle jongens worden zonder uitzondering besneden en wel door incisie. Een stukje hout wordt onder de voorhuid ingebracht, en van boven over opengesneden. Dan worden vezels van de kokosnoot in een kokosdop gebrand, en daarmede wordt de wond gedurende drie dagen berookt. De leeftijd, waarop deze kunstbewerking geschiedt, verschilt bij den een aanmerkelijk van den ander, daar de operatie afhankelijk is van den wil van den jongen. Echter geschiedt zij steeds vóór het huwelijk.

Geesten, die den mensch kwaad kunnen doen, zijn voornamelijk de *puwengkau*, de boschgeesten, die in groote boomen wonen (in het Posso'sch*bela*).

Heksen (*topeule*) komen volgens het zeggen veel in Koelawi voor.

Evenals in Posso wordt bij het sluiten van een huwelijk de bruidegom door vrienden en familieleden naar het huis van de bruid gebracht. Dit geschiedt echter niet overdag maar des avonds. Adelijken worden door 7, minderen door 3 vrienden gebracht. (1) Men eet dan te zamen, waarbij het jonge paar van hetzelfde eetmandje gebruik maakt. Hiermede is het huwelijk gesloten, maar 7 dagen na de voltrekking, wordt een gastmaal aangericht, waarbij een karbouw wordt geslacht.

Wij zagen vele Tokoelawi's, die behept waren met de bekende huidziekte, die in de Molukken cascado wordt genoemd. Ook zagen wij hier voor het eerst eene vrouw met een kropgezwel in den hals; 3 kinderen van een jaar of 12, van wie twee jongens, hadden het begin van zulk een gezwel. Men beweert, dat velen in Koelawi een

(1) Men vertelde ons ook, dat in Koelawi het *montampongo wombo* in gebruik is (zie Meded. 40 – 1896 – blz. 256), waarbij als gift om binnengelaten te worden door hoofden dikwijls een slaaf wordt gegeven. Onder hoofden is de gebruikelijke huwelijksgift 60 koperen borden (doelang).

Digitized by Google

kropgezwel hebben; last heeft men er niet van. Het gezwel heet in het Koelawisch *ponte*. Men vertelde, dat te Paloe ook een enkel geval voorkomt, en dat er vele zijn in het landschap Pakoeli, zoowel bij mannen als bij vrouwen. Later constateerden wij nog drie gevallen bij vrouwen in Sigi, waar het gezwel *kawua* heet. Bij eene van haar was de krop in drie lubben gedeeld.

In Koelawi houdt men ook paarden. Deze zijn echter afkomstig uit Lindoe. Het in Posso veel gebruikte speeltuig van bamboe, de *re-re* (zie Meded. 41 – 1897 – blz. 46); Silarpalmen (Corypha umbraculifera L) komen in Koelawi niet voor, zoodat alle voorwerpen van de bladeren van dezen palm gemaakt, als rijstzakken, mandjes enz. in Pakoeli worden aangekocht.

In den avond ging men voor ons genoegen den *raego*dans uitvoeren, welke ons langen tijd uit den slaap hield. Men voerde dezen dans uit als in Sigi, gelijk wij dien reeds beschreven hebben. De zang werd echter met rauwe stemmen en zeer ongemanierd gezongen.

Lindoe, 7 October. Er ging veel tijd heen met het in ontvangst nemen van nagebrachte rijst, terwijl het verdeelen van de vrachten nog heel wat geschreeuw en getwist veroorzaakte. Om 10 uur eindelijk gingen wij op weg, maar juist toen wij zouden opbreken, kwam men ons zeggen, dat de gehuurde Koelawi-dragers dezen dag nog niet wilden vertrekken, maar eerst den volgenden morgen zouden gaan. Toen wij hierover boos werden, bracht men ons eenvoudig het vooruitgegeven loon terug, zoodat wij er in moesten berusten, hen na ons te laten gaan.

De weg leidde eerst naar het O.Z.O. Wij beklommen het gebergte aan de Oostzijde van het Raronodal. Twee uren lang moesten wij klimmen, tusschenbeide vrij steil.

Digitized by Google

Op dit gebergte, dat Sibaronga heet, groeit weinig geboomte. Wij liepen door groote grasvelden, waar wij nu en dan fraaie exemplaren van boomvarens zagen. Wij bereikten eene hoogte van 1370 M. Op deze hoogte gekomen, daalden wij 250 M. steil naar beneden, tot wij het riviertje Pantaoewa bereikten, dat in het Meer Lindoe uitmondt. Een' tijd lang volgden wij den loop van den beek, tot wij in eene lange smalle vlakte kwamen, waar pas ontgonnen stukken land weer de eerste teekenen van leven waren. Deze vlakte steeds volgende, kwamen wij door djagongvelden en bereikten na een' marsch van 4 uren (van Koelawi) het dorp Langko aan het Meer Lindoe. Dit dorp telt 15 huizen met vele rijstschuurtjes. Alle huizen waren gebouwd en ingericht, als die der Tokoelawi, klein met gëmoetoe gedekt; enkele er van waren onbewoond.

Wij zetten ons neder onder eene rijstschuur bij eenige Lindoeërs, en vertelden van onze reis, en van het doel onzer komst alhier. Ook hier gebruikten wij het Ledo, dat algemeen verstaan wordt.

Van het Meer hadden wij intusschen nog niet veel gezien. Door het geboomte van het gebergte, dat wij waren overgetrokken, was ons een vluchtige blik op deze watervlakte gegund geweest, en van Langko uit zagen wij door eene opening in het hooge riet aan den oever de schittering van het water in de namiddagzon. Het dorp zelf ligt nog een 300 M., van den Meeroever verwijderd. Toen wij dit watervlak nader in oogenschouw wilden nemen en ons daartoe naar den oever begaven, bemerkten wij, dat het Meer hier begrensd wordt door eene breede strook drassig land, waarin het been tot aan de knie wegzakte. In eene kleine kreek vonden wij eene prauw, waarvan wij gebruik maakten om door het hooge riet en door een bosch van waterplanten met groote ronde bladeren het vrije watervlak te bereiken.

Digitized by Google

Wij zagen aanstonds, dat het Meer een ronden vorm heeft, en aanmerkelijk kleiner is dan het Possomeer. Dicht bij ons lag het eiland, waarvan wij reeds veel hadden hooren vertellen. Op dit eiland zagen wij een dorp liggen, dat men Bola noemt. Wij landden op dit eilandje, maar hadden geene gelegenheid meer het dorp te bezoeken, daar de avond reeds begon te vallen. Wij bepaalden ons dus tot een zwembad, waarbij wij opmerkten, dat de bodem van het Meer hier modderig is, en op 3 M. afstand van het strand steil afloopt. De hoogte van het Meer boven de zee bedraagt ongeveer 980 M. Het water had eene warmte van 80½° F., terwijl de buitenlucht 77° mat.

Zoo hadden wij dan eindelijk het Meer Lindoe bereikt, waaromtrent tot nu toe nog zooveel onzekerheid heerschte. Toen Prof. Wichmann in 1893 over de meren van Celebes schreef (Die Binnenseen von Celebes, Petermann's Mitteilungen 1893) kon deze heer alleen de vage getuigenissen aanhalen van de heeren Musschenbroek en von Rosenberg, dat zulk een meer zou bestaan. Dr. J. G. F. Riedel trok het bestaan van het Meer Lindoe in twijfel, eerst omdat hij er nog nooit iets van had vernomen (Ind. Gids 1895 blz. 1731) en later (toen een onzer berichten omtrent dit Meer aan Prof. Wichmann had gezonden – Ind. Gids 1896, blz. 1421 – welke berichten afkomstig waren van verschillende Tokoelawi, die het Meer dikwijls hadden bezocht), op grond dat de berichten er over van *inlanders* afkomstig waren (Ind Gids 1897 bld. 263).

De schrijver (Prof. C. M. Kan) van het artikel „Celebes" in de Encyclopaedie van Ned. Indie deed dus zeer voorzichtig, toen hij omtrent het Lindoemeer het volgende schreef: „Het Meer Lindoe op sommige kaarten ben. dat van Posso aan de Tominibocht gelegen, is, zoo het bestaat, nog te weinig bekend, om er nadere bijzonderheden

Digitized by Google

van mede te deelen." Wij voor ons twijfelden niet meer aan het bestaan van dit Meer, vóórdat wij onze reis naar Sigi ondernamen, want de getuigenissen van verschillende zijden (van *inlanders*) omtrent dit meer waren stellig en steeds eensluidend.

Van onzen kleinen uitstap naar het Meer teruggekeerd, vonden wij den kabosenja van Langko, die ook *madika* wordt genoemd. Hij heet Tokese; zijn tweede naam is Tomeramalâ; hij schijnt de voornaamste te zijn onder zijne ambtgenooten. Onze gids Andebaso had hem reeds van alles op de hoogte gebracht, en de man verklaarde, dat hij ons zeker zou gedood hebben, als wij zonder voorkennis van den Magaoe van Sigi in Lindoe waren gekomen. (Men merke dit aan als grootspraak). Hij verontschuldigde zich, dat hij ons niet in zijn huis kon ontvangen, daar zijn kind ziek was. Wij zouden dezen nacht onder de rijstschuur moeten doorbrengen, maar den volgenden morgen zou hij voor ons een huis doen gereed maken. Wij hadden het dezen eersten nacht in Lindoe dan ook bitter koud. Onze geleiders uit het Paloedal stonden midden in den nacht op om een groot vuur te maken, waarom zij zich heen schaarden.

8 October. Wij begonnen dezen dag ons taalonderzoek in de hoop, dat wij in den loop van den morgen eene prauw zouden krijgen, teneinde daarmede het Meer te exploreeren. Deze hoop werd echter niet vervuld. Toen wij verhuisd waren naar de ledige woning, die het dorpshoofd ons had afgestaan, kregen wij bezoek van hem en van het hoofd van Oloe, dat aan de Z O. zijde van het Meer ligt. Op onze vraag of wij eene prauw konden krijgen, antwoordde het hoofd van Langko, dat hij naar alle dorpen der Tolindoe boodschappers had gezonden, om de verschillende hoofden bijeen te roepen, die dan zouden

Digitized by Google

beslissen of wij op het Meer zouden worden toegelaten, of niet, en die ook zouden zeggen, of wij verder door naar Napoe zouden worden gebracht, dan wel gedwongen zouden worden naar Sigi terug te keeren. Nog niets vermoedende van hetgeen ons later duidelijk zou worden, kwam het ons voor, alsof men twijfelde, dat wij met voorkennis van den Magaoe van Sigi hier waren gekomen. De Boeginees, die ons van Pakoeli had gebracht, trad oogenschijnlijk flink op, en ging met het hoofd eene weddenschap aan van honderd karbouwen, welke hij zou betalen, indien wij niet waren gekomen met toestemming van den Magaoe, den heer der Tolindoe. Later bleek ons, dat de houding van den gids tegenover het Lindoe-hoofd afgesproken werk was. Zelfs toen wij in den namiddag om eene prauw vroegen, ten einde in het Meer te gaan zwemmen, werd ons dit niet toegestaan.

Wij begrepen al spoedig, dat wij met een onwillig volk te doen hadden. Van alle bezoeken, die wij ontvingen en van alle ontmoetingen hebben wij nagenoeg geene aangename herinneringen medegebracht. De Lindoeër is brutaal, vragerig en veeleischend. Hij doet niets voor niets, en vraagt voor de geringste zaken buitensporige prijzen. Hij spreekt het liefst over handelswaren, en vraagt naar den prijs van alles. Het is duidelijk, dat de eenvoud van dezen Toradjastam, die bij zijn heidendom en bij zijne onbeschaafheid is gebleven, verdwenen is door den omgang met de lieden van Paloe. Het verkeer tusschen deze beide plaatsen schijnt namelijk vrij druk te zijn. Van Lindoe gaat een weg regelrecht naar Bora; gewoonlijk legt men dezen in twee dagen af.

Het hoofd van Oloe, die te zamen met dien van Langko bij ons was gekomen, bood ons een reusachtigen paling te koop aan, en ofschoon de prijs, dien hij vroeg buitensporig

Digitized by Google

hoog was, namen wij het monster. Dit dorpshoofd bleef geruimen tijd bij ons, en deelde ons vele bijzonderheden mede omtrent taal en volk. Hij vertelde ons, dat hij een paar malen in de Possostreek was geweest, om de Tonapoe te helpen in hunne oorlogen tegen de Topebato en de Tolage. De stammen in het Possosche staan hier bekend onder den algemeenen naam van Topakoe, welken naam wij niet kunnen verklaren. Zoo noemt men in deze streken het Meer van Posso „Rano Dongi", terwijl Dongi eigenlijk slechts de naam van een gedeelte van de Meerstreek is. De Possoërs spreken van hun meer als „Rano".

Van onzen kant konden wij hem mededeelen, dat Papaihainta, vorst van Parigi, overleden was. Het dorpshoofd brak daarop uit in vele jammerklachten, en beklaagde Parigi, dat zulk een goed vorst was overleden. Als bewijs, hoe goed deze schurk en valschaard was, vertelde hij, dat Papaihainta eens zijn land had gered door, bij gelegenheid van eene aardbeving, een witten karbauw te slachten, die den toorn der goden had afgewend.

Gedurende den morgen waren onze mannen naar den Meerkant gegaan, en hadden daar in het onderwater staande riet tal van visschen gevangen met de hand. Het Meer is bijzonder vischrijk. De vischsoorten, die er in voorkomen zijn de *uru* (Ophicephalus striatus Bl.) in Posso *bo* genaamd, en de *kosa* (Anabas scandens C.V.) een soort van baars; voorts palingen, *masapi* (Anguilla Elphinstonei Sijk.) en garnalen, terwijl men er verscheidene soorten van schelpdieren voor het opscheppen heeft. De Lindoeërs vangen de visch in fuiken en door middel van hoopen takken, die aan den Meerkant onder water worden vastgezet, en waartusschen de visch zich verschuilt. Deze toestellen noemt men *rangka*, wat „doode takken, takkenbos". beteekent. Ook gebruikt men werpspiesen met vijf tanden, waarvan

Digitized by Google

de middelste tand van een' weerhaak is voorzien, en waarmede voornamelijk palingen worden geharpoeneerd. Het visschen met den hengel of met de vischlijn is verboden op het Meer, daar de prauw zou omslaan, wanneer men dit deed. Waarschijnlijk is dit vroeger eens gebeurd, en dit eene geval is dan ook voldoende om dit gebruik voor goed af te schaffen. Wanneer men van plan is naar Sigi of naar Paloe te gaan worden tal van visschen gevangen en gerookt. Deze worden dan uitgevoerd naar de benedenstreken.

Paling en *kosa* mogen niet door de vrouwen gegeten worden Daarom mag men deze vischsoorten ook nimmer in huis brengen, anders zouden de bewoners sterven. Toen wij dan ook van onzen paling wilden genieten, moesten wij ons daartoe weer onder eene rijstschuur begeven. De Tolindoe eten alleen wilde varkens; tamme varkens fokt men niet. Ook dit vleesch wordt niet door vrouwen gegeten, en mag niet in huis worden gebracht.

In Lindoe vonden wij eene legende omtrent het ontstaan van den mensch. Zij luidt aldus: „Er waren eens een „aap en een spookdier (Tarsius), die tezamen eenen tuin „hadden aangelegd. Op zekeren dag, toen de aap in eenen „pisangboom was geklommen, plantte de tarsius scherpe „bamboes onder aan den boom. Bij het afklimmen viel „de aap, kwam op de scherpe bamboes terecht, en stierf. „De tarsius huwde daarop met de weduwe van den aap „(eene apin). Zij kregen eene dochter (eene apin) die „Lampasoi werd genoemd. Hierop schiep Lamoa (God, „de goden) eenen man, i Ndoë (1) genaamd. Deze nam „de apin Lampasoi tot vrouw, en was de eerste, die rijst „plantte. Uit dit huwelijk werd een man, Wedi, geboren, „die huwde met Sanepa (vanwaar deze kwam, verklaart

(1) *Doë* beteekent „alleen", dus i Ndoë „de eenige", „die alleen is."

Digitized by Google

„de legende niet). Van deze twee menschen zijn alle „aardbewoners afkomstig."

Men herkent uit dit verhaal gemakkelijk het sprookje van den aap en de schildpad, dat in nagenoeg den ganschen Archipel, bij de bewoners der Filippijnen en bij de Japanners bekend is. Men ziet hieruit ook, hoe gemakkelijk sprookje en legende in elkaar overgaan.

Bij de Tolindoe heeten de voornaamste goden en geesten *lamoa* en *anitu*. Evenals de Tokoelawi gelooven zij aan tal van booze geesten.

De besnijdenis heeft plaats als bij de Tokoelawi.

Het trappen op eens anders schaduw wordt als eene beleediging beschouwd, daar dit den eigenaar van de schaduw ziek maakt.

Bij het huwelijk wordt de bruidegom door vele makkers geleid naar het huis der bruid. Dit geschiedt 's avonds „als de kippen op stok gaan". Al de bruiloftsgasten worden dan op eenen maaltijd onthaald, waarbij de bruidegom, die rechts van de bruid zit uit hetzelfde mandje eet met zijne bruid. Vooraf legt de jonge man zijn rechterbeen op het linkerbeen van de vrouw, wat beteekent, dat de vrouw zich aan den man onderwerpt. De vader of een oom van de jonge vrouw, die het huwelijk „inzegent", sprenkelt dan op de op elkaar gelegde voeten, en spreekt een' zegen uit, die dienen moet om alle onheil of vloek van het jonge paar af te wenden. (1) Hiermede is het huwelijk voltrokken. Na den maaltijd gaan de gasten huiswaarts, en de jonge man blijft in het huis zijner vrouw.

(1) Hier vinden wij eindelijk het gebruik, dat de Heer Riedel in zijn opstel over de stammen van Midden-Celebes als algemeen onder hen gebruikelijk opgeeft. Zie: De Topantunuasu of oorspronkelijke Volksstammen van Centraal-Selebes. Bijdragen T. L. en Volkenku de. Vijfde volgreeks deel I (1886) blz. 90.

Digitized by Google

De kleeding van mannen en vrouwen verschilt niet van die der Tokoelawi. De benoodigde foeja wordt slechts in 3 van de 9 dorpen geklopt. De reden, waarom dit werk ook niet in de andere kampong's plaats heeft, zijn wij niet te weten kunnen komen. Opmerkelijk is nog, dat de Koelawische en Lindoesche vrouwen, buiten zijnde, steeds een grooten zonnehoed op hebben, iets wat aan de Possosche vrouwen alleen geoorloofd is in den oogsttijd.

De snij- en hoektanden der meisjes worden ook hier uitgeslagen.

Onder het huisraad, dat nagenoeg niet verschilt van hetgeen men in Posso vindt, en dat bereids door ons is beschreven (Mededeelingen 40, 1896, blz. 131) viel ons op het gebruik van de kalebasvruchten der Lagendria vulgaris, die den vorm hebben van een gĕndi (waterkruik). Deze kalebassen hangt men met een' band om den nek, en vervoert er de sagoweer (palmwijn) in, wanneer men op weg is naar eene andere plaats.

Het hoofdvoedsel der Tolindoe schijnt djagong te zijn, maar men heeft ook rijst. Bij Langko zagen wij ook sawah's, die echter blijkbaar in langen tijd niet bewerkt waren geworden. Kudden fraaie en sterkgebouwde paarden dartelden daar rond.

De taal der Tolindoe heet Tado, naar de ontkenning. In ons overzicht van de talen in het door ons bereisde gebied komen wij op het Tado terug. Het staat zeer dicht bij het Koelawi'sch en maakt hiermede (en met het Pobatoewa'sch) eene onderafdeeling uit van de Kajelische taalgroep.

9 October, Het hoofd van Langko scheen dezen nacht een' droom gehad te hebben, dien hij in ons voordeel uitlegde, want wij kregen van hem de boodschap, dat hij ons den volgenden morgen met die prauwen naar de over-

Digitized by Google

zijde van het Meer zou brengen, naar Oloe, van waar uit wij het Meer konden overvaren, en van waar uit ook de weg naar Napoe gaat. De huur der prauwen, en het loon van hen, die ons zouden geleiden, waren buitensporig hoog, maar hoe wij in deze zaak ook praatten, het hoofd bleef op zijn stuk staan. Hij verontschuldigde zich spoedig bij ons, zeggende, dat alle mannen nu naar het eiland gingen, om de ziel van eene pas verslagen vrouw te verzoenen. Ons dringend verzoek om deze plechtigheid te mogen bijwonen, werd afgeslagen op grond, dat er geen plaats voor ons was in de prauwen.

Men vertelde ons, dat de verslagene eene heks was, die op verzoek van hare stamgenooten (de Topobatoewa) door Tolindoe was gedood. Het gebruik om eene heks te doen dooden door lieden van eenen anderen stam is ook in het Possosche algemeen. Men kan dit toeschrijven, òf aan vrees voor de verwanten van de heks, of (en dit gelooven wij eerder), uit vrees, dat de ziel der gedoode heks het haren stamgenooten lastig zal maken uit wraak voor hare terechtstelling. Daarom ook nemen zij, die de heks hebben gedood, het hoofd mede naar hunne woonplaats.

Van de Topobatoewa kwamen wij nog te weten, dat dit een stam is, die aan den oorsprong van de Mijoe woont, nagenoeg ten Z. W. van het land der Tokoelawi. Hunne taal is het *uma* (= niet), wat het grondwoord zal zijn van het nog onverklaarde Koelawisch *moma* (= niet). De naam van dezen stam is ontleend aan een hunner dorpen, dat Pobatoewa heet. Wij troffen het, dat juist een paar Topobatoewa-vrouwen in Langko waren. Wij zochten hen op en kregen van hen vele inlichtingen omtrent hunne taal. (1)

(1) Voorts wonen nog te W.N.W. van Koelawi de Totabakoe en ten Zuiden van genoemd land de Topipikoro, die men langs trekt, wanneer men van Koelawi naar Bada gaat. Al deze stammen leven in vrede

Digitized by Google

's Middags om 3 uur kwamen de lieden van het eiland terug, feestelijk uitgedoscht met speer, zwaard en schild. Dicht bij het dorp gekomen, schaarden zich eenigen bij de kampong, versterkt door anderen, die tehuis waren gebleven. Dezen hielden een spiegelgevecht met hen, die nog aankwamen, om hen kwasi den toegang tot het dorp te beletten. Ook in het Possosche heeft zulk een spiegelgevecht plaats onder hen die een lijk naar het graf brengen. De beteekenis hiervan zal wel zijn, dat men hen, die de heks gedood hebben (of het lijk begraven) uit het dorp wil weren, om daarmede de ziel van de verslagene (of van dengene, die begraven wordt) te doen verstaan, dat de bewoners der kampong geene schuld hebben aan den dood van haar lichaam (aan de begrafenis het afstand doen van zijn lijk bij de begrafenis).

Toen men in de huizen was wedergekeerd, zonden wij een onzer mannen naar het hoofd om hem te herinneren aan zijne belofte, dat wij het eiland mochten gaan zien, en hem voor dat doel roeispanen te vragen. De gezondene kwam terug met de boodschap, dat het hoofd van het dorp Bamba, eene vrouw, niet wilde toestaan, dat wij het eiland bezochten, of het Meer omroeiden. Het eenige wat men ons wilde toestaan, was naar Oloe over te steken, om vandaar onze reis naar Napoe voort te zetten. Wij waren hierover zeer ontstemd, en gingen zelven met het hoofd spreken. Hij bleef echter bij zijn besluit, en wilde ons het verzoek niet toestaan. Ons argument, dat de Magaoe van Sigi het ons had toegezegd, hielp niet. Wij zeiden hem, dat het toch onbillijk was, dat hij een en ander van ons gevraagd en gekregen had, en hij ons dit geringe

met elkaar. Zij worden door de Tokoelawi en anderen zeer gevreesd, omdat zij bekend staan vele en krachtige geheime toovermiddelen te bezitten, waarmede zij den vijand in een oogwenk kunnen vernietigen.

Digitized by Google

verzoek niet wilde toestaan. Dit argument wekte zijnen toorn op, en hij gelastte een slaaf den fraaien hoofddoek terug te geven, dien hij onder meer van ons had ontvangen. Wij wilden den doek niet aannemen, en ziende, dat wij niets meer konden uitrichten, keerden wij naar ons verblijf terug.

Kort na ons kwamen twee mannen den hoofddoek brengen, en wij vernamen, dat het hoofd ten zeerste was vertoornd. Overtuigd, dat zijn besluit vaststond, en vreezende door dit incident alles te verliezen, besloten wij zijnen toorn, dien wij onwillens hadden opgewekt, te bezweren. Wij zonden dus een onzer tot hem met een hoofddoek, een Boeg. broek en een stuk wit katoen (de gebruikelijke boete voor beleedigende woorden), en droegen hem op te zeggen, dat het onze bedoeling niet was geweest hem te vertoornen, en dat wij voor goed afzagen van onzen tocht om het Meer heen. Bij dit bezoek had het hoofd gezegd zelfs den Magaoe van Sigi niet toe te staan het Meer om te varen, en verzekerde ons, dat wij gedood zouden worden, als wij gevolg gaven aan ons plan. Hij wilde het geschenk nog niet aannemen, aangezien hij er eerst over wilde slapen, of hij ons zou doorlaten of ons zou dwingen terug te keeren.

10 October. Het bleek dezen morgen, dat het hoofd goed had geslapen, want hij nam het geschenk, dat wij hem den vorigen dag hadden aangeboden, in ontvangst, en was uiterst vriendelijk. Om 8 uur kwam hij ons zeggen, dat wij zouden vertrekken, en kort daarop waren wij met onze goederen ingescheept in 5 prauwen. Deze prauwen zijn van een bijzonder model, en ze zijn kunstiger gemaakt, dan die in het Possosche. De boomen, waaruit deze vaartuigen worden gehakt, worden niet gespleten, maar men holt ze in hun geheel uit, zoodat de boorden naar binnen staan. Van voren en van achteren is een plat

Digitized by Google

vlak gelaten, waarop de roerganger en de voorman zitten. De meeste prauwen zijn 5 tot 6 M. lang, en zoo smal, dat een mensch juist tusschen de beide binnenwaarts gebogen boorden in kan zitten. Het is verboden vlerken aan deze prauwen te bevestigen.

Van de drukte bij het overbrengen der goederen naar de prauwen, maakten de Lindoeërs gebruik verscheidene zaken van ons te stelen, waaronder hakmessen, kleederen en ook onze lamp.

Wij roeiden het eiland aan den Noordkant om, en richtten ons naar den mond van de Oloe-rivier. Van hier uit peilden wij al de punten, wier ligging wij ook van Langko uit hadden bepaald, zoodat wij toch vrijwel de ligging en de grootte kunnen aangeven, te meer daar het watervlak niet te groot is om het in zijn geheel te overzien.

Het Lindoemeer is eivormig. De lengte-as loopt van het Z.O. naar het N.W. en is ongeveer 9 K.M. lang. De diepte konden wij niet bepalen, omdat men ons verboden had te looden, zoodat wij het touw van 500 M. lengte, voor dat doel van Posso medegebracht, ongebruikt te Langko moesten achterlaten. Uit het feit, dat het water bruinachtig gekleurd is, dat men zelfs midden in het Meer gemakkelijk visschen vangt met den harpoen, dat de meereenden tot in het midden van den plas hun voedsel zoeken, dat de Goembasa, die er uitstroomd, eene vrij onbeduidende rivier is, meenen wij te mogen opmaken, dat het Meer Lindoe niet zeer diep is. Aan den noordkant van het eiland, dat in het Meer ligt, en aan de geheele Z.O. zijde van het meer loopt de oever langzaam af. Op groote afstanden van het land zagen wij nog stokken in het water geplant, waaraan men rotanlijnen heeft vastgemaakt, die door den tijd met mos zijn bedekt. Hierop azen de palingen. Men haalt zulk eene lijn langzaam op, waardoor

Digitized by Google

de azende paling mede komt. Dicht bij het oppervlak gebracht, harpoeneert men het dier.

Het geheele voorkomen van de landstreek wijst aan, dat het Meer geen kratermeer kon zijn. Slechts aan de N.W. zijde naderen de bergen tot dicht bij het watervlak. Aan den Z.O. kant heeft men de reeds vermelde laagvlakte, waardoor wij trokken op onzen weg van Koelawi. De geheele Z.W. zijde bestaat uit eene groote vlakte van zand met weinig boomgewas, maar veel gras en riet.

Ver naar het N.O. ziet men een gebergte, dat veel hooger is, dan die, welke het Meer omringen. Dat gebergte noemt men Ngkilalaki. (1)

(1) Op dit gebergte wonen sedert jaren weggeloopen slaven van Boegineezen te Donggala, Wani en andere plaatsen, welke lieden niet meer in bewoonde streken durven terugkeeren. - Dit volk is daar geheel verwilderd, en wordt daarom met den naam van Lompoe (wild) aangeduid. Aangezien deze „wilden" niets bij anderen durven gaan koopen, bezitten zij geen kleederen: mannen en vrouwen loopen naakt (volgens Karandja lemba). Zwaarden of hakmessen hebben zij ook niet; hun eenige wapen is het blaasroer. Zij hebben een eeuwigen haat gezworen aan alle andere menschen, en blazen hunne pijltjes af op een ieder, die hun in den weg komt. Wanneer anderen hen willen gaan bevechten, komen dezen wel aan hunne rijst- en djagongvelden, maar menschen treft men er niet aan, daar deze Lompoe zich uitstekend weten te verbergen. Eene andere vestiging van de Lompoe moet zich bevinden aan den oorsprong der Woeno-rivier, die voorbij Watoenondjoe stroomt. Dikwijls gaan zij de zoutbereiders aan het strand van Tana boa beschieten met hunne pijltjes, en stelen dan het gemaakte zout. Goudwasschers, die dikwijls aan den oorsprong der Woeno hun handwerk komen uitoefenen, zeggen, dat zij veel overlast hebben van de Lompoe. Volgens het beweren van Karandja lemba spreken zij onder elkaar nog een soort van Boegineesch. Verhalen van menschen, die zich onzichtbaar kunnen maken, bestaan onder al de ons bekende stammen van Midden-Celebes, en bij allen heeten zij: Lompoe. In de Posso-streek vertelt men, dat vele alleen reizenden, verdwaald rakende, bij tuinen der Lompoe kwamen, zonder menschen te zien. Het is dan zaak niet te zingen. daar dit de Lompoe's zeer vertoornd maakt. Persoonlijk hebben wij nog nooit iets ervaren,

Digitized by Google

Het water uit het Meer wordt afgevoerd door de Goembasa, die het aan den Noordkant verlaat. Deze rivier stroomt door eene duidelijk waarneembare kloof in het gebergte. Het meer wordt gevoed door riviertjes, waarvan de voornaamste zijn: Pantaoewa, dat wij voor een gedeelte volgden op onzen weg van Koelawi, en dat niet ver van Langko in het meer valt. Voorts de Oloe, die op het gebergte van Napoe ontspringt. Dan heeft men de Malapi bij het dorp Pakoe; voorts: de Poerô, Lantawongoe, Kaongko en Katiboli.

In den middag waait op het meer een N.W wind, 's nachts een wind, die van het gebergte van Napoe komt, dus ongeveer uit het Oosten. De temperatuur aan het meer was gemiddeld: 's morgens om 6 uur 62½° F.; 's middags om 12 uur 77°; 's middags om 3 uur 77°; 's avonds om 6 uur 71°; 's avonds om 8 uur 71°. Dagelijks begon het tegen den avond te donderen, dikwijls gepaard met regen.

De Tolindoe wonen in 9 dorpen om het meer heen. Deze zijn bij Langko beginnende noordwaarts om: Langko, Antja, Pakoe, Bamba, Palili, Sandipo, Loeo, Oloe en Wongkodono. Aangezien Langko ons als het grootste dorp werd opgegeven, en Oloe slechts een gehucht is, waarop de andere plaatsen volgens het zeggen gelijken, schatten wij het zielental der Tolindoe op hoogstens 600.

Het in het meer gelegen eilandje heet Bola. Het is min of meer van vierkanten vorm, misschien 200 M., in het vierkant, en ligt in het Z. W. van het meer, een 20 M., van het strand. Er ligt een dorp op van een tiental huizen,

---

dat ook maar eenigszins aan Lompoe's kon doen denken. Velen, die wij er naar vroegen, spraken hunne meening uit, dat de Lompoe's afstammelingen moesten zijn van stamgenooten, die zich hadden afgezonderd. Het geloof aan dergelijke menschen bestaat ook onder de Battak's. (Zie Dr. B. Hagen Beiträge zur Kenntniss der Battareligion. Tijdschrift Bat. Gen deel 28 blz. 533).

Digitized by Google

dat niet bewoond wordt, alleen wanneer er een offerfeest gegeven wordt, verzamelt men zich op het eiland, om dit offer te brengen in de lobo op het eiland, de eenige, die de Tolindoe hebben. Het dak van dit geestenhuis is met plankjes gedekt, en volgens de beschrijving, die men ons er van gaf, is het op dezelfde wijze ingericht als de lobo te Toewa. Ook in tijden van oorlog verzamelt men zich op het eiland, en daarom hebben de dorpen geene benteng's.

Zooals wij reeds mededeelden, stond men ons niet toe het eiland te bezoeken. Wij zouden anders veel merkwaardigs hebben gezien omtrent het bezorgen der lijken bij de Tolindoe. Door mededeeling vernamen wij nu, dat indien een hoofd sterft, hij gelegd wordt in eene kist uit een' boomstam gehouwen. Deze kist moet zóó nauwsluitend zijn, "dat er zelfs geen plaats overblijft voor het lijkevocht;" waarschijnlijk, omdat men bevreesd is, dat de geesten, ziende, dat er nog plaats in de kist over is, nog een ander zullen doen sterven. Op den 7^{en} dag na het overlijden wordt de kist met het lijk er in naar het eiland gebracht, en op stukken hout onder een der huizen geplaatst. Bij deze gelegenheid worden 17 karbouwen geslacht. Voor madika's (dorpshoofden) worden 7 of 8 koppen gesneld. Na ongeveer 7 jaar worden de beenderen uit de kisten gehaald, en vereenigd in kleinere kistjes, die verder op het eiland bewaard blijven onder de huizen. Bij dit groote offerfeest worden ongeveer 30 karbouwen geslacht. Men beweert ook, dat de zielen der afgestorvenen op het eiland blijven wonen. Deze zielen heeten *rate* (evenals in het Parigisch, Tawaelisch en Paloe'sch), en hiermede wordt de Possosche benaming *torate* voor het zielenland in de aarde, verklaard.

De in het Meer voorkomende visschen noemden wij reeds op. Verder zagen wij aan den Meeroever vele reigers:

Digitized by Google

de grijze *nga* (*korao*) en de witte (*timboko*); een zwarte duiker *palandu* en de eendsoorten (Anas Gibberifrons) en *suwandala* (Anas superciliosa), die niet schuw waren en lustig in het water doken. Krokodillen komen niet in het meer voor.

Nadat wij het Meer goed hadden opgenomen, trokken wij landwaarts in naar het dorp Oloe. Kort vóór deze plaats vonden wij eene hut, waar wij ons met degenen, die ons gebracht hadden, vereenigden, en waar het loon der geleiders werd uitbetaald. Een onzer had zijn horloge naast zich gelegd, en toen wij voort zouden gaan naar het dorp, was het verdwenen. Met al ons misbaar kregen wij het niet terug. Ook het uitloven van eene fraaie Boegineesche broek aan den terugbrenger had geen effect. Eindelijk in den middag kwam het hoofd van Langko, die ons mede begeleid had, ons het horloge terugbrengen, en het uitgeloofde loon vragen; een zijner slaven had het gestolen. Wij bewezen hem, dat wij hem als heer van den steler moesten beboeten, eerder dan dat hij het loon voor het terugbrengen moest ontvangen; maar hiernaar had hij geen ooren, zoodat wij ten slotte om geene nieuwe onaangenaamheid te wekken de broek gaven.

Het onaangename, dringende, brutale van dit volk stuitte ons enorm tegen de borst, en het was ons eene groote verruiming, toen alle geleiders tegen den avond landwaarts introkken naar de tuinen, om daar den nacht door te brengen.

Het dorp Oloe is een gehucht van een zestal huizen, de kampong was geheel verlaten, daar alle bewoners naar de tuinen waren gegaan. Van hieruit gaat de weg naar Napoe in O.Z.O. richting. Wij waren nu ongeveer in het midden van bovengenoemde vlakte. een dor onvruchtbaar oord.

11 October. In den morgen kwam een man van Langko met het bericht, dat zes mannen van Pakoeli waren aangekomen met eene boodschap van den Magaoe van Sigi.

Digitized by Google

Hij zeide echter niet, welke deze boodschap was, maar ging door naar de tuinen om het hoofd op te zoeken. Niet lang daarna kwamen het hoofd van Oloe, dat van Langko, en vele anderen aan, allen hout dragende. Men begon de hut, die als hulplobo dienst doet, en waarin wij verblijf hielden, op te knappen, zeggende, dat men dit voor ons deed, daar men den ganschen nacht geen oog had dichtgedaan, uit vrees, dat ons in de bouwvallige hut een ongeluk (door instorting) zou zijn overkomen! Later vernamen wij, dat dit diende, omdat men spoedig een feest wilde vieren in dit huis.

Een oogenblik later ontdekte een van hen. dat een los, vuil stuk hout van onder zijne woning weg was genomen, dat onze mannen voor brandhout hadden gebruikt. Hij beboette ons met twee broeken, op grond, dat wij zijn huis hadden beschadigd. Om des vredes wille, en altijd nog in de hoop, dat men ons gidsen zou geven naar Napoe, schikten wij ons ook hierin.

Daarna kwam de boodschap van den Magaoe van Sigi ter sprake: deze hield in, dat wij niet verder mochten gaan dan Lindoe en vervolgens naar Sigi terugkeeren. Het gekste van het geval was, dat de Lindoeërs het nu deden voorkomen, alsof wij hen hadden willen bedriegen, en eene eigen boodschap hadden voorgedragen, als die van den Magaoe. Men was hierover zeer gebelgd, en wierp ons dreigende blikken toe. Hun logika ging echter gelukkig toch zoover, dat wij hun konden bewijzen, dat de nagekomen boodschap van den Magaoe bewees, dat hij sedert ons vertrek van meening was veranderd.

Altijd nog geloof slaande aan de werkelijkheid van de nagezonden boodschap, verheugden er wij ons in, dat de boodschappers niet eerder waren gekomen, dat wij het meer nog hadden kunnen oversteken, en daardoor in staat

Digitized by Google

waren geweest eene schets ervan te maken; want ook dit had men ons zeker niet toegestaan, ingeval men ons eerder had teruggeroepen.

Het overige gedeelte van dezen dag bleven wij nog te Oloe.

12 October. 's Morgens vroeg kwamen reeds een tiental mannen om ons naar Langko over te zetten. Niettegenstaande al onze voorzorgen, werden er toch weer verscheidene zaken van ons gestolen, en onze mannen werden hierover zóó boos, dat er ongetwijfeld onaangenaamheden zouden zijn voorgevallen, indien wij er niet krachtig tegenover waren opgetreden. Te Langko gekomen wist men niets af van de zes mannen, die van Pakoeli zouden zijn gekomen, en spoedig begrepen wij, dat dit slechts eene list was geweest om ons tot teruggaan te bewegen. De vorst van Sigi had ons niet ronduit durven zeggen, dat wij niet mochten doortrekken naar Napoe, en hij had Andebaso den geheimen last gegeven ons op de eene of andere wijze tot teruggaan te dwingen. Deze wetenschap was voor ons geruststellend, want in het eerst dachten wij, dat dit terugroepen eene list was van den vorst van Paloe op aanstoken van den radja van Kajoe maloewe, ten einde ons in zijne macht te krijgen; want dit hoofd had zich tegenover een onzer mannen uitgelaten ons te zullen dooden. (Zie boven).

Te Oloe hadden wij nog een ouden kennis ontmoet: een Lindoeër, die onder de Topebato was gehuwd. De man had van deze Toradja's waarlijk nog wat beschaving overgenomen, waarin hij zich op het eerste oog van zijne stamgenooten onderscheidde; maar langzamerhand bleek toch, dat hij even inhalig was als de anderen. Hij bleef den ganschen dag bij ons, en hielp ons zoogenaamd, maar die hulp beteekende niet veel.

Met veel moeite haalden wij drie mannen over ons te vergezellen om goederen te dragen; ofschoon wij minstens

Digitized by Google

zes man noodig hadden, konden wij niet meer dan drie krijgen, geheel door tegenwerking van het hoofd van Langko, die ongetwijfeld hoopte, dat wij daardoor een en ander van onze goederen zouden achterlaten, hetgeen een welkome buit zou zijn geweest. De verbittering van onze mannen was echter zoo groot, dat zij besloten zichzelven eerder te overladen, dan iets achter te laten.

13 October. Wij wilden vroeg op weg gaan, ten einde dit onvriendelijke volk zoo spoedig mogelijk te verlaten, maar daar kwam weder eene boodschap van het hoofd, dat hij den gehuurden Lindoeërs niet zou toestaan te vertrekken, indien wij hem het hoofd niet eene zijden broek en een Paloeschen hoofddoek gaven. Wij waren gedwongen ook in deze afzetterij te berusten, en kwamen zóó eindelijk op den terugweg.

Van het Lindoemeer gaat nog een andere weg regelrecht naar Sigi. Dit pad begint bij het dorp Pakoe, en dit volgende, is men in twee dagen in Sigi. Men wilde ons echter niet toestaan dezen weg te volgen, omdat wij dan naar Pakoe zouden hebben moeten gaan, waardoor wij het Meer van eene andere zijde zouden kunnen bekijken. Wij gingen dus denzelfden weg, dien wij waren gekomen.

Ook op onzen terugweg dreigden wij opgehouden te zullen worden, want nauwelijks waren wij aan de andere zijde van het gebergte, of eene slang kruiste onzen weg, hetgeen onzen Lindoeschen dragers aanleiding gaf voor te stellen op die plek te overnachten. (1)

---

(1) Gelijk bekend is, hecht de inlander aan de ontmoeting met eene slang het zekere bewijs, dat den reiziger iets kwaads zal overkomen. Hij keert dan terug, of overnacht op die plek. In het Possoesche is het zien van eene slang dan alleen noodlottig, wanneer men haar tegenkomt, of wanneer zij den weg snijdt. Kruipt zij vóór den wandelaar uit, dan dreigt geen gevaar.

Digitized by Google

Een eind verder deed de *teka teka* (naam van een vogel) links van ons zijn geschreeuw hooren, voor den Toradja een teeken, dat er iets kwaads dreigt op den weg. Naar het Toradjasch geloof moet men dan of terugkeeren, of op die plek overnachten. Men verzocht ons dringend toch in ieder geval even te gaan zitten, en onze geleiders beraadslaagden, wat hun stond te doen. Wij waren juist op eenen ons onbekenden weg, daar men ons langs een korter pad, dat Koelawi niet raakt naar het huis aan de Sadaonta-rivier wilde brengen, waar wij reeds eenmaal hadden overnacht.

Na veel gepraat vond men een middel om zich uit deze moeilijkheid te redden, want wij wilden van blijven niets weten. Van een rotanblad (of liever tak, waaraan vele blaadjes) werd een miniatuur hutje geïmproviseerd. Daarin legde men een met sirihspeeksel bespuwd blad, en een haar van het hoofd, waarbij een der lieden sprak: „Wij overnachten hier". Daarop het haar toesprekende, zeide hij: „Wanneer eenig ongeluk mocht voortkomen uit het geschreeuw van den vogel, dan treffe het u". De beteekenis van een en ander is duidelijk. De Toradja, die in zijn animistisch geloof een popje met zichzelf identificeerd door er een hoofdhaar aan toe te voegen, plaatst een hoofdhaar (omdat op het hoofd – de kruin – de ziel huist) in het hutje als een deel van zichzelf, wat naar zijne gedachte even goed is, alsof hijzelf op die plek bleef.

Na dit incident vervolgden wij onzen weg.

14 October. Na den nacht aan de rivier Sadaonta te hebben doorgebracht, zetten wij den terugtocht voort. Te Toewa wachtten wij zeer lang op onze Lindoesche dragers, die tot kort te voren bij ons waren gebleven, maar daarna waren achtergeraakt. Toen zij na geruimen tijd nog niet opdaagden, kwamen wij tot de overtuiging, dat zij zich

Digitized by Google

met hunnen last uit de voeten hadden gemaakt, hetgeen ons van Lindoeërs niet verwonderde.

Na eenen vermoeienden marsch bereikten wij tegen den avond Sakide in Pakoeli, waar wij enkele gestolen zaken konden bijkoopen, vooral waren wij gelukkig er een lampje en wat petroleum te kunnen krijgen.

Watoenondjoe. 15 October. Over Sibalaja keerden wij naar Watoenondjoe terug. Wij maakten onze opwachting bij den vorst van Sibalaja, die ons niet verheelde, dat het een pak van zijn hart was, dat wij behouden waren teruggekeerd. Den Magaoe van Sigi vonden wij niet tehuis in diens woning te Bora. Te Watoenondjoe ontving men ons als oude kennissen. Wij trokken in het huis van Karandja Lemba, maar lieten dezen niets bemerken van onze teleurstelling door den gedwongen terugtocht. Wel brachten wij eene klacht bij hem in tegen de Lindoeërs. Hij deed zich zeer ontstemd voor, toen hij van hun onbehoorlijk gedrag jegens ons hoorde; hij erkende aanstonds, dat de Lindoeërs in ons hunnen heer, den vorst van Sigi hadden beleedigd.

Om nog zooveel mogelijk van dit land te zien, vroegen wij den vorst langs den weg van Dolago naar Posso terug te mogen keeren. Hij stond dit dadelijk toe, en verzekerde ons, dat de strijdende benden, die zich op dien weg hadden opgehouden tijdens ons verblijf in Parigi, reeds terug waren getrokken. Een geschikt man werd ons tot geleider aangewezen.

16 October. Wij bleven dezen dag te Watoenondjoe over om nieuwe krachten te verzamelen en levensmiddelen in te koopen. Wij hadden wederom aangename gesprekken met vorst Karandja, die ons vele inlichtingen vroeg omtrent het Gouvernement en de bestuursinrichting, waarbij hij met aandacht en meestal met instemming naar onze antwoorden

Digitized by Google

luisterde. Hij openbaarde groote begeerte om eenige plaatsen, waar het Gouvernement gevestigd is, als Makasser en Menado, te bezoeken, waartoe wij hem sterk aanspoorden. Ook zijn lust om te leeren was niet verflauwd, want hij nam dadelijk onzen Minahassischen goeroe weder in beslag tot onderricht in Maleisch en schrijven.

Wij gevoelden ons als de eerste maal geheel bij hem tehuis. Ook het Sigische volk ging wederom even aangenaam met ons om als vroeger.

In den avond kwam Karandja Lemba, gelijk hij meer deed, met ons praten. Hij gaf ons toen onbewimpeld te kennen, dat hij zich gaarne het gebruik van opium zou willen afwennen, maar hij zeide zich daartoe niet in staat te gevoelen, door de hevige buikpijn, die van onthouding het gevolg is. Wij antwoordden hem, dat zoo hij deze zaak ernstig meende, en zelf krachtig daartoe wilde medewerken, het wel mogelijk was deze kwade gewoonte, die hij nu reeds tien jaar had gevolgd, af te leeren. Hij zeide binnenkort eenige vertrouwde lieden naar Posso te zullen zenden, teneinde de geneesmiddelen daarvoor in ontvangst te nemen. Hij verklaarde verder blijde te zijn ons te hebben ontmoet, en zeide stellig van plan te zijn ons eens te Posso te komen opzoeken.

17 October. Onze hoop heden de terugreis naar Posso te kunnen voortzetten, moesten wij opgeven. De vorst zou namelijk de ziel zijner karbouwen bestendigen, om ze voor ziekte te bewaren, eene plechtigheid, die wij ook bij de Pebato-toradja's hebben bijgewoond, en welke voor dien stam beschreven is in de Mededeelingen, deel 40 (1896) blz. 15, 16.

De vorst zeide, dat zoo wij heden vertrokken, men dit zou aanmerken, alsof wij niets met de Sigiërs te maken wilden hebben zoodat wij welstaandshalve er in moesten

Digitized by Google

toestemmen, eerst den volgenden dag te vertrekken, ofschoon wij meenen, dat de voornaamste reden voor zijn tegenhouden hierin was gelegen, dat hij alle handen noodig had om de karbouwen bijeen te drijven, en ons daarom niet de noodige geleiders kon afstaan. Per slot van rekening liet men ons geheel buiten de plechtigheid, die buiten het dorp plaats had, zonder dat wij er iets van bemerkten. In den avond kwam de vorst ons echter vertellen, hoe alles in zijn werk was gegaan. De karbouwen namelijk worden met water, waarin eenige geneeskrachtige kruiden of heilige houtsoorten zijn gelegd, en dat door een' koranlezer (*labe*) is belezen, besprenkeld. Wij hebben hier dus te doen met eene geïslamitiseerde heidensche gewoonte.

Op dezen dag zou ook de Mohammadaansche plechtigheid van het haarknippen aan drie kinderen worden volbracht, maar aangezien de Boegineesche hadji, die te Watoenondjoe woont, en die daarbij als geestelijke zou fungeeren, ongesteld was, werd de zaak drie dagen uitgesteld. Terloops merken wij op, dat wij door middel van een purgans den hadji weer op de been hielpen, die ons daarvoor zeer dankbaar was. Het gevolg van deze snelle genezing was, dat men ons letterlijk van alle kanten bestormde, om ook een weinig van dit purgeermiddel deelachtig te worden.

Het uitstel van de plechtigheid van het haarknippen dreigde ook den dag van ons vertrek te verschuiven, want de adat schrijft voor, dat gedurende de drie dagen, die deze ceremonie voorafgaan, niemand het dorp mag verlaten, dus ook wij niet. (1) Toen wij dus vernamen, dat wij

(1) De bepaling, dat men het dorp waar men verblijft, niet mag verlaten, is in Sigi (evenals in het Possosche) ook van kracht gedurende de drie dagen, die aan den rijstoogst voorafgaan. Men is bevreesd, dat de heengaande de ziel van de rijst — in bovengenoemd geval de ziel van

Digitized by Google

dit verbod konden te niet doen door middel van het betalen eener boete, maakten wij dadelijk van deze gelegenheid gebruik. Maar onze verlegenheid was groot, toen wij hoorden, dat deze boete bestond in buskruit en een soort gele kralen, die wij niet bij ons hadden. (1) Het buskruit werd na onderlinge bespreking vervangen door een rijksdaalder voor ieder kind, dat de ceremonie zou ondergaan, en in de kralen, die wij hun aanboden, nam men ten slotte ook genoegen. Toen dan al deze bezwaren uit den weg waren geruimd, gelastte de vorst drie mannen ons tegen een overeengekomen loon naar Dolago in Parigi te brengen, en werd de afreis definitief op den volgenden morgen gesteld. Van dezen laatsten dag in Sigi maakten wij gebruik om onze taalkundige en ethnografische aanteekeningen aan te vullen, om rijst in te koopen voor den tocht enz.

Laranggonau, 18 October. Vorst Karandja was vroeg bij de hand om ons vaarwel te zeggen. Wij namen inderdaad een hartelijk afscheid van hem onder wederzijdsche betuigingen van vriendschap. Ook van de Sigiërs kregen wij vele heilwenschen mede op onzen terugtocht. Wij trokken de rivier Woeno over, gingen door het gehucht Rihambote (= aan den overkant van de rivier), en begonnen al spoedig het gebergte ten Oosten van het Paloedal

---

de kinderen – zal medenemen, en de rijst daardoor zal mislukken – de kinderen ziek zullen worden. Karandja verklaarde dan ook, dat zoo wij heengingen, zonder aan den adat te hebben voldaan, de kinderen, wier haar geknipt moest worden, ziek zouden worden.

(1) Tot nu toe hebben wij onze reizen steeds gemaakt zonder geweren mede te nemen. Wanneer de Europeaan in eenig landschap in Midden-Celebes reist, waar hij zich aan de bewoners kan verstaanbaar maken mag hij er op rekenen, dat zijn zedelijk overwicht op den inlander het medevoeren van vuurwapens tot zelfverdediging overbodig maakt. Sedert wij de Tolindoe hebben bezocht, weten wij, dat er ook stammen zijn, op wie het zien van vuurwapens alleen indruk maakt.

Digitized by Google

te beklimmen. Al de uitloopers aan deze zijde van de ruggegraat van Celebes zijn geheel ontboscht, en slechts met lalang en gras begroeid, en ofschoon wij door dit schaduwloos terrein veel te leiden hadden van de zonnehitte, genoten wij volop van de prachtige gezichten op het Paloedal. Overal in die heideachtige vlakte oasen van kokospalmen: de dorpen van het Paloedal. Het breede zandige bed van de Woeno konden wij met de oogen volgen tot aan hare uitmonding in de Paloerivier. Ook de grillige bochten van dezen moederstroom konden wij nagaaan en eene schets er van maken. En de stad Paloe lag daar zoo vredig als eene groote donkergroene vlak in het geelgroene gras; waarlijk door dezen aanblik zou men zich iets gansch anders hebben voorgesteld van het volk, dat op die liefelijke plek woont. Nog hooger, en daar ligt Donggala voor ons oog ontbloot, en het glinsterende zinken dak van de moskee te Wani aan den Oostkust; hoe dichtbij alles!

Na twee uren klimmens in nagenoeg N. O. richting hadden wij den rug van de eerste berggraat bereikt, op eene hoogte van 890 M. Wij waren aangekomen in het dorp Sandiboe (= duizend), de eerste negerij van het landschap Laranggonau (= arenbosch), welks bewoners onderworpen zijn aan den vorst van Biromaroe. Na hier te hebben uitgerust, ging het weer voorwaarts, berg op, berg af, steeds door grasvelden; voor en achter ons, links en rechts zagen wij de tuinen der bergbewoners tegen de vrij steile hellingen; hier en daar een dorp. Door dit een en ander kwamen wij tot het besluit, dat Laranggonau onder de bergstreken van Celebes eene der meest bevolkte is.

Steeds hooger, totdat wij den hoofdrug van het gebergte vóór ons zagen. Achter ons hadden wij nu de golvende kale hellingen van de berguitloopers, vóór ons de forsche

Digitized by Google

met zwaar geboomte begroeide rotsen van het hooggebergte. Na een' zeer vermoeienden, maar genotvollen marsch van bijna twee uur (van Sandiboe af), kwamen wij aan in de hoofdnegerij van Laranggonau: Lemba, een dorp van een tiental huizen. Op andere berghellingen in den omtrek zagen wij weer andere dorpen van dezelfde landstreek als Wawopongga, Wonggo, Sedima. Behalve de reeds genoemde hebben de lieden van Laranggonau nog meer vestigingen in dit gebergte. Sommigen van deze lieden hebben zich aangesloten bij de bovengenoemde Tolompoe, die zich voornamelijk op den berg Ngkilalaki, en aan den oorsprong van de Woeno-rivier ophouden.

De lieden van Laranggonau schijnen slaven te zijn van den vorst van Biromaroe, worden althans als zoodanig beschouwd. Toen een van de hoofden van dit volkje, Papai Laboe geheeten, tegen den avond was thuis gekomen (wij hadden ons inmiddels in zijn huis opgeschoten), werd hij eenvoudig door een' onzer gidsen, ook een slaaf, uit naam van Karandja-lemba „gelast", dat ieder huisgezin, ons eene kip en rijst moest brengen wat ook prompt gebeurde. De lieden zijn nog heidenen, maar fokken geen varkens. De vrouwen kloppen foeja, maar dragen zelven toch meest katoen; ook dragen zij geen' hoofddoek of hoofdband, maar hebben het haar in eene wrong achter op het hoofd gedraaid, zoodat zij veel gelijken op de Mohammadaansche vrouwen van Paloe. In het hoofddorp Lemba namen wij weder drie gevallen van kroppen, alle bij vrouwen waar. Op deze bergen plant men ook koffie aan, waarvan de vruchten op de markt te Paloe worden verkocht.

De Tolaranggonau zijn beroemde blaaspijpschieters. Hun blaasroer verschilt niet van de exemplaren, die wij in Sigi kochten. Een reisgezelschap van vier mannen van dezen stam, dat ons den volgenden dag achterop kwam, was met

Digitized by Google

blaasroeren en groote bossen bamboepijltjes gewapend. Men maakt hiermede vooral ijverig jacht op de *kuse* (cuscus), wier okselklieren gedroogd en aan Boegineezen verkocht worden, die er reukwerk van bereiden. De taal van de Tolaranggonau is dezelfde als die van Paloe, het Ledo.

In den avond praatten wij nog een weinig met het hoofd, een zeer beleefd man, en legden ons toen ter ruste. Maar veel slaap was ons niet gegund door het rumoer, dat de huisbewoners maakten, die den ganschen nacht door bleven zitten kaarten.

19 October. Wij zetten onzen tocht over het gebergte weder voort in N. O. richting, tot dat wij het hooge scheidingsgebergte bereikt hadden, welks kam wij in N.N.O. richting volgden. Wij waren inmiddels in oerwoud gekomen; het pad, den vorigen dag zoo aangenaam, was nu bezaaid met rotandorens, die ons de voeten verwondden. Menigmaal moesten wij gebukt onder de laag neerhangende takken doorkruipen, en werden elk oogenblik bij de kleeren vastgegrepen door de scherpe dorens van een rotanblad. Het was een zeer vermoeiende marsch, waarbij zich het ongerief van watergebrek voegde, daar dit woeste gebergte zeer schaars met water is bedeeld; rechts van ons hoorden wij in de verte langen tijd het ruischen van de Kondjoe, die zich in de Woeno stort, maar wij konden dit water niet bereiken.

Na 4½ uur loopens waren wij boven op den Takongkomboeno, een der toppen van het hooge scheidingsgebergte gekomen. Wij maten zijne hoogte op 1660 M. Hier konden wij ons verfrisschen met een weinig ijskoud water uit eene kleine bron. Om de koude zetten wij de reis voort, en bereikten weldra een nog hooger gedeelte van dit gebergte, 1685 M. Door de vochtigheid waren alle boomen met eene dikke laag mos bedekt. Nu eens

Digitized by Google

steil dalende, dan weder klimmende, bereikten wij een klein beekje, de Polembe. In dit oord krioelde het van bloedzuigers, zoodat wij niet konden besluiten ons hier voor den nacht te legeren. Wel zeiden onze gidsen, dat verderop geen water meer was te vinden, maar allen waren het eens, dat wij hier niet konden blijven.

Wij trokken dus verder, maar toen de avond viel, hadden wij nog geen water gevonden, zoodat wij blij waren ons in eene hut te kunnen opschieten, maar wij moesten „zonder eten of drinken naar bed." Wij waren toen op eene hoogte van ongeveer 1000 M.

Dolago, 20 October. Hongerig trokken wij verder, dalende en stijgende; geen enkele bult van den bergkam werd ons geschonken: wij moesten alles over. De inlanders van Midden-Celebes zoeken hunne wegen òf langs rivieren, of over de kammen der bergen. Dit laatste systeem heeft men ook gevolgd bij dezen weg van Sigi naar Dolago (*dala ri Gangga* geheeten); men doet dàn ook niet de minste moeite een pad te zoeken om een' top heen, maar alles trekt men over. Dit maakt deze wegen zoo uiterst vermoeiend, en ontmoedigend voor de dragers.

Na 2 uur loopens van ons bivak waren wij op eene hoogte van 700 M. en vonden hier gelukkig een bronnetje. In een oogwenk had men een vuurtje aangelegd; de dorst werd gelescht, de honger gestild, en met vernieuwde krachten werd het laatste gedeelte van de reis afgelegd.

Na nog 2½ uur langs de onmogelijkste paden steil gedaald en geklommen te hebben, bereikten wij een klein riviertje op 150 M. hoogte. Reeds langen tijd had nu het ruischen en donderen van de Dolago-rivier ons in de ooren geklonken. Nog een half uur door klein bosch, en wij betraden tot onze vreugde een heuvelachtig grasveld, Gangga, de plaats, waar het eertijds machtige rijk van Dolago

Digitized by Google

zijnen hoofdzetel had. Spoedig daarop hadden wij ook den prachtigen, breeden maar ondiepen Dolago-stroom bereikt, en dezen stroomafwaarts volgende langs zijnen oever, bereikten wij tegen den avond het dorp Dolago. Wij konden eerder zeggen de wildernis te hebben doorgeworsteld, dan door de bosschen te hebben geloopen.

In Dolago sloegen wij ons nachtleger op, en ondervonden veel hartelijkheid van de inwoners, die ons van al het noodige voorzagen. Het dorp telt een 20tal huizen en is omringd door eene stevige omheining. De koppensnellers, van wie wij boven hebben gesproken, waren naar hunne woonplaatsen teruggekeerd, na slechts één slachtoffer (volgens anderen twee) te hebben gemaakt. Zooals wij vernamen, had de Parigische vorstin uitstel gevraagd voor het voldoen van de door Sigi aan Parigi opgelegde boete tot na de begrafenis van Papaihainta; alsdan zou zij een gezantschap afvaardigen naar Sigi, hetwelk de zaak van Tanaboa in der minne zou trachten te schikken.

Zooals wij boven reeds met een enkel woord zeiden, was Dolago eertijds een zelfstandig rijk, dat heerschappij voerde over Parigi en Pelawa. De Todolago en Tobalinggi (zie boven onder Tana boa) werden destijds tot de machtigste stammen gerekend. Thans zijn hier nog drie dorpen: een dicht bij de monding der rivier en eveneens Dolago geheeten, en een tusschen dit Dolago en Dolago boven Posindjowo genaamd. De oude kampong der Dolagoërs lag meer binnenwaarts in en heette Takoebongoe.

Van dit dorp, zegt men, stammen vorsten van Parigi, van Sigi en van Paloe af! Het verhaal daaromtrent luidt als volgt: In den ouden tijd waren er te Dolago twee vorsten, broeders. De oudste was lam, de jongste had eene huidziekte (cascado). Op zekeren dag kwam bij hun huis een rood varken, dat onrustig knorrend heen en weder

Digitized by Google

liep. De lamme maakte zich hierover boos, en gebood het varken te dooden, maar hij, die de huidziekte had hield zijnen broeder tegen, zeggende: „het varken doet, zoo vreemd, omdat het jongen moet werpen. Men haalde toen schielijk een matje en wat foeja, en legde een en ander onder het varken. Kort daarop bracht het dier een meisje ter wereld.

Toen dit kind groot was geworden, was zij eene schoone maagd. De roem harer schoonheid verspreidde zich overal, zoodat vele koningszonen om haar hand vroegen, maar de broeders sloegen ieder aanzoek om hare hand af. Ook een Parigisch edelman dong om hare hand, maar vergeefs, en omdat de broeders het schoone meisje verborgen hielden, was men ook niet in staat haar te schaken. Eindelijk bedachten de Parigiërs eene list: Zij legden een groot feest aan, en noodigden daarop de Dolagoërs, in de hoop, dat het schoone meisje zou medekomen.

De Dolagoërs namen de uitnoodiging aan, en werkelijk werd het schoone meisje ook medegenomen, maar men maakte haar onkenbaar, en men gaf haar den raad: „Ge moet te Parigi zijnde geen sirih pinang gebruiken, want zoodra ge kalk eet, gaat ge knorren als een varken, en dan zou men u herkennen".

Het feest was in vollen gang, en 's avonds voerde men de *kajori-* en *raego* dansen uit. In den loop van den avond gaf het meisje te kennen, dat zij sirih pinang wilde eten. Men hield haar tegen, maar zij deed het toch. Zoodra zij kalk in den mond had genomen, begon zij te knorren als een varken. Dit hoorden de Parigiërs, en zij wisten nu, wie het was, die zij zochten. Wel trokken de Dolagoërs nog dienzelfden nacht naar hun land terug, maar de Parigiërs volgden hen, en de volharding van den prins werd eindelijk beloond, daar men hem het schoone meisje afstond.

Van de kinderen uit dit huwelijk geboren, werd één

Digitized by Google

vorst van Parigi, een ander van Sigi en weer een ander van Paloe. En omdat de stammoeder dezer vorsten door een varken werd voortgebracht, is het voor de Dolagoërs *kapali* (verboden) het gewone woord voor varken, *wawu* te gebruiken, en zegt men hiervoor *binata*.

Langzamerhand verzwakte de macht van Dolago, men zegt voornamelijk omdat er vele vorstinnen, en weinig vorsten waren, zoodat ten slotte Parigi over Dolago ging heerschen.

21 October. Langs den linkeroever van de Dolagorivier voortgaande, trokken wij het onbeduidende zijriviertje Aloendjongi over, en bereikten na 25 minuten loopens door grasvelden het Dolagosche dorp Posindjowo, eene negerij van 6 huizen, eveneens zeer versterkt. Hier staken wij de Dolagorivier over, welker water tot bij de heup kwam, en zetten aan den rechteroever de reis voort naar het dorp van den vroeger genoemden Papaiketa, Dolago ribamba. Hij zelf bracht ons in zijne prauw naar het huis van den Chineeschen handelaar te Talise in Parigi, waar wij behouden en wel voldaan aankwamen.

Parigi 22 October. De dag van rust, die ons in Parigi was gegund, werd besteed aan het gereed maken der vaartuigen, waarmede wij naar Posso zouden terugkeeren.

Wij lieten al onze gedachten nog eens gaan over al het materiaal, dat wij op reis hadden verzameld. Waar het de geo- en ethnografie en de historie der door ons bezochte landen betrof, deelden wij een en ander mede in den loop van ons reisverhaal, maar met betrekking tot de talen, die daar gesproken worden, beperkten wij ons tot nu toe slechts tot enkele opmerkingen. Het is hier de plaats de linguistische gegevens, die wij hebben verzameld, te ordenen en een overzicht te geven van de talen, die in de Noordelijke helft van Centraal Celebes worden gesproken.

Digitized by Google